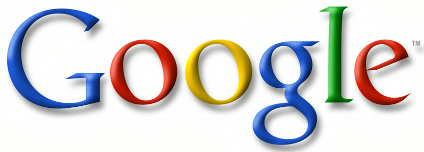

COMENIUM.

IV.

VŠEOBECNÝ ODBOR.

ČÍSLO 2.

JAN AMOS KOMENSKÝ.

V PRAZE.
VYDÁNÍM A NÁKLADEM COMENIA, EVANJELICKÉ MATICE KOMENSKÉHO.
TISKEM F. HOBLÍKA V PARDUBICÍCH.
1892.

JAN AMOS KOMENSKÝ.

HISTORICKÁ HRA

PRO

LIDOVÉ JEVIŠTĚ.

NA OSLAVU 300LETÉ PAMÁTKY NAROZENÍ KOMENSKÉHO.

NAPSAL

JAN PELÍŠEK.

V PRAZE.
VYDÁNÍM A NÁKLADEM COMENIA, EVANJELICKÉ MATICE KOMENSKÉHO.
TISKEM F. HOBLÍKA V PARDUBICÍCH.
1892.

V příčině provozování nebo překladu této hry jest nutno, dorozuměti se s autorem.

Lidovým jevištěm míněno jest jeviště bez kulis a bez dekorací. Opony jsou dvě; přední opona, která, jako u obvyklých divadel, zdvihá se a padá; druhá opona, která se v pravo a v levo otvírá a zavírá a která celé jeviště dělí na přední a na zadní jeviště.

Předmluva.

Rokem 1892. nastala i Comeniu povinnost, přidružiti se k veškerému vzdělanému světu a něco přičiniti k oslavě Komenského a tím přispěti k lepšímu, všestrannějšímu porozumění tohoto veleducha a ocenění významu jeho. Této povinnosti vyhovuje vydáním přítomné jubilejní knihy.

Po způsobu oblíbeném v dřívější literatuře české předvádí písatel tohoto spisu ve formě dramaticko-dialogické (divadelního rozhovoru) nejvýznačnější části života oslavencova, zevnějšími osudy tak přežalostného, avšak duchovní neúmornou prací celému světu tak požehnaného. Báseň tato jest více epická (rozpravná), líčící život i práci bez hledaných divadelních effektů (účinků vypočítaných, sestrojených, aby dojímaly), a chtějící mocně působiti toliko pravdou uvedených událostí a situací (poloh); proto jest způsobilá více k recitování, předčítání, přednášení, nežli ku hraní, i jest tudíž určena ku čtení. Pokud se týká skutečného provozování hry, vyhradil si písatel sám veškerá práva a nemá Comenium s tím co činiti.

Líčení života ve spise jest živé, úchvatné; předvádí před oči čtenářovi svědomitého o blaho lidstva

pracovníka, nejen reformátora školství, o nápravu neunavně přemýšlejícího a usilujícího, nýbrž i Jednoty bratrské posledního biskupa a upřímného, horlivého křesťana, tkvícího srdcem i životem ve slovu Božím, na jehož základě světu chce budovati ráj, jemuž se těší vlastní srdce jeho.

Vykonejž tento spis požehnanou pouť a pomáhejž buditi, pěstovati a utvrzovati lásku k slavné minulosti drahého národa českého, jemuž naplniž se poslední přání zmírající česko-bratrské Jednoty, ústy Komenského v kšaftu k vlasti české promlouvající: „Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu pokoj k tobě se zase navrátí: ó lide český! A pro tu naději tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdědila a přes těžké a nesnadné časy přechovávala, nýbrž i v čemkoli dobrém, skrze práci synů mých a požehnání Boží rozhojnění jsem přijala, to všecko tobě zcela odkazuji a oddávám.“

V Praze v den založení Jednoty česko-bratrské
1. března 1892.

Ředitelstvo Comenia,
evanjel. Matice Komenského.

OSOBY.

Předehra.

Jiřík Michna, vojenský hejtman.
Starší Jezovita.
Mladší Jezovita.
} Reformační komisaři.

Sedlák Sixta, slepý stařec.
Mladičká dívka, jeho vnučka (9—11letá).
Jan Amos Komenský, kněz českobratrské Jednoty.
Sedlák Stránský.

Vojáci. Sedláci.

První oddělení.

První obraz.

Karel z Žerotína, český velmož, bývalý moravský zemský hejtman.
Jan Cyrill, senior.
Jan Amos Komenský.
Jan Svatoš (poslední kněz sboru Brandýsského.)
} Kněží českobratrské Jednoty.

Jan Hraba z Luže, mladý český zeman.
Julián Poniatovski, polský šlechtic, bibliotekář u Žerotína.
Jiřík Michna, vojenský hejtman.
Starší Jezovita.
Mladší Jezovita.
} Reformační komisaři.

Panoš.

Druhý obraz.

Jan Hraba z Luže, mladý český zeman.
Julián Poniatovski, polský šlechtic, bibliotekář u Žerotína.
Kristina, jeho dcera (16 let stará).
Jan Cyrill, senior.
Jan Amos Komenský.
Jan Svatoš.
} Kněží českobratrské Jednoty.

Dorotea, Komenského manželka.

Čtyři českobratrští kněží.

Druhé oddělení.

První obraz.

Jiří Sádovský ze Sloupna, český šlechtic.
Jan Hraba z Luže, mladý český zeman.
Pavel Lavín z Lažan, mladý český zeman.
Jan Cyrill, senior.
Jan Amos Komenský.
Jan Svatoš.
Jan Stadius, vychovatel u Sádovského.
(Jan Cyrill, Jan Amos Komenský, Jan Svatoš, Jan Stadius: Kněží českobratrské Jednoty.)
První sedlák.
Druhý sedlák.

Českobr. kněží. Dva zemané. Selský lid, muži a ženy.

Druhý obraz.

Jiří Sádovský ze Sloupna, český šlechtic.
Jan Hraba z Luže, mladý český zeman.
Pavel Lavín z Lažan, mladý český zeman.
Jan Cyrill, senior.
Jan Amos Komenský.
Jan Svatoš.
Jan Stadius.
(Jan Cyrill, Jan Amos Komenský, Jan Svatoš, Jan Stadius: Kněží českobratrské Jednoty.)
Dorotea, Komenského manželka.
Kristina Poniatovska.
Sedlák stařec.
První jeho syn.
Druhý jeho syn.

Českobr. kněží. Dva zemané. Sedláci.

Třetí oddělení.

První obraz.

Bohuslav Leszczyński, polský velmož, hrabě z Lešna.
Jan Amos Komenský, senior českobratrské Jednoty.
Kryštof Nigrin, (25 let stár).
Petr Jablonský, (Figutus, 22 let stár).
(Kryštof Nigrin, Petr Jablonský: Komenského pomocníci.)
Petr Golius, učenec z Aleppa v Syrii.
Mladý Arab, jeho žák.
Ali Beg (Bobrovski), učenec z Cařihradu.
Angličan.

Druhý obraz.

Axel Oxenstjerna, říšský kancléř švédský.
Jan Skyte, kancléř university v Upsale.
Ludvík z Geeru, bohatý kupec.
Jan Amos Komenský, senior českobratrské Jednoty.

Čtvrté oddělení.

První obraz.

Jan Amos Komenský, senior českobratrské Jednoty.
Alžběta, jeho dcera, manželka Petra Jablonského.
Jan Hraba z Luže, český zeman.
Kryštof Nigrin. } Komenského pomocníci.
Petr Jablonský, Komenského zeť. } Komenského pomocníci.

Pět českobratrských kněží.

Druhý obraz.

Jan Amos Komenský, biskup českobratrské Jednoty.
Alžběta, jeho dcera.
Daniel, jeho syn.
Jan Hraba z Luže, český zeman.
Kryštof Nigrin. } Komenského pomocníci.
Petr Jablonský. } Komenského pomocníci.
Slezský šlechtic.

Čeští exulanté, muži, ženy, děti.

Páté oddělení.

První obraz.

Jan Amos Komenský, biskup českobratrské Jednoty.
Vavřinec z Geeru, bohatý kupec, syn Ludvíka z Geeru.
Kornelius van Vlooswyck. } Amsterodamští senátoři.
Gerhart Schaep. } Amsterodamští senátoři.
Jan van de Pol. } Amsterodamští senátoři.
Kornelius de Graef. } Amsterodamští senátoři.
Kornelius Witson. } Amsterodamští senátoři.
Petr van den Berge. } Amsterodamští knihtiskaři.
Gabriel à Roy. } Amsterodamští knihtiskaři.

První důstojník.
Druhý důstojník.
Richard Charles Winthrop, Američan, guvernér Massachusettský.
Měšťané, důstojníci.

Druhý obraz.

Jan Amos Komenský, biskup českobratrské Jednoty.
Alžběta, jeho dcera, vdova.
Daniel, jeho syn.
Jan Hraba z Luže, český zeman.
Kryštof Nigrin, Komenského pomocník.
Vavřinec z Geeru, bohatý kupec.
Gabriel à Roy, Amsterodam. knihtiskař.
První exulant.
Druhý exulant.

Místo děje.

Předehra:	Na Litcmyšlsku — Rok 1624.	
První oddělení.	První obraz:	V Brandýse nad Orlicí. — Rok 1624.
	Druhý obraz:	V Brandýse nad Orlicí. — Rok 1624.
Druhé oddělení.	První obraz:	U pramenů Labe. — Rok 1627.
	Druhý obraz:	V Krkonoších na českých hranicích. — Rok 1628.
Třetí oddělení.	První obraz:	V polském Lešně po prvé. — Rok 1641.
	Druhý obraz:	Ve Švédsku v Štokholmě. — Rok 1642.
Čtvrté oddělení.	První obraz:	V polském Lešně po druhé. — Rok 1648.
	Druhý obraz:	Na útěku z Lešna. — Rok 1656.
Páté oddělení.	První obraz:	V Amsterodamě. — Rok 1656.
	Druhý obraz:	V Amsterodamě. — Rok 1670.

Předehra.

Venkovská krajina na Litomyšlsku. — Rok 1624.

Přední jeviště.

Výstup 1.

Sixta. Dívka. (Vyjdou v pravo. Zastaví se. Dívka vede starce za ruku. Sixta, v pravici hůl, má obvázanou raněnou hlavu.)

Sixta (zadumán).

Nic jinak; co písmo prorokuje,
teď k tomu se to nachyluje;
to nastává v Čechách soudný den.

Dívka.

Viď, dědečku, tys unaven?

Sixta.

Ba, pravdu pravíš, dítě. — Jsem sláb,
mně dodal ten Antikristů dráb.
Co se mnou? Mé oči dávno slepy,
mé staré kosti vetché střepy,
mé srdce mdlé a mdlá i pěsť,
bych doved bránit kalicha česť,
a teď ta rána!

Dívka.

Ach, kde se skrýt?
Či mají nás ubohé dohonit?
(Zírá nazpět do dáli.)
Můj Bože, tam z doubravy dva už jdou;
a zdá se mi, ti dva černí to jsou.

Sixta.

Ti? Jezovité? Peklo té rotě! —
Rci, kde teď jsme?

Dívka.

Jsme „Na samotě“.

Sixta.

To drahé místo dobře znám.

Dívka.

Jen několik kroků a jsme tam.

Sixta.

V těch rozvalinách se ukryjem;
jen okamžik oddechu, zemdlen jsem.
(Dívka chce setříti starci krev s obličeje.)
Nech, nech, ať krev si teče jen,
to nezmladí už vetchý kmen.
Já cítím, — a věru, beze strachu —,
že Bůh mi praví: Stroj se, brachu! —
Jsem hotov; — hrozné časy se valí;
však to mne souží a to mne pálí
víc stokrát, než ta rána v čele,
co s tebou mládě osiřelé!
Smrt přijde; — už její tmavý mrak — —

Dívka.

Jdi, prosím tě, dědečku, nemluv tak!

Sixta.

Jen tolik Bůh mi dej ještě sil,
bych do Brandýsa dorazil.
Tam přízeň, strýc tvůj pozdraví tě
a přijme jako vlastní dítě
a budeš míti domov přec.
Já vyřídím tam i druhou věc:
Co zaslechl jsem z úst těch katů,
když rabovali naši chatu,
to musí zvědět, než vejde to v čin,
náš milostpán Brandýsský, Žerotín.
Zlé úklady jsou zosnovány

teď na naše kněžé Moravany,
co sem se utekli s Komenským,
když z jejich země je vyhnal Řím.
Jen stačím-li; — ticho — slyš, co to?

Dívka.

Tam v dáli ryk.

Sixta.

Boží dobroto,
buď s námi všemi!

Dívka (hledí v dál).

Ve vsi naší
se plamen ještě vzhůru vznáší.
A z ní houf lidí. — Kam to jde? —
Ti dva — — ó skryjme se — jsou už zde!
(Chytí starce za ruku a odchází s ním v levo.)

Výstup 2.

Starší a mladší Jezovita. (Vyjdou za hovoru z pravé strany. Každý má v pravici krucifix, mladší pod levou paží knihu.)

Starší Jezovita.

Dnes poctivé to práce kus.

Mladší Jezovita.

Jen že mne z ní, odpusť, pojímá hnus.

Starší Jezovita.

Ó sancta Maria! Svatá Panno!
Co pravil jsi? Toť neslýcháno.
Ty nevíš, jak řádil tu kacířský mor;
dnes zlomili jsme jeho vzdor.
Tři hnízda, v nichž míval ďábel žně,
jsme vykouřili důkladně;
lid zabořený v bludy klaté
je opět vrácen církvi svaté.

Mladší Jezovita.

To myslíš vskutku? — Jaký to klam!
Jen z přesvědčení víra pučí,
tu hrozby, rány nevymučí;
ti lidé v srdci klnou nám.
Jen na oko se podrobili
a budou v bludu tvrdší, než byli.

Starší Jezovita.

Ó vae, vae, mundo a scandalis!
ty zaryté kacíře hájil bys?

Mladší Jezovita.

Víš dávno dobře, co mrzí mne;
ty purgace jsou přílišné.
Meč dragounů, muka, hranice
to nezhojí české palice.
Tys Vlach, však já znám zemi tu
a jsem pro mírnější diétu.

Starší Jezovita.

Proč? Na tvrdý špalek tvrdý klín.

Mladší Jezovita.

Tak neučí tomu Boží Syn —
A to jest právě ta druhá věc;
tak příkladně dnes ten Újezdec —

Starší Jezovita.

Co nebylo ti vhod?

Mladší Jezovita.

Ta řež,
již ospravedlnit nemůžeš.
Pan Michna — —

Starší Jezovita.

Čest' jeho síle a víře!
Toť Boží metla na kacíře.

Mladší Jezovita.

Pan Michna a jeho rejtaři
tam řádili jako Tataři.
Jak rozlícení katané
se vrhli na ty bezbranné
a drancovali, rdousili, bili,
ni žen ni dětí nešetřili.
Tak svatá víra má tu zkvést?

Starší Jezovita.

Hereticus maledictus est!
Za těžkou vinu těžký trest.
Lid bludy již jednou tu odpřisáh —

Mladší Jezovita.

Dost možná — když mečem mu hrozil vrah.

Starší Jezovita.

— a odpadl zas a brojí a repce.

Mladší Jezovita.

As tak, jak syn toho kmeta slepce.
Proč člověkem byl? z krve a kosti?
Proč dal se uchvátit bolem a zlostí
a odvážil se obrany,
když zraněn kles otec ztýraný?
To byla vzpoura, to odboj byl!
A životem to zaplatil. — —
Toť naše práce! — A není dne,
v němž týraných pláč nám neklne.
Mlč, — vím, že nejsou bez hříchu, —
jsou bludaři — zlořečím kalichu —
a přec ty nešťastná má vlasti,
mně krvácí srdce nad tvou strastí!
jsem zdrcen, duch můj sevřen hrůzou —

Starší Jezovita.

Aj, jaký to soucit s bídnou lůzou!

Mladší Jezovita.

Zveš lůzou lid tak vytříbený,

že jeho mládci, jeho ženy
se znají zde v té Kralické,
již my, věř, ze msty nelidské
jen umíme vrhat v plameny?

Starší Jezovita.

Co mluvíš, slepče zmámený!
Te inspirat diabolus,
z tvé řeči páchne kacíř Hus;
tak nemluví věrný církve syn,
ty's pobouřil mne až do hlubin.
Blud jest jako jiskra, slyš a věz,
a zapálí snadno i velký les,
jak řekl již Aristoteles.
Ji, ergo, sluší uhasit,
než zapálí nám celý byt.
A item, ať dál tě poučím,
dí církevní otec Jeroným:
Hned odřezán buď shnilý oud,
nemá-li tělo zahynout.
Ti těla církve oudové shnilí?
To kacíři jsou zarputilí,
jak zřejmě dí svatý Cyprián:
co matku nectí hluboce,
ten nemá Boha za Otce.
A proto chceš se vírou chlubit?
Pak, kacíře máš hubit, hubit.
A zvláště náš je to úkol a los.
Pán dí: Sal terrae estis vos.

Mladší Jezovita.

Ty blouzníš! My máme národy učit,
tak velí Kristus, ne týrat a mučit.

Starší Jezovita.

Jak babsky vykládáš Jeho řeč!
On na vzdorné přines ne mír, ale meč.
On přines oheň roznícený,
in terram ignem mittere veni.
On volá: Přinuť, přinuť vjít
a tak hleď dům můj naplnit.
A hlas ten hromovým ohlasem
teď plní celou Českou zem.

A mír? ten teprv zemi zavítá,
až zdechne tu poslední Husita.

(Za scénou ještě poněkud v dáli výkřiky).

Či jest kde lid, jehož kacířstva jed
tak hrozných církvi způsobil běd?
Co zkusil koncil v Kostnici!
A nespravil nic, ani hranicí.
Tím horší rozžeh plameny
Jan Žižka, ten slepec šílený
a Prokop se svými netvory,
již nazvali se Tábory,
až ze všeho jedu, krve a plamů
se vylíh ten ještěr šalby a klamů,
ta sekta vzdoru a slepoty,
ta hydra Bratrské jednoty.
Má církev snášet tuto zmiji?
Má císař trpěti rebellii?
O gloria, tibi, Domine,
jde trest na plémě zločinné.
Však víš, co Boží mstitel a rek
náš Ferdinand ve Vídni řek,
že chce mít radši zpustošené
své království než zatracené.

Mladší Jezovita.

A tobě i to se mírné zdá?
Ty byl bys radil jak Huerda,
co z husitské je krve a kosti
vše zhubit, pobit, bez milosti?
Ó žasnu! — Což neznáš slovo, jež zní,
že církev po krvi nežízní?

Starší Jezovita.

Kdo praví kde, že krev my chcem?
Ecclesia non sitit sanguinem!
Když vyřízne kde lékař vřed,
chce krev? Ne, on chce zničit jed.
Tak musí církev, musí kněz
vést v hlízu bludu ostrý řez.

Mladší Jezovita.

Tvá děsná dialektika

jak dýkami srdce proniká.
Tak ďábel mluvil by, ne Ježíš!

Starší Jezovita.

Ó smělče, tak již ve zlém ležíš?
Nuž slyš, co nyní tobě dím
a vryj si v paměť moje slova:
Jsi z tovaryšstva Ježíšova,
aj, jaká to sláva, jaká to česť!
In columna ignis, jak psáno jest,
Bůh Israelské kdys ráčil vést.
Tak ohnivým sloupem, jenž plápolá,
byl svatý Ignacius Loyola.
On vyved v moci nadlidské
již tisíce ze tmy egyptské.
A jmenuji dál Xaveria,
ten konal divy, vždyť India
je hlásá i dálná Japonia.
A podobně jiní napořád.
Kde jest kdo, mluv, kde jaký řád,
jenž vyrval pekelnému vlku
již tolik bludných ovcí z krku?
A nebýt naší družiny,
již slaví všecky končiny
pak Martin Luther, ten křikloun a lhář,
a Cvingli a Kalvín, ten Sodomář,
ti byli by co nevidět
již nakazili celý svět.

Mladší Jezovita.

Ó vím, to právě vedlo mne
v to tovaryšstvo velebné.

Starší Jezovita.

Však znáš také hlavní tajemství
všech našich sil, všech vítězství?
Věz, všecka naše družina
je vůle, duše jediná;
tou činí ji jedna nebeská ctnosť,
a jak se ta zove? — Poslušnosť.
Byť hlava řádu poručila,
že černá barva přec jen bílá,
svou povinnosť-li dobře znáš,

co řádu člen, ty věřit máš.
Tak velí zřejmě, čti si je
Ignatia exercitie.
Však dosti. Pan Michna blízko již.
Co řek jsem, dobře si v paměť vpiš.
Náš svatý řád, on povel dal,
že zhynout má český Beliál.
A zhyne — zhyne, při sám Bůh,
tak přísahal náš každý druh.
Jak beránci kdys jsme do Čech se brali,
pak jako psy jste nás ze země hnali,
teď jako orli se vracíme k vám
a provedem, co svěřeno nám
ad majorem Dei gloriam!

Výstup 3.

Jiřík Michna. Předešlí. (Michna vyjde odtud, co dříve předešlí.)

Michna.

Dnes taková žeň a nadělení
a patres nějak rozmrzeni?
Snad hněv a svár?

Starší Jezovita.

Jen malý spor
vyčistil vzduch, jak bouřka s hor.

Michna.

Snad ne ten starý k vůli žertu
na hrotu jehly kolik čertů
by mohlo tančit po páru?

Starší Jezovita.

Aj, pán dnes v dobrém rozmaru.
Nám jiný předmět mysl jal;
zde můj pan bratr by si přál
jít mírně, jít s láskou na kacíře.

Mladší Jezovita.

Je hřích to, mečem nutit k víře!

Michna.

Toť hlouposť. —

Starší Jezovita.

Ba toť víry zrada.

Michna.

Tak nezkušenosť mluví ráda.
Ty babské tužby dobře znám,
já z počátku byl měkký sám.
Když padaly rány, tekla krev
a srdcervoucí počal řev,
tu soucitem se ve mně to hnulo.
To dětinství však pominulo.
Znát musí člověk tu rotu zlou,
tu její zpupnosť zavilou,
jak drží se bludů proklatých
a ze svaté církve má jen smích.
Já poznal ji, tu pikhartskou sběř,
a budu ji honit jako zvěř,
až vyčistíme české humno!

Starší Jezovita.

A jinak jednat, nerozumno.

Výstup 4.

Druhá opona se otevře. Celé jeviště volno.

Deset sedláků. (Vyjdou z pravé strany dva a dva, každý má ruce vzadu spoutané. Několik vojínů jako stráž je provází.)
Předešlí. (Přibližují se poněkud k průvodu.)

Michna.

Jen hleďte na ně, vidíte plát
z jich očí ten oheň vzdoru? — — — Stát!
(Průvod se zastaví).

Starší Jezovita (k Michnovi).

Kdo ví, zda přec je to nesklíčí?

Michna (k sedlákům).

Nuž, změkli jste už, buřiči?
Chceš přijmout, stádo licoměrné,
zde velebných otců rady věrné?

(Mlčení.)

Já ptám se, chcete přísahat,
že hodláte bludů svých zanechat?
Jsem shovívavý, je dosud čas,
dám milosť a domů pošlu vás.

(Mlčení.)
(K sedláku starci).

Vždy býváš pln řeči prolhané,
proč nemluvíš teď, starý hafane?

Sedlák stařec.

Velmožný Pane, smilování!

Sedláci.

Měj smilování, smilování!

Sedlák stařec.

My pro svědomí nemůžem,
my pravdě nevěrni nebudem.

Michna.

Tak drzý jsi? Tak hovoříš?

(Vytrhne rozlícen jednomu z jezovitů krucifix a drží jej zdvižený.)

Teď budete líbat tento kříž!
Jen rychle, jeden za druhým,
já čertovinu vám vyhojím.

(Nikdo se nehne. Michna k Jezovitům.)

Zde zříte, co jsem povídal.

(K vojákům.)

Tak bijte to, bijte, a hybaj dál!

(Vojáci bijí svými zbraněmi do sedláků a tak je vedou dále. Mladší Jezovita se obrací zakrývaje si oči. Sedláci hned po prvních ranách spustí zpěv a za zpěvu odcházejí. Michna mluví, co následuje za zpěvu sedláků a za výkřiků vojínů.)

Sedláci.

Křesťané, pravdy Boží praví milovníci,
pro Kristovo učení násilí trpící,

přijmětež potěšení z jehoť zaslíbení,
abychom byli stálí v těžkém pokušení.

Michna.

Kéž mohu svolat Boží blesky —
teď ke všemu ještě žalm a vřesky!
Nuž, co se ranám nezdaří,
to dokáže skřipec v žaláři.
My ku předu, páni komissaři!
Má chrabrá chasa, mí sokolové jaří
se v pochod dali po pláni
a budou čekat v Heřmani.

(Odcházejí.)

Tam svatá naše reformace
nám zítra dost dá ještě práce.
Pak na Žerotína k vážnému ději!

Starší Jezovita.

Ve jménu Páně! In nomine Dei!

(Okamžik pomlčka.)

Druhá opona se zavře. Volno jen přední jeviště.

Výstup 5.

Sedlák Stránský. (Vystoupí z pravé strany.) Po něm **Komenský.** Potom **Sixta** a **dívka.**

Stránský (rozhlíží se opatrně).

Nás dobře kryla houština.
Jsou pryč.

(Hledí nazpět v pravo do dáli.)

Tam oheň zhasíná.

(Kyne rukou v pravo za scénu. Vystoupí Komenský.)

Čert vede si dál své pomahače,
je bezpečno.

Komenský.

Mé srdce pláče.
Kam vkročí noha, kam oko hledne,
ach, všudy žal a hrůzy bědné;
v poušť obrací se krásná zem,
v níž pravda Boží teď zločinem.

Stránský (ukazuje v levo za scénu k sbořeništi).
Zde jest to místo, jak pravil jsem.
Když před lety zuřil satanáš,
zde Augusta, slavný biskup náš,
své noční schůze s bratry míval
a v lesích kol se dlouho skrýval,
až hejtman Šejnocha, ten had,
svou lstí a zradou na něj pad.
Zde před třemi roky v bolné chvíli
jsme s našinci se rozloučili.
Šli do vyhnanství. Nemohli snést
tu mstivou našich škůdců pěsť.

(V levo objeví se dívka a s ní Sixta, který zavrávorá; dívka hledí jej zadržeti.)

Stránský. Co to?
Komenský. Co zřím?

(Spěchají k Sixtovi. Stránský Sixtu podpírá, až Sixta usedne na zemi, polo sedě, polo leže. Stránský po celý čas k němu nakloněn podpírá jej.)

Stránský.
Toť souvěrec náš a druh,
toť z Oujezdce Sixta, pozdrav Bůh!

Komenský. (Hladí dívky tvář.)
Má děvečko, nic se nelekej,
jsme přátelé.

Stránský.
Bratře — povídej —
co to? Jsem Stránský z Morašic.

Sixta.
Ach vítej. — Bůh mi tě vede vstříc.
Já unik' chase zlotřilé,
než konec, brachu — jsem u cíle.
Zde v lebce to řeže, mdloby se množí,
vše dobře — děj se vůle Boží!
Mé srdce však přece tlačí tíž,
ty, bratře můj, mne vyslyšíš.

Stránský.
Mluv, dobrý starče, k službám jsem,
tvé přání jest mi rozkazem.

Sixta.

Zde vnouče mé dnes osiřelo,
mne bráně zahynul můj syn;
kam nyní děcko by se dělo?
Ó, vykonej tu dobrý čin.
Ty v Brandýse mou dceru znáš,
tam odevzdej, prosím, sirotu v stráž.

Stránský.

Buď bez starosti, věrný kmete.

Sixta.

A slyš, mne ještě něco hněte.
Ty víš, že ukryl v své ochrany stín
houf kněží psanců pan Žerotín.
Znáš Komenského? Ten ved je sem;
já podnes dojat pohnut jsem,
jak „Na černém dole“ kázal nám —

Stránský.

Ach promiň — tys slep — vždyť on zde sám
byl těšit bratří, sem pak chvátá,
chtě vidět místa nám tak svatá.

Sixta.

Kdo?

Komenský.

Dobrý muži, já jsem ten,
jejž jmenoval jsi roztoužen;
co žádáš?

Sixta (vřele.)

Můj otče duchovní,
jak hudba s nebe mi hlas tvůj zní.
Můj konec se blíží a smrť mi zisk —
ó dovol, bych věrnou ti ruku stisk. —
Jsem člověk drsných suků a hran,
však divně životem zkušován;
smím s Jákobem říci před všemi:
Ne mnozí, však zlí byli dnové mí.
Než, vždy jsem byl z těch věrných a stálých,
jimž nade všecko je písmo a kalich.

I dnes, když přihnal se do našich chat
se svými chrty Michna, ten kat
a vrh se na mne, vztekem rud,
že já prý hlavně tu šířím blud, —
já řku: Tvá hrozba mne neleká;
já bojím se Boha, ne člověka.
On vece: Hlupče zatvrzelý,
ty poslechneš, jak císař velí. —
Já na to: Mému svědomí
jen Bůh, ne člověk velet smí.
Tu spílal jeden z Jezovitů
mi Ariánů a Adamitů
a hrozil smrtí plamennou.
A já zas: Což duši mám slaměnou?
jen zabte tělo, jestli chcete,
mé duše přec se nedotknete —
tu jeden žoldák mečem švih —
syn chce mne bránit — ruku zdvih
a padá — — — Bože, Bože můj. — —

(Sixtovi hlava klesá, druzí se k němu sklánějí, dívka potichu kvílí.)

A proto dopřej sluchu mé řeči:
jste, duchovní otče, v nebezpečí
i vy i velmož Žerotín.

Komenský.

Co pravíš? Prost je nejmenších vin;
má svobody, má svoje práva
a císař mu podnes úctu vzdává.

Sixta.

Ó nepochybuj! S šklebnou tváří
se domlouvali komissaři,
že záhy Brandýs vymetou
prý s predikantů holotou;
a vyčistí-li prý pelech ten,
kraj celý že bude vyčistěn,
a proto bděte!

Komenský.

Zlá to zvěsť,
než Hospodin on hrad náš jest.

Sixta.

Bůh s vámi! —

(Hledá Komenského ruku. V zanícení:)

Bratře Komenský,
ty v boj, já v domov nadzemský!
Duch dí mi o tvé práci věrné,
že vstříc jdeš slávě nesmrtelné,
však samou bouří, trudu stíny,
přes proudy slz a přes ssutiny
a přes hrob naší Jednoty!

(Chce se zvednouti. V extazi:)

A dcero Babylonská — ty — — —
ty krví svatých zbrocená,
i ty máš býti zkažena!
Tys činila nám všecko zlé,
Bůh také tobě ustele.
Buď blahoslaven, kdo tvé děti
o skálu bude rozrážeti!

(Klesne a umírá.)

Komenský.

Ne s kletbou, bratře můj, ne tak,
náš Mistr učí naopak.
Ne pomsta, ale odpuštění
to jest náš triumf v utrpení
a v smrti zpěv náš vítězný.

Stránský.

Je v Pánu.

Komenský.

Stařec zkoušený!

(Okamžik ticho).

Komenský.

Ty's zvítězil už, kmete mučedníče.
Co my, než pozdraví nás věčný zpěv?
Svět zvrácen, všudy krvelačné chtíče
a Evropa jen válečný je řev.
Ach, polituj, můj Bože Panovníče,
všech národů i nás svých českých rév,
ať naše oči mír a pokoj spatří
a lidskou rodinu ať láska sbratří!

(Opona spadne.)

První oddělení.

První obraz: V Brandýse nad Orlicí. V komnatě hradu Žerotínova. Rok 1624. — **Obraz druhý:** V Brandýse nad Orlicí. Před chaloupkou pod Klopoty. Rok 1624.

Obraz první:

V Brandýse nad Orlicí. V komnatě hradu Žerotínova.
Rok 1624.

Přední jeviště volno.

Výstup 1.

Karel z Žerotína. Cyrill. Poniatovski.

Žerotín (odkládá spis a vstává od stolu).
V té české noci přece jednou hvězda!

Cyrill.
Rač Bůh to dát! A jest to jitřenka?

Poniatovski.
Snad z ryku bojišť, z Němec dobrá zvěsť,
že vítězí tam Evanjelium?
Snad smělým Mansfeldem a Dánem chrabrým
jest poražena jednou římská liga?
Či vzchopila se chabá Anglie,
by Bedřich na český se vrátil trůn?

Žerotín.
Ne z krve válek světlo nám se zrodí.
Vy, páni, v dáli hledáte, co svítí

nám v naší vlasti. Drahý seniore,
ta zářná naše hvězda — toť tvůj zeť,
toť Komenský. — Já skyt mu pouze skrýš,
když vyhnán neměl, kde by hlavu sklonil,
a on mi splácí velkým pokladem,
zde tímto dílem, jež mi věnoval.

(Cyrill a Poniatovski nahlížejí do spisu.)

Má název „Světa Labyrint" — „Ráj srdce".
Jsem unesen. Co na dnu lidské duše
se stesků nejhlubších kdy ozývá,
co nicoty, co umrlčích jen kostí
se skrývá za vším kvítím života,
a pak co blaženosti v duši jásá,
když člověk, zhostiv se všech přeludů,
se zavře s Kristem v svého srdce dům,
to vymaloval mistr náš v své básni.
A s jakým uměním! Jen něco slyšte!
Jde poutník v svět, by našel pravé blaho.
Hned Moudrosť světa, mocná královna,
dva vůdce Všezvěda a Mámení
mu přeochotně k službám posýlá.
A poutník náhle neví ani, jak
se ocitúje na vysoké věži
a odtud pod oblaky dole v dáli
zří velké město ulic nesčetných;
toť svět a lidstva rozmanité stavy.
I sestoupí a putuje pak městem
a zkouší všecken lidský stav a řád,
zda blaha pravého kde útulek.
Ó toho sklamání! Ať patří na ty,
kdož prací rukou podmaňují zem,
ať zkoumá způsoby a díla těch,
jež bojovnictvem ducha zove svět,
ach všudy, všudy bědná motanina
a všudy šalba, mámení a svod.
A když pak přesvědčil ho sám Hrad Štěstí
i moudrý Šalamoun a jeho dvůr,
že pod sluncem jen marnosť nad marnostmi,
tu poutník bolem již si zoufat chtěl.
Jat hrůzou zaúpí. Tu slyší hlas:
V dům srdce svého vrať se, synu můj.
I učinil tak. Tma jen vstříc mu zeje,
však záhy blíží se to jako slunce
a zní to jako zpěvy nebešťanů,

to k němu nyní Kristus přichází.
Dům srdce nadzemským se plní světlem,
co trápí a co děsí, zmizelo,
a poutník cítí nevýslovný mír.
Teď nalezl, co v světě marně hledal:
má Krista za hosta a blažen jest.

Poniatovski.

Toť rozkošné!

Cyrill.

Lva poznat po tlapě;
duch velký se nám zrodil v Komenském.

Žerotín.

To slavné dílo, milý Ponjatovski,
své drahé Polsce musíš stlumočit.
Já narýsoval chatrnou jen kostru;
však pravím vám, byť povedlo se zlobě,
v hrob zašlapati drahou Jednotu,
i prachem hrobu prorazí lesk perly,
již Labyrintem Komenský nám dal,
a bude útěchou dnům budoucím.
A kdyby spálili nám knihy všecky
a zůstal by nám jenom Labyrint,
ten jediný by před národů soudem
vždy české jméno čestně zastoupil. —
(Hledí v pravo jakoby oknem.)
Však tu již jde a bratr Svatoš s ním.
Já nemoh odolati vřelé tužbě
a vyžádal si Komenského sem,
jak jen se vrátí, bych mu díky vzdal.
Vždy ctěme rádi duchy ušlechtilé,
krev srdce jejich žije v jejich díle
a činí práci jejich posvátnou;
když srdce sejí, nechať srdce žnou.

Výstup 2.

Komenský. Svatoš (vkročí z pravé strany). **Předešlí.** Posléze **panoš.**

Komenský.

Bůh s tebou, Jasnosti! Bůh s vámi, bratří!
(Pozdravují se vespolek).

Žerotín (ku Komenskému).

Já sotva se tě dočkal, muži Boží
a srdce mé ti s plesem chvátá vstříc.
A hádáš proč? Já přečet Labyrint,
tu epopei přeludu a pravdy
a zoufání a věčné radosti.
Teď vidím, jak jest bohat každý ten,
kdo pohostiti může genia.
Ty ctíš mne darem víc než královským;
neb chladný prach jen jestiť králů zlato,
však z věčných pokladů je klenot tvůj
a z trnitého věnce Jednoty
se tklivou září povždy bude stkvět.
Náš přijmi vroucí dík.

(Tiskne Komen. ruku a objímá ho; ruku mu tisknou i druzí.)

Cyrill.

Duch Hospodinův
on k práci slavné dál tě rozněcuj,
ať Čechům vzejde místo chrastin jedlí
a místo hloží myrtus vyroste!

Komenský.

Jsi příliš laskav, urozený pane,
a přec mne blaží tvůj tak urozený soud.
S těch výšin života, kde stál's a stojíš,
jsi poznal světa běh jak nikdo z nás,
jichž cesta jde jen stínem údolí.
Čím slynou nebo chabnou národové,
to zpytoval jsi v oddechu svých cest.
Byl's vojínem, tvůj meč zná Francie
a slaven je tvůj věhlas soudcovský.
Tvou moudrosť přízeň mocných hledávala
a k radám tvým se utíkala vlasť.
Než potom všem co křivd, co nevděku,
co záští sklidils proto, proto jen,
že k pravdě Boží vždycky věrně stál's.
A jestli tobě, který životu
a srdci nahlédl jsi do hlubin,
se skromné moje dílo něčím zdá,
pak jist jsem, že v něm zrnko požehnání.

Žerotín.

Ne zrnko, bratře, ale celý poklad.

Komenský.

Však, ochránče náš, ani poklady
svůj velký dluh ti splatit nemůžem.
Co byl by los náš — zhouba — nebýt tebe.
Když vrh se na nás římský farao,
ty's připravil nám vlídné Kanaan;
a jako šlechetný kdy Abdiáš
skryl v jeskyni a živil proroky,
když stíhala je mstivá Jezábel,
tak ty nás chráníš. V žhavé poušti útrap
jak stín jsi velké hory Jednotě.

Cyrill a Svatoš.

Buď Hospodin ti věčnou odplatou!

Žerotín.

Jste štědří chválou, jakéž nezasloužím.
Radš jednu otázku mi zodpověz:
Jsi mladý muž a přece Labyrint
oplývá moudrostí, již mnozí marně
svůj celý život dlouhý hledají;
jak otevřel se tobě její zdroj?

Komenský.

Žal života a Bůh to účinil;
co psal jsem, já to přetrpěl a prožil.
Jsem ještě mlád, však hojně strastí tříben
a strasť, — toť vysoké jest učení,
to nejslavnější, milujícím Boha.
A co mne ještě tužeb k světu táhlo,
to navždy přervala bouř poslední.
Však o ní víš. Když z Fulneku jsem prchal,
jejž zapálili diví Španělé
a jehož plameny mně uloupily
mé všecko jmění, knihovnu, mé spisy,
tak že co žebrák ve světě jsem stál, —
když choť mou v květu rodinného štěstí
mi anjel smrti náhle uchvátil, —
a pak i na mé rozmilé dvě děti

když děsný cherub chladnou rukou sáh',
tu nastal v srdci mém děj nevýslovný.
Tou hroznou mukou duše dokonával
si ze mne Bůh můj nové stvoření.
Já zemřel světu, abych Bohu žil;
mé tužby všecky v jedné utonuly.
Já rád bych prospěl, seč jest síla má
své vlasti drahé, Jednotě a lidstvu,
zda přec ty nynější jich pustiny
by vzdělati se daly v Boží ráj.
Jen proto přál bych si v té tiché chýši
zde pod Klopoty dále pracovat.
Než neblíží se nová vichřice?
Já zapomněl téměř smutnou zvěst,
již z cest svých hlavně mám tu vyřídit.

Žerotín.

Mluv!

Cyrill.

Mluv!

Komenský.

Jsme, bratří, opět ohroženi.

Žerotín.

Zde na té půdě, kdež jsem pánem já?

Komenský.

Zle řádí Michna kolem Litomyšle,
já viděl jeho hordy šlépěje;
a ten se chystá s druhy komissary
sem na Brandýs. Tak ujistil mne kmet,
jenž zraněn zaslech' jejich úrady.

Svatoš.

Ba, já již slyšel, vlci že jsou zde.

Žerotín.

Což tak by z práva paškvil činili?

Komenský.

Jest na nás kněze namířeno prý.

Panoš (vstoupí středem druhé opony a oznamuje.)
Pan Hraba z Luže zavítal.

Žerotín.

Nechť vstoupí.

(Panoš odejde.)

Výstup 3.

Hraba. Předešlí. Posléze **panoš.**

Hraba (vstoupí středem druhé opony; uklání se.)
Svůj hold ti vzdávám, slavný Žerotíne!
Svou úctu všem Vám, muži slovutní!
Jsem chudý zeman, v světě sám a sám.
Svou máť jsem ani nepoznal. Můj otec
byl nedávno mi skolen Huerdou,
když bránil bratří proti této šelmě.
Mé dvorce vyrvali mi konfiskací.
Než pevné paže mám a bázně neznám
a rád bych věrně s tělem, s duší sloužil
své vlasti mučené a Jednotě.
Však prozatím jsem hlas jen na poušti
a hlas ten rád by zde teď došel sluchu,
když jinde marně k chabým srdcím zněl.

Žerotín.

Jsi mezi svými, jenom směle mluv.

Hraba.

Mé díky! Ráčí vědět milosť tvá,
jak zuří v zemi české antikrist?
Snad mnohé slyšel's, řve to k nebesům;
však já již zřel tu práci katanskou
a v duši mé teď za dne, za nocí
žal s hněvem burácí a volá pomstu.
Já bojoval, já přežil naši hanbu
na věčně zlořečené Bílé Hoře.
Já viděl staroměstskou popravu
a Budovce a druhé mučedníky,
jak kladli věrné hlavy na špalek;
— a zástup shluklý tam on nešílel,

on mlčel, svíral pěsť a skřípěl zuby,
lvi husitští se zvrhli v tupé ovce;
— jak přežil jsem to, nevím ani sám.
Já viděl dál ten postrach zbabělý,
jenž Bedřicha a celou Prahu jal.
Já viděl, co se nyní v Čechách děje;
hle národ, který první za pravdu
zdvih korouhev a za ni krvácel,
jej trhají teď lidské hyeny,
a pláč a zoufání, toť jeho osud!

Cyrill.

Tví soudové, ó Bože, propasť jsou!
Já s Dikastem když hlavu Bedřichovu
jsem zdobil v Týně českou korunou,
kdo tušil, pro český kdys národ celý
že korunou se stane trnitou?
Ó běda, kvělte jedle, padly cedry!

Hrabą.

Co činit? Mají jako stádo ovcí
nás na jatky neb do vyhnanství hnát?
Což není hřích to, mlčky přihlížeti,
jak Sionskou zde boří svatyni,
jak v pahýl oklešťují národ náš,
až dopadne i na nás sekyra?
Ó, Karle z Žerotína, bohatýre,
jenž jediný nám z našich slavných zbyl,
slyš, oč tě prosí národ zoufalý:
Ó, povstaň! Povstaň! Vztyč své prapory
a napiš na ně heslo: Pomsta vrahům!
Dej povel: Vzhůru, věrní Čechové,
vše za právo a svatý zákon Boží,
já v hrady, v chaty chci ten povel nést;
chci být tvou polnicí, jež svolá záhy
dost branců udatným svým hlaholem!
Chci být tvým hromem, který vyburcuje
v boj nadšený i Čechy netečné!
Ó zapřísahám tebe, vyslyš mne!

(Pohnutí a napnutí.)

Žerotín.

Tvůj zápal tebe ctí.

(Tiskne mu ruku.)
Slyš odpověď.
Jest dána kratičkým tím slůvkem — pozdě.

Hraba.

Jak strašné to slovo! — „Pozdě“ — mně to srdce
jako krutá, břitká dýka rozrývá.

Žerotín.

Ba pozdě. Síla Čech je zlomena
a zdvihnout odboj nyní, bylo by
i její trosky zhoubě vrhat v jícen.

Hraba.

Rač, pane, odpustit, — tak, zcela tak
po Bílé Hoře Praha mluvila.

Žerotín.

A měla pravdu. Bylo též už pozdě.

Hraba.

To tedy pořád snad, i tenkrát již,
když škůdce Slavatu a Smečanského
hněv stavů oknem hradu sprovodil?

Žerotín.

Tak jest zajisté; také bylo pozdě.

Hraba.

Tvá Milosť ráčí divně žertovat,
a já — —
(jakoby hodlal se poroučeti.)

Žerotín.

Jen ne tak prudce, poslyš mne.
Můj bratře, není Čech, čím druhdy býval.
Když stavové se v odboj vydali,
by právo hájili, svůj majestát
a náboženství svého svobodu,
a bylo třeba přinést oběti,
tu povstal Budovec a prohlásil,

že dá své klenoty, své zlato, stříbro,
i hrdlo své že za vlasť nasadí.
Být v stavu panském takového ducha,
nás nebyla by stihla Bílá Hora,
nás nešlapal by nyní Babylon.
My byli bychom odolali všemu.
Než, Budovcové byli vzácností.
To naše panstvo sobecké a zištné,
jen v zhýralostech sobě hovící,
vždy nesvorné a bídně sevšednělé,
ne vlasť, jen sebe mělo na mysli.
Stav prelátský? Ten kacíře jen slídil.
Ta naše města? Zmalátněla duchem.
A lid? Ten pracně vlek' se pod jařmem,
jak měl se snahou vyšší nadchnouti?
Nám krátce satan vnikl do svatyně
a tak jsme klesli s výše bývalé.
Já prohlédl tu všechnu naši bídu
a vida jistou naši porážku,
jsem před odbojem snažně varoval.
Já mezi stavy chtěl a Ferdinandem
jen snesitelný zjednat kompromiss
a zatím vzdělávat a budit národ,
až byl by lepší duch v něm zmohutněl,
jenž byl by nade vším pak vítězil.
Vše nadarmo. Má rada zamítnuta.
Až ze zrády mne vinili. A v Brně
již málem chtěli se mnou zajít tak,
jak s Martinicem kdys a Slavatou.
Tak svalila se na nás teď ta zhouba.
Hřích Kainů našich hříchem zůstává,
však lid žne bouř, již šlechta zasela.

Hraba.

A dál! Co dál? Co doufá Milost tvá?

Žerotín.

Zlou ránu otvíráš. Co doufám? Nic!
Vše ztraceno!

Hraba.

Tak mluví Žerotín?
Tak vlasti sype hrudy na rakev?
Ó nyní rozumím. Kde mocné duby

se proměnily v třtiny zlomené,
co bodláčí tam zmůže? Prchám, prchám!
Chci k Mansfeldovi, v boji naleznu
co nejvíce teď toužím, čestnou smrť.
(Uklání se a chce odejíti.)

Komenský (zadržuje ho.)

Řeč věrnou nedobře si vykládáš.
Ctím srdce tvé. Slyš návrh můj: I já
se boji, svaté pomstě zasvětil;
než nebude to světa hříšný boj.
My za pancíř chcem míti pravdu Boží,
nám štítem bude víra, mečem láska
a vojevůdcem naším Kristus Pán;
a na korouhvích našich psáno: Mír
a rovné právo všechněm křesťanům.
Co učiníš? Chceš přidružit se k nám?

Hrabě.

Cos hrdinného zvučí v slovech tvých;
v boj za věc dobrou, jak bych odolal?
Zde ruka má. (Vstoupí panoš.)
Jsem s tělem s duší tvůj.

Panoš (oznamuje).

Pan Jiří Michna, hejtman, s dvěma knězi.
(Pohnutí.)

Poniatovski.

Mrak tu.

Žerotín.

Tak přece?

Cyrill.

Zášť má rychlý krok.

Žerotín (kyne panošovi, aby oznámení vstoupili).

Sem vedle račte, věrní otcové,
až zkusím vlka zub. Vy zůstaňte.
(Komenský, Cyrill, Svatoš odejdou v levo.)

Výstup 4.

Michna. Starší a **mladší Jezovita.** (Vstoupí středem druhé opony a ukláněji se.) **Předešlí.**

Michna.

Tvá Milosť dobře asi ví,
co nařídil císař v království.
Dal mandát, který přísně velí,
by praedikanti sektářů,
pikhartů a jiných bludařů
se více v zemi netrpěli.
Tvá Milosť však až dosud ráčí
zde chrániti to símě dračí.
Jen z Moravy v zdejších ouvalech
se skrývá hejno škůdců těch
a tito štváči — jejich práce
nám maří dílo reformace.
I jdeme z vyššího rozkazu
dnes žádat tvého věhlasu,
bys vyhostit ráčil z panství svých
všech praedikantů pikhartských,
ať na jisto ve čtrnácti dnech
tu není více svůdců těch.

Hraba (k Poniat.)

Té odvahy! Já tasil bych meč.

Žerotín.

Máš, pane hejtmane, smělou řeč.
Ne pikharty, ne svůdce bráním,
jen věrné sluhy Boží chráním.
Jsi vůbec horliv a přechmatem
jsi zmát si cestu s mandátem.
To vědět bys měl, že Žerotín
jest vůči císaři prost všech vin:
ať jakýkoli vítr vál,
já jemu věrnosť zachoval,
a on také ráčil potvrdit,
že práv mých nemá tknuto být.
Smím bez všeliké pohromy
žít víře svého svědomí.

Michna.

Pan hrabě mýliti se ráčí,
já specialní rozkaz mám;
list knížete Lichtenšteina stačí,
v něm úkol přesně určen nám.
(Otvírá list a podává jej Žerotínovi.)

Poniatovski (k Hrabovi).

Co jsou teď sliby, — planá slova,
když jde o práva kacířova.

Žerotín.

Mám uvěřiti svému zraku?
Toť zpupný pych, toť prorada!
Jak směle již, jak bez rozpaků
se larva šalby odkládá!
Dřív vlastizrádu v ústech měli,
trest čeká prý jen na rebelly;
teď vlastní cíle už netají,
že za pobožnou mumrají
jen mučírny svědomí skrývají!
(Vrací list Michnovi.)
Ten list a jeho úklad nový
jest zradou vůle císařovy.
Ten list mí staří soci skuli,
však pikle se jim nezdaří.
Já protestuji proti zvůli!
Já odvolávám se k císaři!

Michna.

Je líto mi; než, rozkaz mám
a za každou cenu jej vykonám.

Starší Jezovita.

Snad sluha církve, svaté máti,
smí slůvkem míru se poozvati.
Pán v reformaci vidí trest,
však ona nejen dílo lásky jest,
té lásky, jež dlouho prosí a pláče
za bludaře a posměvače
a teprv, když marny prosby i pláč
dá všecko tělo v oběť radš,

jen aby duše spasené
kdys ušly věčného plamene.
Tak chceme spasit, Bůh to ví,
i sprzněné toto království.
O domine comes, adhuc recordare!
Je dosud čas. Ach opusť bludy staré
a bude radosť v nebesích,
že's vyrván z drápů ďábelských.

Žerotín (směje se).
Můj dobrý muži, marná práce,
by byli šermy disputace.
Už často s nebem ve tváři
nám pískali lepší čihaři.
Než od dob, co Husův prach kles v Rýn
ni jeden nikdy Žerotín
se Římu v kořisť nedostal.
Vždy k písmu a kalichu rod můj stál
a tak tomu bohdá bude i dál. —
A nyní dost.

Michna.
Já rozkaz svůj
zde vykonat musím stůj co stůj.

Žerotín.
Svůj protest k vědomí ti dávám
a k císaři se odvolávám.
Sám k Vídni se vypravím zítra hned,
bych u trůnu si stížnosť ved.
(Michna překvapen domlouvá se potichu s Jezovitý.)

Žerotín (k Hrabovi).
Ty's děl, že hodláš sloužiti vlasti.

Hraba.
Chci za ni všecko v oběť klásti.

Žerotín.
Pak se mnou k Vídni!

Hraba.
V každý den.

Žerotín.

Snad budeš mi tam potřeben.

Michna.

Vždy ku mírnosti ochotni
chcem čekat tedy čtrnáct dní.
Však lhůta ta když pomine,
pak ať pan hrabě promine:
My rozkaz svůj, to přísaháme,
zde bez průtahu vykonáme.

(Michna a Jezovité se uklánějí a odcházejí středem druhé opony.)

Starší Jezovita (odcházeje).

Pryč, pryč z té kacířské Sodomy!
Zpět nehleď nikdo, dí svědomí.
Post tergum noli respicere,
jak k Lotovi volali anjelé.

Výstup 5.

Komenský. Cyrill. Svatoš. (Vracejí se z levé strany.) **Předešlí.**

Žerotín.

Zlé věci tuším.

Cyrill.

Požehnání vzkvétej
v tvé každé šlépěji, náš ochránče!

Komenský.

Tak vskutku ráčí k Vídni Milost tvá?
A k vůli nám?

Žerotín.

Chci míti plné jasno.
Buď neoslyší císař práva hlas,
pak v klidu dokonáme úkol svůj.
Chcem světu býti živou žalobou,
chcem žhavé jiskry v popel vlasti klást
chcem Boží símě set v poušť národa,
by jednou vyšleh plamen, zkvetlo jaro,
ač jestli div ten vykonat chce Bůh

a dáli člověčenstvu lepší věk.
Neb od lidí a pro ty naše doby
nic, co by za řeč stálo, nedoufám.
Než, možná též, že marna cesta má,
pak jezovité s Španěly jsou pány,
pak poslední nám bije hodina
a vyhnanství jest všech nás blízkým losem.

Komenský.

Ó ne tak chmurně, pane můj. Bůh žije!
On neopustí věrné své! Já doufám!
Lid český pro pravdu a právo trpí
a pravda jednou zvítězí. Já doufám!
Již z dřímot svých se budí národové
a zastanou se našich běd. Já doufám!
A kdyby všecko, všecko sklamalo
a nepřítel nás ve prach udupal,
i z prachu může vzkřísit Bůh. Já doufám!

Žerotín.

Jsi v květu let; nuž doufej, pracuj, bojuj;
tvůj oltář naděje ti nebořím,
tvůj sen se splň, já v hrobě zaplesám.
Bůh s vámi, bratří, v trpkém vašem panství
a na shledanou zde, neb ve vyhnanství!

(Podává všem ruku.)

(Všickni odejdou. Žerotín, Poniatovski, Hraba v levo, ostatní v pravo.)

Obraz druhý.

V Brandýse nad Orlicí. Před chaloupkou pod Klopoty.
Rok 1624.

Druhá opona otevřena. Přední i zadní jeviště volno.

Výstup 1.

Dorotea. (Na zadním jevišti.)

Dorotea (v pozadí.)

Jak teskno dnes v tom vlídném zátiší! —
A Komenský se ještě nevrací!
Snad nebyl by se na ty dobré muže

vrh' nepřítel náš činem násilí?
Jak lekám se! A nejsem zpozdilá?
Což nejsme všudy v Boží svaté ruce? —
(Vystoupí o nějaký krok ku předu; malá pomlčka.)
Tak ticho vůkol po všem údolí!
Ni hlásku v lese. Vlny Orlice
své pohádky dnes sotva šeptají.
I na hradě jest jako po vymření;
co mešká ve Vídni pan Žerotín.
A dobře se to k našim trudům hodí,
jak pozdrav soucitný to dojímá;
vždyť málo chvil a přijde loučení.
To údolí, ta chýše a ty lesy,
ten útulek náš v naší sirobě,
ó jak mám na to zapomenout kdy?
Můj Bože, proč tví služebníci věrní
jsou v světě tomto jako vyvrhel?
Cnosť skrývati se musí, pravda trpí,
i jejich modlitby jsou zločinem.
'Proč snášíš to? Proč v to se nevložíš? —
A ty, můj Mistře, reku z Golgaty,
co byl tvůj život, co tvé krve odkaz?
Ach láska svatá lidstva milování;
však viz, jak z Evanjelia lidumilství
svět činí ukrutenství netvora!
proč dopouštíš to? Dokud, dokud, Pane?
(Na zadním jevišti přišel nepozorován z pravé strany Cyrill.)

Výstup 2.

Cyrill. Předešlá.

Cyrill.

Co vidím? Proč tak smutna, dcero má?
Snad nelituješ svého spojení,
jež snoubí tebe nyní s Komenským?
Muž šlechetný tě žitím povede.

Dorotea.

A proto šťastna, otče, pyšna jsem,
i teskno mi. Viď, divná neshoda?
A přece týž má pramen, lásku mou.
Jsou dnové zlí. Jen protivenství kyne,

jen světem bloudit budem v exilu.
Zda dovedu já Komenskému být,
čím byla jemu první choť?
Zda budu schopna v trní jeho cest
mu zaset jaké kvítko útěchy?
A ve vysokých jeho zámyslech
jak mám mu býti družkou pomocnou?

Cyrill (usmívá se).

Snad nechceš býti náhle učencem?
Věd foliantů muž tvůj dosti má;
chce srdce věrné, vřelé, zmužilé,
a to mu věnem přinesla má dcera.

Dorotea.

Můj dobrý otče! Přece mi však úzko.
Já chudobkou jsem, hvězdou Komenský.
Sny velkolepé zvoní v jeho hlavě
a jeho duch se strojí v orlí let.
V kruh myšlének svých, pokud rozumím,
ne vlasť jen zabírá, i celý svět,
a mnohdy vypravuje nadšeně,
jak vidí z dálné budoucnosti mlh
se vynořovat lidstvu nový Eden.
Kdo ví, co plánů má? Já cítím jen,
že věčného cos vane z jeho dum.

Cyrill.

Tvůj cit tě nezklame. I Žerotín
v něm věstí zářnou hvězdu Jednotě.

Dorotea.

A při všem vzletu jeho smělých tužeb
jak líbezná ta jeho povaha!
Zde na zemi jen poutníkem se cítí.
Svou mysl k Bohu združenou co nejvýš,
co nejníž k bližnímu má skloněnou.
Má srdce vždycky hlasné, jazyk tichý.
Co v pravdě vzácného má zem, to ctí,
než věci nebeské — v těch on se kochá.
V běd bližních čitelnosti jak jest outlý!
V křivd vlastních snášení jak otrlý!

Kříž mužně snáší; Bůh co velí, činí
a k němu, k Bohu vždy se vine jen.
Jest tělem na zemi a v nebi srdcem.
Kéž hodna jsem mu státi po boku.

Cyrill.

To jsi a budeš.

Dorotea.

Ještě nepřichází!
Co soudíš, otče, nejsou v nebezpečí?

Cyrill.

To nemyslím. Jest výslech. Komisaři
jim domlouvají, slibují a hrozí,
by vehnali je v římský ovčinec.

Dorotea.

Snad tu jde! — Ne. Pan Poniatovski z hradu.

Výstup 3.

Poniatovski. Za ním Kristina. (Vyjdou na zadním jevišti z levé strany; uklánějí se a podávají ruce přítomným.) Předešlí.

Poniatovski.

Jen v kvapu s Bohem.
(Představuje svou dceru.)
Kristina, má dcerka.
Jen zavítala ke mně z Moravy
a musí dále zas. Má žíti v Branné
v hor krkonošských stínu ochranném.
Chceť paní šlechetná, chce Zárubovna z Vchýnic
ji býti matkou.

Cyrill (ku Kristině).

V dobré ruce jdeš;
ne cizinu, tam milý domov shledáš.

Dorotea.

A přece chví se srdce otcovské.

Poniatovski.

To jistě, paní; mám ji jedinou;
než nad úzkostí víra vítězí!
Já vím, že přítel mocný kráčí s námi,
to Hospodin, jenž mluví: Můj jsi ty;
ať přes hlubiny jdeš, já s tebou budu,
ať s ohněm, plamen se tě nechytí.
Já zažil to. Zde, paní, tento meč
již zdvihal na mne vrah a — žiji dosud,
ač prstem nehnuto k mé obraně.

Dorotea.

Tos zažil?

Poniatovski.

Pohnutý byl život můj.
Jsem polský šlechtic. Mír když pro svou duši
jsem marně hledal v číších rozkoší
a marně v šachtách vědy filosofů
a marně s hvězdáren, kde skryt jsem bádal,
a marně pak i v klášteře co mnich,
tu stalo se, že Jednotu jsem poznal,
tu růži z nebe v zemském bodláčí.
Já šťasten byl. Já stal se Českým Bratrem.
Hněv velký z toho u mých druhů vzplál.
A kýmsi z pánů najat dvořanín,
by sprovodil prý zrádce se světa.
Kdys dumám nad knihou jsa v domě sám,
tu rozletí se dvéře a z nich vrah
se vrhá na mne. Obrátím se. On
se počne chvět a vrávorá a volá:
Můj pane, nemohu. Pak vypravuje,
proč přichází a lká o odpuštění.
Meč zákeřný mi na památku dal. —
Bůh s námi! — Proto neteskli, má dcero. —
Což bratr Komenský? Ah, v jámě lvové.
Můj pozdrav mu!

Cyrill.

Bůh s tebou, dcero milá!

Dorotea.

Bůh s tebou!

Kristina.

Také s vámi, dobrá paní!
Pán u vidění ke mně promluvil.
(Exaltovaně.)
Po bídě jedné přijdou ještě tři,
než s trůnu klesne Abaddon, král hlubin,
než v Armaggedon zazvučí náš zpěv.
Ó dlouho ještě s vámi kvílit bude
zvěř lesní, doupata a hvězdy noční,
než od severu přižene se lev
a orla roztrhá a bude mír.
Slyš, paní, Duch co praví! Připrav se!
(Poniatovski a Kristina v levo odejdou.)

Výstup 4.

Cyrill. Dorotea.

Dorotea.

Můj otče, rozuměls? Toť blouznění!
Tou bledou dívkou zmítá choroba!

Cyrill.

Sám Bůh to suď. Vždy ve dnech velkých běd
se rodívají v lidstvu divné sny
a ráda přes vír nezměrného hoře
se vznáší touha letem proroctví.
Co slyšelas, jest hlas jen jeden z mnohých.
Tak prorokuje Kotter ze Sprotavy,
že zcela blízek veliký jest den,
kdy padne Babylon a vzkvete Sion.
A tajné „Růžové“ zas „Bratrstvo“
to předpovídá v tomto století,
že vzejde světu blahý, zlatý věk.
Co soudit o tom? Jsou v tom Boží jiskry?
Či jsou to smutných bařin bludičky?
Já rozhodnouti neumím.

Dorotea.

A já —
já zdrážděnou v tom vidím všetečnosť;
co Bůh skryl, o tom hloubat nemáme. —

Kéž milá dívka v Branné okřeje!
(Spatří Komenského; spěchá mu vstříc.)
Ach, konečně! Tys smuten? Zlou máš zvěsť?

Výstup 5.

Komenský. Svatoš. Čtyři Bratrští kněží. (Vyjdou na předním jevišti z pravé strany.) **Předešlí.** (Všickni jsou teď na předním jevišti.)

Komenský.

Jest rozhodnuto! Konec oddechu;
zas Belialův proud nás uchvátil;
čím Michna hrozil, počíná být skutkem.

Dorotea.

Mé tušení!

Cyrill.

Ba jistotu jsme měli,
jak nevrátil se v čas pan Žerotín,
že pyšný Paschar švihne prutem svým.

Komenský.

Jsme svůdcové prý, nepřátelé Boží,
a každý dech náš duším nákazou.
A proto k vyhnanství nás odsoudili,
vlasť bez průtahu máme opustit.

Svatoš.

Zde, kde náš patriarcha bratr Řehoř
svůj požehnaný úkol dokonal,
jsem doufal jednou tiše zesnouti
a zatím — kde as složím kosti své?
Zde, kde jsem vodil Brandýsský ten sbor
tak dlouhá léta k vodám života,
kdo stádce osiřelé potěší?
Či vrátíme se ještě ze zajetí?
Svou čeleď, Hospodine, polituj!

Komenský.

Jak líto mi, má drahá, že tak záhy
máš sdílet se mnou jenom strasť a žal!

Co bude los tvůj? Samé odříkání,
jen vyhnanecký život potulný.

Dorotea.

Bůh tvůj, Bůh můj; kam půjdeš, půjdu já;
mně bude útěchou, že trpím s tebou.

Komenský.

Dík za to slovo, duše oddaná.

Dorotea.

Jen když vás šťastně spatřujeme zas,
já lekala se věcí nejhorších.

Cyrill.

Však dosti asi česká inkvizice
jim rozžhavila ohnivou jich pec.

Komenský.

Erb Žerotínův dosud štítem jest,
jímž nucen k ohledům i nepřítel;
zlosť cenila jen zuby, netrhala. —
Když prošla lhůta, daná Žerotínu
a z nás kdo obeslán, se dostavil,
tu komisaři mandát přečetli,
jímž vypovězeni jsme ze země.
Pak naléhali, ze sektářských bludů
ať kajicně se k církvi vrátíme.
A potom termin davše k rozmýšlení
zas jednoho si brali po druhém.
My měli odpověď jen jednu: Nikdy!
Radš podnikneme exil žalostný,
však pravdě Boží věrni zůstanem!

Čtyři kněží.

Až do smrti.

Cyrill.

Byť svět pln ďáblů byl!

Komenský.

I prohlásili jménem císařským,

že trestán bude na hrdle, kdo z nás
po osmi dnech by v zemi stihnut byl.
Tak rozhodnut náš osud. Marný vzdech,
zas chop se, ruko, berly poutnické.

Svatoš.

Což nelze vyčkat, s jakou přec se vrátí
náš přítel vznešený, pan Žerotín?

Komenský.

On, dobře pořídiv, již byl by zde:
an není, veta po vší naději.
A známe protivníků praktiky;
náš průtah bude jim jen záminkou,
by trestali pak krutě nás i lid.

Cyrill.

Však právě lid náš, teď tak ustrašený,
my nesmíme jej náhle opustit;
my připravit jej aspoň musíme,
co dál v těch nových zloby přívalech.

Komenský.

A kam se vrhnem? Kam se uchýlíme?
Kdo z šlechty zbyl nám? Vlasť je vyrubána.

Cyrill.

Dost ještě v zemi doupat po lesích. —

Výstup 6.

Hraba. (Vyjde na zadním jevišti z levé strany a přistoupí k druhým.) **Předešlí.**

Cyrill.

Toť věru překvapení!

Svatoš.

Chvála Bohu!

Komenský.
O vítej nám, i náš pan Žerotín!

Hraba.
Já sám jen kvapem z Vídně přichvátal,
on dlí tam dosud churav, rozrušen.

Komenský.
Z tvých slov, z tvé tváře zlá nám hrozí zvěsť.

Hraba.
Zlá, ctění otcové. Vše ztraceno.

Svatoš.
Ó běda!

Komenský.
Bůh náš přítel jediný,
ač cesta jeho je teď mrákotou.

Hraba.
Vším vládnou s jezovity Španělé
a osud národa je zpečetěn.
Teď vypudí všech kněží pod obojí,
pak záhy na to pány s rytířstvem,
kdo z nich tu ještě ku kalichu lne,
a pak se vrhnou na lid obecný,
až šmahem vyhladí a z kořene,
co vzklíčilo tu setby husitské.

Komenský.
Jen že se nad hvězdami směje ten,
co moři dí: Až potud, dále nic;
zde složíš dutí svého vlnobití.

Hraba.
Co pravím, vzkaz je páně Žerotínův.
On Boží milosti vás poroučí
sám nečekaje nic, leč exil jen.
Co přednes císaři, vše marno bylo;
i odšel z hradu s mužnou protestací,

však v hloubi duše na smrť zraněn jsa.
Co nyní?

Komenský.

Vyhnanství; dnes rozhodnuto.

Cyrill.

My na čas v lesích kol se ukryjem;
chcem potěšit a připraviti lid,
než také na něj přižene se bouře.

Hraba.

A není rady jiné? — Muži bratří,
já viděl cestou rány naší země,
já viděl trpící náš český lid
a znovu ve mně vzkypěl bol i hněv.
S všech očí, věřte, blesky vyšlehují,
jak srší jenom z mračen zoufání.
Jsou srdce plna látek hořlavých,
jen jednu jiskru směle hodit tam
a vzplane oheň. Recte slovo jen
a já tu jiskru vrhnu v zdejší lid
a plamen poroste a zoufalosť
i slabochům dá mužné síly reků.

Komenský.

Tak mluví vášeň, byť i šlechetná.
Náš Mistr Ježíš jest. A slov, jež žádáš
z úst našich, neuslyšíš nikdy.

Všickni ostatní.

Nikdy!

Komenský.

My budem trpět, když tak vůle Boží,
my dáme život za Kristovu při;
než hájit nebo šířit pravdu Boží
snad činem násilí — to nikdy.

Všickni ostatní.

Nikdy!

Hraba.

I to jest hrdinství; já kořím se mu,

ač příliš na ně vřelá jest má krev. —
Nuž dovolte mi jinou tedy službu:
chci v zdejším lidu bratry vyhledat,
již v bezpečné vás skrýše uvedou.
Sám vydám se pak k horám krkonošským,
kamž Antikristův meč tak nemůže;
tam příznivec můj, Sádovský ze Sloupna,
vždy obětavý přítel Jednoty,
rád klidný útulek vám připraví.

Komenský.

Jak laskav jsi! My s díky přijímáme
tvou službu šlechetnou.

Hraba.

Nuž na shledanou!
Já chvátám úlohu svou vykonat.

(Odejde v levo na zadním jevišti.)

Komenský.

My, bratří, vzhůru k strastné naší pouti;
i druhých zpravte, ať jsou hotovi.
Ty, choti, jdi náš odchod připravit.
My půjdem s žalem, avšak odhodlaně;
mrak přihnal se, on opět odejde.
A děj se cokoli, i v naší poušti
nám skálou Remmon bude Hospodin.
Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se valí
vzhůru, dolů, sem, tam, v něm všudy všecko chodí.
Ač nechodí, létá, kácí, převrací se kotrlcem,
málo co svým řádem kráčeje, všecko maní.
Sám jediný světa Pán, nade vším, pode vším, skrze všecko
jda, světu sám věčná podpora pevně stojí.
O blaze, kdož v centrum věčném usadí se! Na věčnosť
v srdci Božím svému srdci nalezne pokoj.

(Všickni až na Komenského odejdou; Cyrill a Dorotea na zadním jevišti do pozadí v levo; kněží na předním jevišti v levo.)

Výstup 7.

Komenský.

Tak do vichru zas z tiché samoty
a Bůh jen ví, kde naše kroky stanou!

Mé útulné, mé snivé Klopoty,
mám opustit vás, avšak: Na shledanou!
Když odňali nám drahou rodnou zem
a cestu další smutná noc mi kryla,
vy vlídným byly jste mi přístavem,
kde loď má opět šťastně zakotvila.
Vy znáte pláč mých nocí bezsenných,
mé boje duševní, můj bol a žal,
nad zhoubou vlasti, církve, drahých svých
když já si ubohý div nezoufal.
Zde mého Jordánu byl svatý brod,
kde zápasil jsem v hrůzách s Hospodinem.
Však zde jsem zvítězil. Zde nový rod
v mém srdci dokonán byl Božím Synem.
Co všecka strasť teď? Tříbení jen sil.
Co štěstí země? Snů jen mihotání.
Co svět? Jen labyrint; a v nebi cíl,
až opustíme zemi putování.
A proto los svůj mužně ponesem,
jen jednu milosť, jednu uděl, Pane!
Rač vyrvat ze záhuby Českou zem
a pravda ať se vítězem v ní stane!
A nám-li určils dříve trpěti,
než bude usmířen tvůj hněv a soud,
my každý rád chcem býti obětí,
my vyhnanství, my vše chcem podniknout,
jen sceptrum lži zde zlom, dej pole právu
a lidu Husovu vrať starou slávu.

(Odchází na zadním jevišti v levo pozadím.)

Opona spadne.

Druhé oddělení.

Obraz první: U pramenů Labe. — Jeseň roku 1627. — **Obraz druhý:** V Krkonoších na českých hranicích. — V únoru r. 1628.

Obraz první:

U pramenů Labe. — Jeseň r. 1627. Lesní mýtina..

Přední i zadní jeviště volno.

Výstup 1.

První sedlák (stojí v pozadí v pravo, na stráži). **Druhý sedlák** (vystoupí z levé strany v pozadí).

První sedlák.
Již nazpět? Jaké zprávy máš?

Druhý sedlák.
Je na svém místě každá stráž,
vše bezpečno a obav není.

První sedlák.
A služby Boží? Shromáždění?

Druhý sedlák.
Již brzy budou skončeny;
Jan Cyrill kázal, muž nadšený.
Dav velký se sešel. Z blízka, z dáli
sem na dnes bratří zavítali.
Jsou roztruchleni, rozechvěni
a žalují, jak soužení
a útisky se stále množí.

První sedlák.

Zle švihá nás teď ruka Boží.
I k nám do těch horských chaloupek
se sápe již Antikristův vztek.

Druhý sedlák.

A již to skončí?

První sedlák.

Bůh to ví.

Druhý sedlák.

Věc dobrá dojde vítězství.

První sedlák.

Však možná ještě dlouhý čas,
nám bude platit Kristův hlas,
že každý, kdo nás bude soužit
tím doufá nejlíp Bohu sloužit.

Druhý sedlák.

Ať tak neb tak, já nezoufám,
když s námi Bůh, kdo proti nám?

Výstup 2.

Hraba. Lavín (vyjdou z pravé strany v popředí).

Hraba (spatří sedláky).

Hej, strážní, pozor na řemeslo!
Jsme Bratří, kalich naše heslo,
jdem dobře do Vlčických skal?

První sedlák.

Ba dobře; jenom tudy dál.

Lavín.

Snad nepřijdeme pozdě k schůzi?
Jsou shromážděni naši druzi?

Druhý sedlák.

Již dávno; služby v tuto chvíli
se k svému konci asi chýlí.
(Za scénou z nevalné dáli zpěv.)
To závěrečný žalm teď zní.

Hraba (nevrle k Lavínovi).

Tvůj průtah zavinil zpozdění.

Lavín.

Věc nemilou již nespravíme;
než úrad přec se zúčastníme.
(Odcházejí v levo.)
(Zpěv za scénou.)
Sám Hospodin můj pastýř ráčí býti,
nebudu v ničem nedostatku míti.
On na pastvách vždy zelených mne pase
a k vodám tichým vodí v každém čase.
Mou duši věčným občerstvením hostí
a vodí věrně stezkou spravednosti.

Až údolím kdys stínu smrti musím,
i tehdy, Pane, přítomnosť tvou zkusím.
Tys se mnou. Duch můj nic se nestrachuje
tvůj prut a hůl tvá, toť mne potěšuje.
Ať kdekoli, ty všudy při mně stojíš
a před nepřátel tváří stůl mi strojíš.

Výstup 3.

První sedlák. Druhý sedlák. (Naslouchají zpěvu.)

První sedlák. (Po zpěvu.)

Jak srdcem mým vždy divně hne
těch žalmů slovo posvátné!

Druhý sedlák.

I duši mou to proniká
jak ples i žal z nich jásá a lká. —
Slyš, víc než já jsi s lidmi živ,
kdo byli ti dva páni dřív?

První sedlák.

Z nich jeden — zeman Hraba z Luže,

vzor Husity a věrného muže.
Ten za vlasť hotov je všecko dát
a za kalich dá se rozsekat!
On našim kněžím stíhaným
sem průvodcem byl ochranným
když přívětivě ve dnech zlých
pan Sádovský se ujal jich.
Teď před pochopy slídivými
se v lesích vůkol skrývá s nimi.

Druhý sedlák.

A kdo ten druhý zeman byl?

První sedlák.

Pan Lavín z Lažan, — pravdomil,
tak aspoň často rád si říká
a Řím v něm má dnes protivníka.
Než nevěřil bych v stálosť jeho,
až půjde hodně do tuhého.
Má mladou žínku, sličnou, hrdou,
je Římankou až příliš tvrdou
a v tenatech ho dnes už zřím.
On bude, jak synové Efraim:
Ti v střelbě z luku dobře se znali,
v čas boje však tu utíkali.

Výstup 4.

Cyrill se Svatošem. Stadius s Hrabou a Lavínem. Jiní kněží.
(Přicházejí z levé strany v pozadí a jdou do popředí. Po celou dobu až do výstupu Sádovského přicházejí z levé strany jednotlivci z lidu selského od služeb Božích, tu jeden, tu druhý, muži i ženy a tvoří v zadu pestrou skupinu.)

Hraba (k Stadiovi).

Mou nepřesností zde můj přítel vinen;
nuž aspoň k poradě jdem ještě v čas.
Však dosud schází Komenský.

Stadius.

On přijde.

Hraba.

Jak na Orébě prorok v jeskyni
tak žije ukryt dlouhou dobu již.
Jak dlouho neviděl jsem jeho tváře!

Stadius.

I on jak prorok svatým zjevením
tam naslouchá. Já s ním tam občas dlím.
A podivíte se, až oznámí,
co Hospodinem tam mu vnuknuto.

Cyrill.

Mám nyní slovo k vám, ó muži bratří. —
Z vás každý ví, co v těchto časech zlých,
kdy Hospodin nás krmí chlebem pláče,
nám nedá klesnout. Jest to naděje,
že vlasti slunko lepší doby vzejde
a pro pravdu že naše Jednota
zas vyzdvihne svou korouhev.

Ostatní.

Tak jest!

Cyrill.

Ta naděj vedla nás jak ohně sloup,
když z klidu Brandýsského Kanaan
jsme ve tmu běd a žalu prchali.
Ta jeho jitřní zář nás pozdravila,
když nový přítel náš, pán ze Sloupna
nás sem pak přijal pod svou ochranu.
Toť naše hvězda večerní i jitřní,
jež v našich úkrytech nás těšívá.

Hraba.

A nezhasne!

Cyrill.

Kdo rady Boží zná?
Je jisto, bratří, tři již plná léta
tu lkáme k Hospodinu, doufáme;
než On, ten nevystihlý, mlčí — mlčí —
vždy víc se tmí — je hůř —

Hraba.

Co díš!

Ostatní.

Že hůř?

Cyrill.

Tak jest. Již řadu let ten oheň sálá,
jenž z Čech se nad Evropou rozhořel, —
již leta války ryk se rozléhá
a doufali jsme, národ Lutherův
že pýše babylonské rohy sváže,
a dnes — je pokořen, je povalen.
Je mrtev Mansfeld, v Bosně dokonal;
je mrtev Kristián též Brunšvický
a krále dánského na Barenbergu
zas Tilly na hlavu jest porazil.
Tak prápor Achabův zas pyšně vlaje,
zas hrdě duní železný vůz Říma
a s něho šíří postrach po zemích
ten nový biřic našich nepřátel,
ten válečnický démon vítězný
a pověrčivý otrok planet — Valdštýn.
Vy suďte, možno doufat v tento čas,
kdy pod kolesy takých osudů
náš národ smýkán krvácí a hyne,
by obvázal kdo rány Jednoty?

Svatoš.

Zle s námi. Závěj našich strastí roste.

Stadius.

Nám na nejhorší jest se připravit.

Cyri l.

A proto nutná pilná porada.
Již déle vydán edikt císařský,
jenž velí bez výjimky stavům všem,
i stavu panskému a rytířskému,
buď katolickou pro vždy přijmout víru,
buď zemi českou navždy opustit.
A již den ze dne, jak se doslycháme,

se houfy věrných z vlasti stěhují.
Co činit, jestli tento příval nový
i zde ty hory brzo zaplaví? — — —
Dál žádá si náš milý Komenský
nám zjeviti dnes vážný, velký objev,
jímž drahnou dobu již se zabývá
a kterýmž doufá církvi, národu
kdys ze záhuby cestu proklestit.

(Překvapení, pohnutí.)

Výstup 5.

Komenský. (Přichází z pravé strany v popředí; v ruce závitek listin.) **Předešlí.**

Cyrill.

Však zde jest sám a poví, po čem prahnem —
Zdráv došels, bratře náš! Již čekáme.
Já právě nyní druhům vyprávěl,
jak zatměl se nám výhled v budoucnosť,
a všickni dychtivi jsme zvěděti,
co k naší útěše ti vnuknul Bůh.

Komenský.

Tak plno jest mé srdce, muži, bratří, —
jak kusým, chladným slovem vypovím,
co zpívá, pláče, víří v duši moji?
Již dávno všecky touhy mé a sny
ovládá jedna skvoucí vidina,
ta v světle věčné lásky zrozená,
ta s Golgaty tak tklivě zářící,
jak v žalech země učiniti z lidstva
přec šťastnou, v pravdě Boží rodinu,
rod vyvolený, jehož prápor pravda,
lid svatý, jehož zbrojí šlechetnosť,
a kněžstvo královské, jež chránit má
ten oheň s nebe na oltáři světa,
plam lásky svaté, vroucí lidumilství.
Toť tužba má.

Cyrill.

I tužba Jednoty.

Komenský.

Jak cherub vyšel člověk z ruky Boží,
ráj jeho srdce, ráj i život byl.
Ach klesl. Hříchu hádě ošklivé
mu otrávilo blaha čistý zdroj,
ráj ztracen, život stal se pustinou.
Než, přišel mocný rek, syn královský,
hvězd věčných záře jeho diadém
a jeho žezlo láska slitovná,
a kam jen pokynul tím žezlem svým,
tam v lidstvu nový, krásný Eden vzkvétal.
Pak odšel, posvětiv to dílo své
svou mučednickou krví na kříži.
Ó vlasti má, co nejlepších tvých synů,
ó plémě lidské, co tvých bohatýrů
již padlo v boji za ten ideál,
by pod tím slavným žezlem krále duší
ten nový ráj všem národům se skvěl!
A nastojte — jak bolem nesplakati! —
dnes, vlasti má, jsi pouští žalostnou.
A v světě všechen řád a všecka správa
a všecka ušlechtilosť rozmetána.
Lež místo pravdy, místo lásky zášť,
jen útisk všudy, křivdy, loupeže,
ne nebe, ale peklo na zemi. —
Můj Bože, takliž dům tvůj zhynout má?
Ó nevěřím. Tak nezavrh jsi nás!
Jest na nás, vzdělat zas, co zpustošeno. —
Nuž, slyšte, bratří! Jednou přijde den,
kdy Hospodin, náš Pán, se slituje;
a uhnětený český lid, lid Boží,
on zase ujme vládu věcí svých.
To budu věřit, dokud dýchat budu!

(Hlasy nadšené: I my! I my!)

Co činit pak, by zpustošený Eden
byl vzdělán zas a ztracený náš ráj
byl opět dobyt? — — O tom hloubal jsem
a Bohem válečný mi vnuknut plán.
Zde jest.

(Podává Cyrillovi závitek listin, druzí kupí se kol Cyrilla.)

Hraba.

Ach, didaktika!

Svatoš.

Skutečně!

Hraba.

To překvapení! Spis o vychování.

Komenský.

Jen jedna vlastně mého plánu část
a také ta jen v základních svých rysech. —
Jste udiveni? Snad i sklamáni?
Měl Žižka nebo Prokop z hrobu vstát?
Věc dobře uvažte a potom suďte.
Já pravím, k nápravě všech zašlostí
zde není jiné cesty pod nebem,
leč mládeže jen dobré vedení.
To písmo dí, to rozum stvrzuje.
Když loukoť v kolo ohnutá již zaschla,
dřív polámat se dá, než vzpřímit zas.
Strom vyspělý, jak vyrostl, tak stojí,
jej přestrojovat v stáří, pozdě již.
A chce-li zahradu kdo obnovit,
ne uschlé kmeny předělávat bude,
on mladistvých si plání nasadí.

Stadius (vřele).

Jsou zlato slova tvá.

Hraba.

I mně teď svítá.

Komenský.

A věřte, bratří, platí zvláště nám,
co výborný kdys řekl Melanchton,
že mládež dobře vzdělat, značí víc,
než dobyt Trojy. — Proč jsme klesli tak?
Proč dán je v loupež nadaný lid český?
Proč Vlachům, Španělům jsme za kořisť?
Že byli jsme jak Jeruzalém kdys
svých holí a svých podpor zbavený,
když neměl reků, mužů válečných,
ni rádců slovutných, ni proroků.
A proč v tu bídu lid náš zabředl?

Že špatně opatřen byl školami
a tak svou hřivnou těžit neuměl.
Tak přemudrovali nás cizinci
a potlačili, poplenili nás.

Stadius.

Žel Bohu, pravda.

Svatoš.

Moudrý Žerotín
nejinak mluvil. Často tesklil tak.

Komenský.

Jak vzdělat tedy v ráj zas pustiny?
Jak naše zpuštění zas napravit,
až po mrákotách svitne lepší den?
My pravý život vdechnem mládeži,
my opatříme vlasti školy nové
a dobré knihy, zdatnou ducha zbraň,
a přirozenou světlou methodu.
Co tvrze světla v městech, dědinách
se zdvihnou všudy školy národní.
Ne všemu dřevu dáno sic být fládrem,
než každý člověk být má člověkem.
A toho dokážem. Již útlý věk
měj v rodině svou školu mateřskou.
Pak pěstit bude stromky mladistvé
šest dalších roků škola národní,
by nesly všecky zdárné ovoce
i pro tento i pro budoucí život.
A duchy chtivé — ty přijme dál
škol středních sad a universita.

Cyrill.

Jak smělý plán!

Stadius (nadšeně).

V něm náš a vlasti zdar!

Komenský.

Dá Bůh! Než, v nové školství svatyni
též nový duch se musí zahostit.
Až dosud vládla školou latina;
tu každý za nejdražší kořisť měl
a v duši hromadil suchopár.

Ta musí sestoupiti s prestolu;
řeč mateřská má v škole kralovat. —
Dál pomněte též, všecko učení
jak nezáživné, nelahodné bylo!
Vše naopak a všecko na ruby;
z škol staly se tak mučírny jen hlav.
To musí za své vzít! Vše učení
buď jisté, snadné, hbité, lahodné. —
A hlavně jedno toužím: Dosud mládež
se krmívala slovy, slovy jen;
my lačným duším dejme věci, věci!
Co slovo bez věci? Stín bez těla
a tělo bez duše. Dřív věc, pak název,
dřív názor živý, potom slovo též. —
A této velké školství obnově
má sloužit dílo mé, má didaktika.
Ne pouze ideje jsem načrtal,
ne pouze zákony jsem stanovil,
dá Bůh, i všecky knihy opatřím.
Toť, muži bratří, válečný můj plán,
jak dobýt opět ztracený náš Eden.

Stadius.

Já, bratře, unesen ti vzdávám dík.
Svět vychovatelských tvých myšlenek,
ač Němec Rattich led tu prolomil,
jest pro osvětu objev Kolumbův. —
Když v knihovně zde na Vlčickém hradě
jsme Didaktiku Bodinovu našli,
jak moh' jsem tušit, k jaké slavné práci
tě nadchne kniha skromná, kusá tak!

Komenský.

Ó ve Fulneku již a v Přerově
jsem o mládeže zdaru přemítal;
než ovšem, nález náš mne rozechvěl,
jak náhlý blesk to padlo v duši mou,
já neměl pokoje, já neměl stání
až tužby dávné vtělily se v spis.

Cyrill.

Jsme dojati. Již útěchy tak mnohé
nám vypučely v našich těžkostech,
jak růže ze slz minulých tvých žalů.

I této didaktické snaze tvé
dej hojný, šťastný prospěch Hospodin,
by zkvetly obce, zkvetla církev, vlasť!

Stadius.

A já — já, bratří, prorokuji dnes:

(Hluk v lidu. Hlasy: Jdou cizinci! Blíží se nepřátelé. Hlasy na skále: Ne nepřátelé! Pan Sádovský ze Sloupna.)

Jak zde to Labe z malých pramenů
svým dalším tokem živí žírný kraj,
tak zde v těch horách řeka vytryskla,
jež v říši ducha ku všem národům
má nesmrtelné požehnání nést!
Bůh žehnej Didaktice Komenského!

(Hlučné hlasy: Bůh žehnej! Bůh žehnej Komenskému!)

Výstup 6.

Sádovský ze Sloupna. S ním **dva zemané.** (Vyjdou z pravé strany v popředí.) **Předešlí.**

Sádovský.

Náš pozdrav vám!

Cyrill.

My s plesem vítáme
tvou přítomnosť zde, pane ze Sloupna,
i vaši, vzácní naši příznivci.

Sádovský.

Vše plesání, žel, záhy umlká.

Komenský.

Snad na rtech, nezmlkne však v našem srdci;
tam povždy zvučný dík nám bude znět,
jak velkodušným byls nám ochráncem,
nic hrozeb, nebezpečí nedbaje.

(Hlučné hlasy lidu: Ať žije pán Sádovský! Ať žije pán ze Sloupna. Ať žije!)

Sádovský.

Jen skrovnou službu, věrní otcové,

jsem prokázat vám mohl ve dnech zlých;
žel že i úkol ten teď dokonán.

Cyrill.

Že dokonán?

Komenský.

Toť věru záhada.

Stadius.

A pán tak zachmuřen! Snad přejde mrak,
až vyjevíme válečný svůj plán.

Sádovský.

Ba, nutno ovšem, sestrojiti plán,
však ne jak válčit, ale kterak trpět
a přede vším, kam na pochod se dát.
My proto v kvapu přichvátali sem.

Cyrill.

Můj Bože —

Komenský.

Ach, já tušit počínám.

Sádovský.

Vše vypoví vám krátké slovo. Dnešním dnem
jsem, bratří drazí, psancem jako vy.

(Pohnutí.)

Dnes s přísnou hrozbou rozkaz došel mne:
Buď odřeknout se Evanjelia,
buď zemi opustit. To znamená:
Jsem vyhnancem. Neb všecko ztrpět chci,
však kalich, pravdu, čest — tu nezradím.
Táž volba dána všechněm pod obojí;
i Karel z Žerotína vyhostěn.

(V lidu rozčilení, hluk, výkřiky: Běda, běda! My nešťastní! Až dokud, Hospodine!)

Stadius.

Ó ráno hromová!

Hraba.

Ó vlasti má!

Svatoš.

Pak po všem veta!

Komenský.

Bratří, stište se!
Meč déle nám již visel nad hlavou,
teď dopad; Bůh však s námi, nezoufáme.

Cyrill.

Kam nyní?

Sádovský.

To teď naše otázka.
Pan Žerotín se vydá na Vratislav.
Kam my? Též do Němec? Či do Holandska?
Či do Anglie? Vlídné útočiště
tam na tisíce bratří nalezlo.

Cyrill.

Co Uhry? Kníže Jiří Rákoczi
již tolik přijal našich exulantů,
on laskavě by uvítal i nás.

Komenský.

Já, bratří, za náš exil Polsku.
Tam naše sbory jsou, tam Jednota
má nyní již svou druhou otčinu.
Já před rokem tam seznav poměry
vám odporoučím Polsku, město Lęšno.

Cyrill.

Mám za dobrou tvou radu.

Sádovský.

Souhlasím.

Cyrill.

Tak staň se tedy! V moře nových strastí

nám vkročit jest; než Hospodin jde s námi
a suchou nohou přejdeme i to.

Komenský (k lidu).

My neklesnem. Však jednu starosť mám,
co bude s tebou, dobrý lide náš?
Je jisto, že i na tebe v ty hory
se nyní vrhne zloba nepřátel.
Kdo bude tobě v bouři oporou,
když z panstva, z rytířstva tu nikdo víc
a podvráceni naši sloupové?
Co učiníš v tom velkém tříbení?
Ó neopustíš pro strach pravdy svaté,
ó neskloníš svých nohou před Bálem?

(Hlučné hlasy lidu: Nikdy! Nikdy!)

Co zvolíte, až bude také vám
se rozhodnout: Buď Řím, buď vyhnanství?

(Hlučné hlasy lidu: Nepoddáme se! Vyhnanství! Vyhnanství!)

Váš slib nám srdce plní rozkoší;
v něm, lide Boží, věrně setrvej!
Buď pšenicí, ne plevou ve větru,
ne bídnou truskou, ale zlatem vždy!
Dá Bůh, i v dáli učiníme vše,
by naše hoře bylo zmírněno.

(Hlučné hlasy lidu: Vytrváme! Do smrti! Do smrti!)

Sádovský.

Znám lid náš; jinak jsem to nečekal
a hrdá radosť mísí se v můj žal.
Duch jeden žije v nás: Ať svět nám spílá,
ať lidé hrozí, Pán Bůh naše síla!

(V lidu počne jeden zpívati, ostatní s ním:)

Pán Bůh má síla jest a světlo všech mých cest!
Duše má buď smělá, jak by sklíčit měla
zlá tě zvěst!

Byť vojsko povstalo a útok počalo, —
byť jich bylo mnoho, nebojím se toho
za málo.

Vždyť já za vůdce mám — a v toho spoléhám —
reka nezdolného, Boha všemocného,
nezoufám.

Jen to, ať bdím neb sním, je vždy mým toužením,
až bych dobojoval, abych triumfoval
věčně s ním.

Ó, Pane, pozoruj a vyslyš ten vzdech můj,
v světa vichřic dutí, v životě i v smrti
ať jsem tvůj.

(Za poslední sloky odcházejí všickni.)

Pomlčka.

Obraz druhý:

V Krkonoších na českých hranicích. V únoru r. 1628.

Přední i zadní jeviště volno.

Výstup 1.

Sedlák stařec (bez tlumoku); v ruce hůl. **První jeho syn. Druhý jeho syn** (statní muži; na zádech tlumoky; každý hůl v ruce. Vyjdou z levé strany v popředí a ubírají se diagonalou do pozadí k středu, kdež se zastaví).

Sedlák.

Už bez mála by člověk kles;
toť věru pracná cesta dnes.

První syn.

A zima pořád veliká.

Druhý syn.

Až do kostí to proniká.

Sedlák.

Můj Bože, v mdlobách starých let
tak musit z vlasti v širý svět,
jen v těžkosti a bídy samé!

Druhý syn.

A proč? Že Boha posloucháme? — —
Ty, otče, měl jsi tentokrát

se přece jen s ostatním houfem dát
radš volně vozmo ku Žacléři.

Sedlák.

Když člověk často špatně měří.
Já cestu kratší volit chtěl.

Druhý syn.

A na své stáří jsi zapomněl.

První syn.

Jen strpení, kde hor je témě,
jsme na hranicích české země
a cesta bude lepší již.

Sedlák.

Však za to tím větší v srdci tíž,
tíž, kterou dříve nesložíme,
až tam, kde smrti sen se dříme.
Proč Bůh můj nevzal si mne k sobě;
teď spal bych, maje pokoj v hrobě!
Ó že jste se, mé šediny,
kdy dočkali této hodiny!

První syn.

Ach, otče, netrpíme sami,
jdou do vyhnanství jiní s námi.
Již houfy věrných v těchto dnech
se rozloučily s půdou Čech.

Sedlák.

Ó nešťastná má otčina!

První syn.

I našich kněží družina
jest na cestě a pro věc Páně
jde do vyhnanství odhodlaně.
I my svůj kříž musíme nést,
to žádá povinnosť a česť.

Druhý syn.

Nic naši věrnosť nezlomí,
vše pro víru a svědomí!

(Stařec sepjal ruce, druzí též. Všickni se chvilku potichu modlí. Synové pak podpírajíce starce vedou jej dál. Tak všickni odcházejí.)

Výstup 2.

Hraba. Lavín (vycházejíce v levo v popředí hned se zastaví).

Lavín.

Stůj, druhu můj; já dále nemohu,
jsem rozhodnut a zde se rozloučíme,
než dohoní nás houfec ostatní.

Hraba.

Proč zde se loučit? Já ti nerozumím.

Lavín.

Co spolu jdeme, ba již od té chvíle,
co pro vyhnanství jsme se rozhodli,
v mé duši víří nevýslovný boj.
Radš v každé bitvy vřavě padnout,
než snášet déle trýzeň jeho muk.

Hraba.

Což myslíš, v duši mé že zívá klid?
Tam hrozná bouře žalu burácí;
ji moci pustit z hrudi okovů,
svět smeten řítil by se v ssutiny.

Lavín.

Má bolesť jiný, horší osten má.
Věř, bratře, já to mínil upřímně,
když s druhými jsem volil vyhnanství.
Já doufal, jistě přimět ženu svou,
ať Římu jakkoli jest oddána,
že se mnou bude sdílet exil můj.
Já zmýlil se. — Teď, co jsem zpeněžil,
to jenom na kratičký stačí čas
a pak jsem žebrákem. Co potom dál?

Mám bídu třít já, zvyklý pohodlí?
Mám shýbat šíji v snižujících službách?
Mám z almužen žít cizí milosti?
Ó nejsem s to; to radši volím smrť.

Hraba.

Ach, tak to míníš se svým loučením!
Tím činem neposkvrníš jméno své.
Je ctí být žebrákem v dnech časů zvrhlých,
kdy z lupu práva tuční bohatství.
A věz, ne my, — Bůh pánem našich dnů.

Lavín.

Ne o vraždu se jedná.

Hraba.

Tedy oč?

Lavín.

Já v exil nemohu; já vrátím se!

Hraba (u velikém úžasu; po chvilce mlčení).

Ty žertuješ.

Lavín.

Ne; boj jest rozhodnut;
já z vlasti nemohu; já zůstanu.

Hraba.

To učinil bys? Mužné odhodlání
bys náhle zvrátil v útěk zbabělý?
Za čočovici dal bys česť a víru?
Za hmotných výhod peníz Jidášský
bys s to byl zradit Evanjelium?
Toť nemožno!

Lavín.

Tys, bratře, svoboden,
ne poután svazkem lásky rodinné;
však já jsem manželem a já jsem otcem.
Mám ženu, kterou miluji, mám dítě,
tak roztomilé, — slyším jeho pláč

a vidím jeho pohled lítostivý,
když při odchodu jsem je celoval, —
ó smím je opustit? já nemohu.

Hraba.

Jak zženštilá to řeč! — Ty zapomínáš,
co praví velký Mistr náš a Pán,
že není jeho hoden, kdo by víc
své miláčky než Jeho miloval.

Lavín.

Cit lásky rodinné vryl Bůh nám v srdce,
on nesmí, nemůže jej zatratit.

Hraba.

Bůh pravdu svou, on svobodu a právo
za nejsvětější věno svěřil nám,
a za ně vše se musí v oběť dát. —
Chceš žíti se svědomím zraněným?
Ty snesl bys, by každá hodina,
by každý další Antikristův pych,
by každý nový naší vlasti vzdech
a každá na vyhnance vzpomínka
ti řvala v duši tvou tu obžalobu:
Hle, zbabělec, — hle, odpadlík, — hle, zrádce?! —
Ty musíš s námi, zůstat nemůžeš.

Lavín.

Jak málo mému srdci rozumíš!
Věz, Říma jhu se nikdy nepoddám;
jen na oko se k němu přihlásím,
než v srdci svou si víru zachovám.

Hraba.

Pak přestals býti mužem poctivým,
pak budeš pokrytcem!

Lavín.

Ty urážíš!
Věz, více já své vlasti prospěju,
než vy, jež pohltí nám cizina.

Co z národa by zbylo, kdyby všickni
vlasť k vůli víře měli opustit?

Hraba.

Ó podlosti, kdy býváš ohavnější,
když světem kráčíš nahá bez studu
či v mrzkém hávu cnosti vylhané!? —
Jen jdi již! S námi byls, však nebyls z nás.
Již vrať se jen a vlasti prospívej
a naploď hojně sobě podobných.
Tak národ zmohutní. Co dále z toho,
že víc mu budou hrnce egyptské,
než Boží hlas, než česť, než karakter?

Lavín.

Jsi, bratře, rozvášněn.

Hraba.

Co říkáš bratře?

Lavín.

Já odpouštím ti hněv tvůj. S Bohem buď!
(Odchází v levo pryč. V pozadí v středu objeví se Dorotea a Kristina.)

Výstup 3.

Dorotea. Kristina. Hraba.

Dorotea.

Proč prchá onen muž a kdo to jest?

Hraba.

Pan Lavín z Lažan do zaječích vzal;
chléb vyhnanství by nešel prý mu k duhu.
Za úsměv ženy, za kus pohodlí
dal svědomí své v oběť, zbabělec.

Dorotea.

Ach mnohý asi klesne podobně
a smlouvu Boha svého opustí.

V tom vichru protivenství ukáže se,
kdo plevou jest, kdo zdárnou pšenicí!

Hraba.

Já doufám, plevy mnoho nebude.
(Vyhnanci kněží se v levo objevují a ubírají se k vrcholu.)

Dorotea.

Ach, naši jdou již, smutni, unaveni.

Hraba.

Tak drsný den je dnes a zima krutá,
jak vzácné paní zde se ocitly?
Já za to měl, že teprv ve Slezsku
as dorazíme k vaší družině.

Dorotea.

Jsou nedaleko naše povozy.
Já slyšíc, hranice že jsou tak blízko,
bych ráda ještě jednou, naposled
v svou drahou rodnou popatřila zem.

Výstup 4.

Sádovský. Cyrill. Komenský. Svatoš. Stadius. Předešlí. Dva zemané. (Vyjdou z levé strany v popředí, ubírají se do pozadí k středu, kdež utvoří přední skupení kolem Komenského. Ostatní seskupí se za nimi.) **Jiní bratrští kněží. Několik sedlákův.**

Sádovský.

Zde noho postůj! Horstva toho témě
jest země svatá — vlasť, dál cizina.

Cyrill.

Zde tedy české země pomezí.

Svatoš.

A našich útěch, našich tužeb hrob.
Ó, Bože, Bože, k jakým jsi to časům
svůj lid a dědictví své dochoval!

Cyrill.

Kdys modliti se velel Kristus Pán,
by útěk jeho věrných nebyl v zimě;
a našinci jsou v útěk dohnáni
v ten právě čas, by obklopeni sněhy
a nevědouce, kam se vlastně dít,
tím snáze k odpadlictví zbloudili.

Stadius.

Jak zasmušilý, smutný všechen kraj!
Ta země, krásná tak v svém kouzlu jindy,
teď jako bledá, ztuhlá mrtvola,
již kryje bílý rubáš úmrtní,
zpěv pohřební jí pějí havrani!

Cyrill.

Tam v dáli Morava, — tam věrná Třebíč.
Mé rodiště, Bůh tobě požehnej;
i vám, vy pilné, slavné Kralice,
jež dali jste nám naší bible skvost!

Svatoš.

Mně jest, jak přes hory a doly dálné
bych viděl strmět Brandýsský náš hrad.
Jak teď tam asi pusto, neveselo.
Ó Žerotíne, zastanče náš dobrý,
Bůh potěš tebe v trudech vyhnanství,
i tebe, rozplašený lide můj!

Stadius.

I můj zrak hledá rozličná ta sídla,
kde naše sbory druhdy vzkvétaly,
tak ušlechtilé zasvěceny práci.
Dnes po všem veta. Bože Hospodine,
čím zasloužili jsme ten strastný los?

Cyrill (ku Komenskému).

Ty mlčíš —

Komenský (zadumán, mlčí okamžik).

Cítím nevýslovný bol.
Vím, všecko dobré jest, co činí Bůh;

než on, jenž zná to naše slepení
a ví, že prach jsme, odpustí můj žal.
Mé vzpomínky mi otvírají hroby
již zašlých věků. Slyším dějstva proud,
jak hučí z naší vlasti osudů.
Zřím zjevy našich reků bohatýrů
i tichých požehnaných geniů,
jichž práce proslavila národ náš.
Zřím šlechetnou tu setbu světla ve tmách,
již seli Cyrill kdys a Methoděj.
Hus s Jeronýmem pouta trhají,
v nichž úpěl uhnětený lidský duch.
A slyším dunět vozy husitské
v boj krvavý a přec tak posvátný.
Ach, co to obětí, co zápasů,
jež za pravdu a právo podnik Čech!
A úspěch? — Suď to Bůh, vždy nepřítel
nám do pšenice nasel koukolu,
vždy s výše blízké svržen národ náš
a znovu musil v práci Sisyfovu! —
Strom Řehořův — ta naše Jednota —
jak divně vyhnal z rumu velkých dob,
jak mocně rozložil svou korunu,
ač zažil vlídných slunných dnů tak málo!
Jak krásné počal nésti ovoce,
plod čisté víry, naděje a lásky!
A dnes — — je blesky v nivec roztřískán!
My nade všecko milujíce Boha
jsme světem štváni jako zločinci.
Ó dcero Sionská, kdo zhojí tebe?
Jak moře veliká jest bída tvá.
Ó nebe, pohleď, viz, zda bolesť jaká
jest podobná kde naší bolesti!

(Pohnutí. Malá pomlčka. Komenský takto se modlí:)

Všecko nás opouští, nikde již úkrytu;
nikde tu útěchy, nikde tu soucitu.
Ach, Pane zástupů, v žalostné sirobě
kamže se utéci? — Ku tobě, ku tobě!
Polituj! Polituj!

Kvílíme, pláčeme, duše nám zraněna,
koruna radosti s hlav našich stržena.
Zlobě jsme za kořisť, světu jsme divadlem,
všudy noc žalu jen v národu zapadlém.
Bože náš! Bože náš!

Pobiti, vyhnáni ti naši slovutní,
hrady jim drancují cizáci urputní!
Na troskách svobody zbraň kuje poroba,
kalichu veleba, sionská ozdoba
v ssutinách, v ssutinách!

Skrývat se musíme v jeskyně, ve skály,
již ani toho nám zuřivci nepřáli.
Ve vlasti směli jsme zatesklit, zatoužit,
teď nás má umrazit, teď nás má usoužit
vyhnanství, vyhnanství!

Bože, proč nezlomíš prut našich tyranů?
Proč nás tak oddáváš k tříbení satanů?
Znáš naše útroby, znáš naši nevinu,
proč svoji svatyni, proč svoji rodinu
opouštíš, opouštíš?

Řek jsem, že opouštíš? Reptal jsem v neštěstí?
Odpusť a netresci výkřik mé bolesti.
Známe se k hříchům svým. Pro naši nevděčnosť,
vlažnosť a mrtvotu nedrž hněv na věčnosť!
Smiluj se! Smiluj se!

Nedej nám zahynout v tesknotách ciziny,
jednou zas otevři dům drahé otčiny!
Ach, Pane zástupů, jinak-li souzeno,
o jedno kvílíme, jedno buď splněno,
vyslyš nás, vyslyš nás!

Potěš lid kalicha, lid srdce dobrého,
nerač se odvrátit na dobro od něho!
Svatá zem Husova tolik už trpěla,
zachraň ji! Nedej v ní zaniknout docela
pravdě své, pravdě své! — — —

(Komenský uchvácen bolem se zamlčuje a zakrývá tvář.)

Otčino, otčino, máti ty laskavá,
(kleká)
bolestné loučení dětí tvých nastává.
(Líbá zemi.)
Srdce nám krvácí — vděčně tě líbáme —
bol náš se nezhojí, — až se zas shledáme!
S Bohem buď! S Bohem buď!

(Pomlčka. Všecko pohříženo v smutek.)

Komenský (vstává).

Ve jménu Božím dál!

Kristina.

Smí, otcové,
se chopit slova slabá dívka tam,
kde silné muže k slzám nutí žal? — —

(Zaníceně.)

Kdo jest ta divná žena Zjevení,
ta sluncem oděná, jež na hlavě
má skvoucí korunu dvanácti hvězd,
jež před ryšavým drakem prchá v poušť
a tam ji živí dlouhé doby Bůh?
Toť církev naše, naše Jednota.
Teď na poušť utíká; a dlouho, dlouho
tam bude trpět, ale nezahyne.
Když Michal anjel s drakem v boj se dá
a budou padat v tmavou jámu ti,
co pyšnili se jako dennice.
Tak Valdštýnovi soud již oznámen.
Bůh dal mi sen. A ve snu tom mi zjevil,
že bídně, vraždou, muž ten zahyne.
Já sama v těchto dnech jsem v Jičíně
list o tom odevzdala Valdštýnovi.
Ó jak jím zhrdal! Císař prý jen z Říma
neb z Cařihradu listy dostává
neb odjinud; a Valdštýn prý až z nebe.
Tak šprýmoval. Než, běda, praví Pán,
vy, kdož se smějete, jak zpláčete!
Den soudu nastane. Bůh potříská
prut panujících, berlu bezbožných!
Věz, protivnice, dcero Idumejská,
jež usadila jsi se v zemi Uz,
kdys kalich pomsty na dno vypiješ!

Komenský.

Dej uzdu svému duchu, dcero má.
My nepůjdeme z vlasti s přáním pomsty,
ne s kletbou na rtech. — Dokud jsme tu dleli,
duch Kristův, chtěli jsme, by lidem vlád
a jeho láska aby stvořila
i zde i v lidstvu velkou říši bratří.
To tužba naše jest i teď v tom hoři.
My odsuzujem hříšné činy záští,
jež v znaku kříže jsou tu spáchány;
však protivníkům samým odpouštíme.

(Hlasy: Odpouštíme! Odpouštíme!)
Ti nevědí, co činí. — Vlasti, s Bohem!
Jdem v žalu, ale s pevnou nadějí,
že jednou opět přijmeš děti své.

Cyrill (s pozdviženýma rukama, slavnostně).
Buď, země drahá, poručena Bohu.
Bůh slituj se! — Bůh potěš tě v tvém hoři! —
Bůh zasvěť zase tvář svou nad tebou! —
Bůh obvesel tě podle počtů dnů,
v nichž strastmi tříbil tě, a dej ti mír!

(Všechen zástup počne zpěv:)

Zpěv.

Ó vlasti, rozchod začíná
a bol a žal se množí.
Jdem pryč a ty, máť upřímná,
lkáš na smrtelném loži.
A nelze nám a nelze zpět.
Radš všecka muka vytrpět,
než zradit pravdu Boží.

Ó zatruchli, však nezoufej,
ty rozptýlené stádce:
v svém Bohu naděj smělou měj,
on dosud světa vládce!
Ač zle svůj lid teď potírá,
on brány Čech zas zotvírá
a vrátí syny matce.

A nevrátíš-li, Bože náš,
a v cizině-li zhynem,
my, nechať smrť neb život dáš,
se přec jen k tobě vinem.
My víme, z labyrintů všech
jdem k lepší vlasti na odďech
a tam si odpočinem.

(Všickni se obracejí a pomalu odcházejí v pravo v pozadí dál za zpěvu následující sloky. Zatím Kristina šepce cosi Dorotee a zdržuje ji zpět. Pak za zpěvu odcházejících k ní praví:)

Kristina.

Máš, paní, srdce zmužilé? Nuž, slyš,
bys připravena byla na všecko,
co v srdci mém mi praví Boží hlas:
Jen pohleď na ty muže vyhnance,

jak i v ten smutek naděje jim svítí.
Však věz, že v českou zem se nevrátí
z nich ani jeden! Paní, ani ty!

(Dorot. zavrávorá, Komen. to spatří, přiblíží se k ní a podpíraje ji odchází s ní i s Kristinou za ostatními.)

Zpěv.

Tak v Božím jménu tedy dál!
A nechť i slza řine
a byť i svět se ztroskotal,
tys s námi, Hospodine!
Jdem ve stínu tvé pavézy
a pod tou pravda zvítězí
a nepravosť ta zhyne!

(Opona spadne.)

Třetí oddělení.

Obraz první: V polském Lešně poprvé. Rok 1641. — **Obraz druhý:** Ve Švédsku v Štokholmě. Rok 1641.

Obraz první:

V polském Lešně poprvé. Rok 1641.

Přední jeviště volno.

Komenského pracovna. V levo stůl, pokrytý knihami a listinami. Druhá zavřená opona zastupuje střední dvéře.

Výstup 1.

Jablonský. Nigrin. (Píší u stolu.) **Hraba.** (Vstoupí středními dveřmi.)

Hraba.

Jsou dosud zde! V svém zámku hostinném
je dosud chová hrabě Leszczyński.
Jsou, věřte, Turci to neb Arabové.
Co Komenskému chtějí? Divná věc.
Dnes jednou snad se toho dovíme.

Jablonský.

Co chtějí? Jdou mu, soudím, úctu vzdát.

Nigrin.

I já tak myslím. Komenský, náš mistr,
je dnes již po všem světě proslaven.
Je skoro ze všech končin stále zván,
zda chtěl by jít tam školy napravit.

Jablonský.

Té cti! Jen jeho Janua linguarum,
jen „Brána jazyků“ jak v evropských,
tak aziatských čte se jazycích.
Krom Bible není za dnů našich knihy
tak rozšířené mezi národy.

Hraba.

Buď za to slaven Bůh! Jsem hrd a plesám.
Jest Komenský teď vojevůdce náš
a každý jeho spis meč kouzelný,
jenž stíná hlavy hydře římské zášti
a bije v brány, jimiž milá vlasť
nám podnes zavřena. — — Ó Bože můj,
již třináct let tu v Lešně trávíme
a v návrat naděje jest stále marna!
Tak mnohý z nás, co v Krkonoších jsme
— i v pláči doufajíce — z vlasti šli,
již v hrobě spí, tak Cyrill senior,
tak Stadius a jiní. — Před soud Boží
sic postaven i mnohý z nepřátel;
kles Valdštýn zavražděn, pad' Ferdinand.
Než, krutá smrť i jiné zkosila,
v nichž ctili jsme své obrance a vůdce;
král nešťastný, náš Bedřich falcký mrtev
a mrtev Gustav Adolf rekovný;
i Žerotín náš v hrobě odpočívá,
a tak chlad smrti vane odevšad.

Nigrin.

A doufáš ještě, pane zemane,
že pozdravíme někdy otčinu?

Hraba

To nedoufat by byla naše smrť!
Což věčně potrvá ta děsná válka,
jež přes dvacet již roků burácí?
Ať padl letos Banér, Švédové
v tom boji za svobodu svědomí
přec zvítězí, a pak nám vzešel den,
kdy vyjdem ze zajetí. — Komenský
cti tolik dobyl jménu Českých Bratří,
že Evropa — ta neopustí nás.

Výstup 2.

První dva studenti. Druzí dva studenti. Starší student. (Vstoupí středními dveřmi a uklánějí se.) **Předešlí.**

Starší student.

Jak slyšíme, náš mistr senior
se ze synodu prý již navrátil?
Jest možno dnes, se jemu poručit?

Nigrin.

Hned bude asi zde, jen strpení.
(K Jablonskému.)
Ó jaká záplava to stálé práce,
co stal se seniorem Komenský!

Jablonský.

On jest teď věru duší Jednoty;
kdo jiný stačil by na úkol ten?

Hraba (k student.)

Tak v dálné kraje naši statní juni
se vydají?

Starší student.

Já do Anglie jdu;
mám vychovatelem být v Londýně.

Jeden z prvních dvou studentů.

My na studie další do Herbornu.

Jeden z druhých dvou studentů.

A do Potoku v Uhrách zase my.

Hraba.

Jen všickni tužme se, by zkvetl zdar,
až počnem vzdělávat zas českou roli.

Výstup 3.

Komenský. (Vystoupí z pravé strany.) **Předešlí.**

Komenský.

Aj, práce v plném proudu, pozdrav Bůh!
Zde dobří naši mládci! Vítejte.
Vše připraveno na dalekou cestu?

Starší student.

Jsme hotovi. A za otcovskou péči
dík vroucí tobě, pane, vzdáváme.

Komenský (k Nigrinovi a Jablonskému).

Co listy? Cestovné? Vše opatřeno?
(Bere od nich listy. Podává jeden staršímu stud.)
Máš pěstit kvítka rodin nejdražší.
Jde o nás Češích všudy jeden hlas,
že dobří, zkušení jsme učitelé;
hleď věrností svou česť tu rozmnožit.
Zde jeden list, až dojdeš do Londýna,
jest pro přítele mého Hartliba.
(Podává listy druhým dvěma studentům.)
Vám skytne ve Šaryšském Potoku
vše opatření kněžna Rákóczi.
Jsem jist, že potěšíte ji i nás
i pílí svou i čestným prospěchem.
(Podává listy prvním dvěma studentům.)
Vy pozdravte mi Herborn! — Léta krásná,
kam prchla jste, jež tam ztrávil kdys!
Jak záhy šťastná mladosti nám vadneš! —
Jest celá řada mužů ušlechtilých,
jež Herborn vědou svou nám ozbrojil;
kéž připíšem k nim jména též i vaše! —
Bůh s vámi! Buďte věrni, naši mládci!
Svou hřivnou těžte, dobří junáci,
a práci, práci věnujte svůj život!
Ať v kmeny statečné nám vyspěješ
ty mlází vyrubané české síly!
A na národa hoře pamatuj!
Váš úspěch, vaše šlechetnosť a česť,
jíž ozdobíte v dáli jméno Čechů,

to rozmnoží nám přízeň ciziny,
to cestu ve vlasť razit pomáhá!
Já za heslo vám dávám výrok písem:
Tvé slovo, Bože, svíce nohám mým.

Starší student.

Co žádáš od nás, dobrý vůdče náš,
to slibujem, to bohdá splníme;
vždyť stkvoucím naším vzorem budeš ty!

Komenský.

Též budu čekat pravidelné zprávy,
jak daří se i vám i našim všem.

(Studenti se uklánějí a odcházejí středními dveřmi, když byl Komenský každému podal ruku.)

Výstup 4.

Předešlí.

Komenský (k Hrabovi).

Můj drahý druhu, jak as dlouho ještě,
než v našem smutku se nám rozední!

Hraba.

Čím delší noc, tím den víc potěší.

Komenský (k Nigrinovi a Jablonskému).

Jest, co jsem žádal, k tisku opsáno?

Jablonský.

Ty obrany; spis proti Schefferovi
a proti Martinovi z Dražova;
i divadelní hra „Diogenes“.

Komenský.

A vyzvání ku smíření všech církví?

Jablonský.

To záhy dokončím.

Komenský (k Nigrinovi).
Co podpory,
jež našim exulantům jak zde v Polsku,
tak v Uhrách byly vykázány mnou?

Nigrin.
Jsou zaslány.

Komenský.
I bratří na Slovensku
se v obci Puchó nyní potěší.
Dar značný pro jich stavbu kostelní
mi dali kupci z Toruně a Gdánska.
Piš pozdrav jim a dar jim odešli.

Výstup 5.

Leszczyński. (Vstoupí středními dveřmi) **Předešlí.** (Uklánějí se a sledují další hovor stojíce.)

Leszczyński.
(Pozdraviv všech, tiskne Komenskému vřele ruku.)
Tak šťastně doma. Také já byl vzdálen;
a čekav dlouho již na návrat tvůj
teď chvátám, pozdravit tě, drahý mistře!

Komenský.
Tvá přízeň, pane hrabě, blaží mne.

Leszczyński.
Dnes překvapení jsou ti uchystána,
tak zvláštní, — co jim řekne srdce tvé?
Než, dříve zjev mi jedno: Jest to pravda,
že hodláš naše Lešno opustit?
Snad nestačí ti již ten útulek?
Snad stihlo vás tu jaké příkoří?

Komenský.
Tvá láska, hostiteli šlechetný,
nám českým exulantům drahá tak,
že cítíme se tu jak v druhé vlasti.

Rač ty jen dál nám přát své ochrany,
já jsem k tvým službám, odchod jest mne dalek.

Leszczyński.

Já slyšel přec, žes do Francie zván?

Komenský.

I do Švédska, bych školy napravil.
Než, nelze; církev zde mne potřebuje.
A ostatně má česká didaktika,
jíž chtěl jsem prospět hlavně otčině,
jsouc ztlumočena teď i latinou,
jest k službám nyní všem již národům.

Leszczyński (usmívá se).

Ó přijdou jiní zas a budou zvát,
dost brzy sám se o tom přesvědčíš.
Tvá „Brána jazyků" v dvou dílech světa
se stala branou cti a slávy tvé.

Komenský.

Ví, pane hrabě, Bůh, — já divím se,
jak tolik hluku vzbudil pokus ten.
Co vykonal jsem? Před hradbami vědy
dřív tolik let se ležet musilo,
co byl v nich dobyl světa Alexandr.
Já ukázal, jak hradby latiny
teď může snadno každý dobyti.
A dál — já usmířil dva rozdvojené,
dva hněvné bratry: Slova to a věci.
Spíš podaří se v snopy svázat písek
a z malty bez vápna zeď vyzdvihnout,
než moudrost získat ze slov bez věcí.
Já proved, co jsem v didaktice hlásal,
že moudrost ve věcech, ne v slovech leží.

Leszczyński.

A to jsi provedl ty poprvé!
Tvá skromnost obdiv světa nezmenší.
Tys podal v „Bráně" v krátkém objemu
řeč latinskou, však při tom celý svět!

Co dřív se namořily hlavy mladé,
když cpána do nich mrtvá slova jen!

Komenský.

Ó vím; i já se v mládí učil tak.

Leszczyński.

Teď v „Bráně“ místo plísně smrti život!
Své divadlo tam duši otvírá
jak příroda tak lidstva ruch i práce.
Duch napřed vidí věc, — ji, řek' bych, žije, —
ta utkví v mysli jako obraz živý,
pak jméno hravě ji tam upevní.
Věř, lidstvo povždy vděčno tobě bude.

Komenský.

Když tento skromný pokus ceníš tak,
pak doufat smím, i vyšší snahu mou
že ráčíš poctít vzácným souhlasem. —
Jest „Brána jazyků“ jen jako brod
a za ním teprv země zaslíbená.
I jiné didaktické práce mé
jsou teprv předsíní jen ku svatyni.
Tou otevřenou „Branou jazyků“
duch lidský musí k „Bráně věcí“ dál.
Nám nyní vedle chrámu latiny
jest postaviti palác moudrosti.
Všech dosavadních snah mých korunou
má býti Pansofie, Vševěda.

Leszczyński.

Vzlet ducha tvého již můj obdiv jal,
já četʼ tvé Pansofie prodromus.
Až dosud, zdá se ti, žes hojil částky,
teď celé tělo lidstva hojit chceš.

Komenský.

To cíl jest můj. — Až dosud nauky
se rozlévaly skoro bez mezí;
my srazíme je v způsob pevnější.
Co pravd kdy vytěžili národové,
to podobá se dříví hromadě.

My hleďme utvořiti vědu věd;
ta bude jako strom, jenž vlastní silou
a z vlastních vyrůstaje kořenů
se ve větve a listí rozvíjí.
Ať jinak dím to: Otevřeme zdroj,
jenž skytne dokonalé poznání
všem o všech věcech. — Rač jen povážit,
jak utěšený bude účinek.
Co sporů v obcích, církvích, zemích, vědě,
to pansofií bude srovnáno;
neb světlo pravdy svítit bude všem;
a říší lásky, říší pokoje
se stane země rozervaná boji.

Leszczyński.

Dej zdaru Bůh tvé smělé, krásné snaze! —
Mám zprávy, že již po vší Evropě
vře mocně studium tvé Vševědy.
I kdybys nebyl učinil nic víc,
než že jsi v mysl člověčenstva vsel
jen símě vznešeného toho hnutí,
tys dosti vykonal. —

(Objeví se poselstvo následujícího výstupu.)

Zde, moji hosté,
již zavítali sem, když k synodu
byls povolán. K tvé cti mé blahopřání!

Výstup 6.

Golius. Mladý Arab. (Oba v arabském kroji.) **Ali Beg.** (V tureckém kroji.) **Angličan.** (Všichni vstoupí středními dveřmi. Vzájemné úklony.)

Golius.

Buď pokoj vám! — Jen pouhý pohled tvůj,
ó slovutný a osvícený muži,
a vím, že tys to, jehož krok náš hledá. —
Jsem rodem Evropan; než dávno již
v Aleppu v Syrii jest domov můj,
kdež sloužím vědě. Zde můj věrný žák.
Teď cestujem; však hvězdou jest nám touha,
zřít tebe, učitele národů,

a dík ti vzdát za „Bránu jazyků“. —
Sad vědy arabské tak mnohým květem
se honosí, jejž obdivuje svět;
v ten sad já dílo tvé již přesadil
a dar tvůj novou jest mu okrasou.
Rač přijmout spis svůj v rouchu arabském,
(Mladý Arab dává Komenskému knihu.)
to v upomínku, za skvost práce tvé
jak vděčen tobě jest i dálný východ.

Ali Beg. (Podává Komenskému taktéž knihu.)
I v Turecku svět učenců, ó mistře,
se oddaným stal tobě vasalem,
a Cařihrad ti pozdrav vzkazuje.
Již v Persii, již také v Mongolsku
tvá kniha slavila vjezd vítězný. —
Tak mnohé skvělé jméno v písmě zlatém
se poctěno skví v svaté Kaabě,
i jméno tvé teď září mezi námi.
My vedle Abulfedy, Avicenny
i jiných teď i tebe budem ctít.

Komenský.
Já, hosté vzácní, žasnu jen a žasnu;
jest hodna práce má těch ctí a chval? —
Než, užitek-li přináší, jak díte,
pak nezapírám vděčnou radosť svou;
neb lidstvu sloužit, to jest snaha má,
a dobré snahy zdar jest rozkoší.

Ali Beg.
Strom žití tvého celuj milosť nebes,
by dál nes’ lidstvu skvostné ovoce!

Golius.
Tvé lidumilství nechať jako moře
se po pustinách světa rozleje!

Angličan.
I mně teď dovol, muži slovutný,
ať vyříditi smím své poselství.
Svůj pozdrav vzkazuje ti Anglie.

Co vlasť má chová osvícených hlav,
vše horuje teď pro tvou pansofii.
Jdou hlasy tam, že dosud neznal svět
krom Bible cesty k světlu pravému
tak dokonalé, jak tvou Vševědu.
I zve tě slavnou aktou parlament,
bys do Anglie ráčil přesídlit.
Co budeš žádat, bude opatřeno,
bys velkou práci mohl dokonat.

(U všech radostné pohnutí; Angličan odevzdává Komenskému listy.)

I Hartlib prosí tě a spolu s ním
náš pěvec „Ztraceného ráje“ Milton.

Hraba.

Má vlasti, doufej! Co ti zkazil meč,
to tichá práce ducha napraví.

Leszczyński.

Co hodláš? Zve tě národ slovutný,
říš mocná tobě ruku podává,
tu odmítnout ti nelze. Bratře, jdi!

Komenský.

I v srdci mém to volá tak. Hlas Boží
já slyším zvučet z toho poselství. —
Co, kdyby povedlo se prosbám mým,
led Britů prolomiti na dobro
a Viklefova zem by svého bratra,
lid Husův chtěla vyrvat záhubě?!
Já půjdu. Musím! Naše Jednota
ta svolí jistě ráda k této cestě.

(K Angličanovi.)

Měj za poselství lásky díky mé,
jen církvi sdělím je a odpovím.

Leszczyński.

Den vaší cti dnem cti je také Lešnu,
všech hostí svých teď pod svou střechu zvu;
tam rozhodné se usnesení staň.
Rač, pane zemane, a všickni vy!

(Komenský dává na jevo souhlas a zatím, co druzí odcházejí, praví rozčileně k Leszczyńskimu:)

Komenský.

Ó jak jsem rozechvěn! Zvěsť z Asie
mi otevřela plánů nový svět.
Věz, pane hrabě, „Brána jazyků“,
když tak ji přijal Východ příznivě, —
já znovu vzdělám ji a bude branou,
jíž vnikne světlo křesťanství i tam,
kde dosud vládnou pohanské jen tmy! —
Jen zjevím rodině zvěsť radostnou,
a přečtu list a hned se dostavím.

(Leszczyński odejde.)

Výstup 7.

Komenský.

(Nahlédnuv do listu.)

Ne, Hospodine, nám, — ne nám dej česť,
jen tvoje, tvoje všecka sláva jest.
Jsem chodec jen, jenž k blahu bratří svých
pár vzácných perel šťastně z prachu zdvih'
a co v mých dílech hodno milování,
to z tvého světla mám, to tvé jest dání.
Ty dobře víš, ó srdcí Zpytateli,
čím při mé práci moje snahy vřely.
Ne marnostmi jest moje duše vzňata,
ne bídnou touhou stříbra nebo zlata;
ty víš, že též jsem nikdy světa chval
a slávy vavřínů si nežádal.
A přece — nad divnými zvěstmi z dáli
mé duše hlubiny dnes zajásaly.
Ten netušený skromné práce zdar
mi v srdci budí zpěvy nových jar.
Tak dlouho nesem v exilu svůj kříž,
dnes jednou plesám; proč, — ty, Bože, víš.
V té lásce, s jakouž bratří k sobě zvou,
tvůj slyším hlas a cítím ruku tvou.
Již zdviháš, zdviháš rámě síly své,
bys skrotil lidstva moře bouřlivé.
Kde dosud hlučel zlob a vášní jek,
tam vidím svitat laskavější věk.
A mne teď voláš, vytříbiv mne bolem,
bych stal se toho věku apoštolem.
Ó půjdu rád. Vždyť slyším v srdci hlas,

že též mé vlasti platí dnes ten vzkaz,
že z dlouhých strastí vstříc jdem hodině,
kdy otevřeš nám brány k otčině.

(Čta listy odchází v pravo.)

Obraz druhý:

Ve Švédsku v Štokholmě. Rok 1642. — Komnata v paláci kancléře Oxenstjerny.

Přední i zadní jeviště volno.

Výstup 1.

Skyte. Geer. (Na zadním jevišti. Postoupí posléze do popředí.)

Skyte.

Čas schůze tu, pan kancléř nepřítomen?

Geer.

Jest u královny nyní s Komenským;
než slíbil za nedlouho býti zde.

Skyte.

Jsem mile překvapen, že slavný Čech
přec tedy do Švédska nám zavítal.
Já za to měl, že chtivá Anglie
jej více nepustí. Plán pansofie
tak nadšeně prý přijal Albion.

Geer.

Ó se zápalem! „Dlouhý“ parlament
i rokoval již o těch snahách vzletných
a všecku pomoc svou jim přislíbil.
Již vykázat chtěl Komenskému kolej,
kde měl se oddat napravení věd.
Tak po čem někdy toužil Bakon,
se k blahu světa mělo skutkem stát.
Měl utvořit se spolek učenců,
kruh mužů proslulých z všech národů,
jenž byl by vševědě se věnoval,
a hojil rány, jimiž krvácí
náš věk.

Skyte.

Já slyšel o tom.

Geer.

Komenský
byl šťasten. Již se cítil blízkým cíli,
již ve skutek měl se vtělit ideál.
Již viděl, jak se pouště mění v Eden
a z rozvalin jak vstává velebně
chrám velkolepý, nový, zlatý věk.
Jak přijmout měl mé skromné nabídky?
Jak měl se rozhodnout, by stavěl chýš,
když doufal dobyt celá království?
Než, zlaté hrady jeho nadějí
jak náhle sřítily se ve propasť! —
Snad to mne k němu také táhne tak,
že velký muž ten mužem žalu jest,
jen samá oběť, samé odříkání.
Ať zachyt' se již touženého břehu,
vždy bouř ho strhne zpět v tůň sklamání.

Skyte.

A sklamání i nyní opět?! — Proč?

Geer.

Tvá Magnificence snad tuší již. —
Když v parlamentu slibné slunko přízně
mu nejvlídněji svítit počalo,
tu Anglií řev pomsty zaječel.
V den Loyolů se náhle zdvihlo Irsko
a na své protestanty vrhlo se
a v řeži strašné, v řeži divoké
i svou noc bartolomějskou měl Erin.
Mír prchl, zuří boje, Anglie
jest velkým válečným teď táborem
a tichá práce věd tam nemožna.
Tak všecko, co tam doufal Komenský,
se rozplynulo jako ranní mlhy.

Skyte.

Toť věru žalný los. Jak líto mi,
že slibné jaro šlechetných těch tužeb

tak nelítostný opět spálil mráz.
Co nyní?

Geer.

Hledím přimět myslitele,
by u nás ve Švédsku se usadil.
Chci všecko pohodlí mu opatřit,
by práce jeho hojnou nesla žeň.

Skyte (tiskne Geerovi ruku).

Zas lidumilný, obětavý čin,
tvé vřelé srdce jinak neumí;
můj vděk a úctu přijmi, pane z Geeru.
Tvých lodí vlajku všecka moře ctí,
ctí největší však zdobí jméno tvé
tvá velkodušnosť v službě ideálů.

Výstup 2.

Oxenstjerna. Komenský. (Přicházejí z pravé strany.) **Předešlí.**

Oxenstjerna.

Buď prominutí nám! Náš milý host
byl u královny. Její Veličenstvo
chce znáti učitele národů,
i vás si žádá slyšet po schůzi.
(Představuje.)
Zde slovutný náš kancléř Upsalský.

Skyte (podává Komenskému ruku).

Buď vřele v Švédsku vítán, králi škol.
Jak právě teď mi vyprávěl pán z Geeru,
zas zarmoutilo tebe sklamání;
nechť duch tvůj u nás v jasnu okřeje!

Komenský.

Již útěcha mi z žalu vypučela;
zde evropský náš velkoalmužník,
můj dobrý mecenáš, ji vykouzlil.
Bůh odplať lásku tvou, ó pane z Geeru!
Já draze vážím si, že přáno mi,
znát přední hvězdy Švédů, — národa,
jenž nepřestává cítit hoře Čechů.

Skyte.

A nepřestane!

Geer.

Dovol jen i dál,
ať dokážem, jak ctíme snahy tvé,
a přijmi útulek, jejž nabízíme.

Oxenstjerna.

Toť naše přání.

Geer.

Všecko učiním,
bys mohl v klidu žít svým studiím.

Oxenstjerna.

Já opakuji pak tu prosbu svou,
své práce didaktické dokonej.
Tys v školství cestu novou proklestil,
zde pole tvé, zde síla tvá i sláva;
nuž, uprav cele, dohotov tu cestu.
Věz, já tvé snahy dávno sleduji.
Již ve svém mládí cosi násilného
jsem poznal v dosavadních methodách;
než, marně pátral jsem, kde chyba tkví.
Když Gustav Adolf slavné paměti
mne určil do Německa vyslancem,
já učenců se na to doptával.
A slyšev pak o Rattichově snaze,
že method nápravou se zanáší,
já vyhledal ho, pročet jeho knihy,
než, byl jsem sklamán. Školství vad a běd
dost dobře objevuje sic ten muž,
však léků nemá, zhojit neumí.
Tu vyslals ty své práce do světa
a pomoc školství nalezena rázem.

Skyte.

Tvá „Brána jazyků“, tvá „Didaktika“,
toť světla nehasnoucí pochodně.

Oxenstjerna.

Všech učit všemu, věcem a ne slovům,

vždy hbitě, lahodně a na jisto, —
i ty i jiné tvoje zásady,
jež vylíčil jsi nám tak mistrně,
jsou ryzí zlato z šachet moudrosti.
A proto budu volat vždy: Hoc age!
Těch prací pilen buď, v těch pokračuj!

Komenský.

Mně soud tvůj, Jasnosti, je velkou ctí;
než, myslím přece, pro svět mládeže,
co mohl jsem, to již jsem vykonal;
teď nutno oddati se snaze vyšší!
Buď upravena cesta k světlu všem,
kdož vůbec lidmi narodili se.

Oxenstjerna.

Vím, že máš na mysli cos většího,
ty mluvíš o cestě své vševědy.

Komenský.

To právě myslím. — Pohleď, Jasnosti,
co jest teď svět; jen samý spor a boj.
Co sporů pramen? Rozkol v smýšlení.
A proč ten rozkol? Rozum člověčenstva
všech věcí pravdu, základ málo zná.
Co tím však vinno? Nauk rozervanosť
a method vrtkosť. Neznám dosud knihy,
jež pravdu z nitra věcí zvučící
by slila v ladnou plnou harmonii.
Zde sobě hudou metafysikové,
tam sobě tleskají zas hvězdáři,
tu sobě základ staví politik,
tam sobě bohoslovci kralují.
Tak v sboru věd jen každý hude svou
a nikdo nedbá skladby společné;
jak nemá světem samý zlozvuk znět?
A kdyby aspoň každý se svým vtipem
se přituloval naskrz k věcem jen
a vykládal jich vlastní podstatu!
Však toho není! Každý své má brejle
a každý svým vše barví líčidlem.

Skyte.

To pravdu díš. Nám naše nauky
ne věcí samých odkrývají řád,
jenž mimo rozum vespolně je poutá, —
je každý mozek po svém mistruje.

Komenský.

Nuž, pansofie bude zrcadlem,
všech pravých veškerenstva základů
a každý pravdu samu spatří tam,
to tak, jak roste ze svých kořenů,
ne rozrubanou v uschlé, mrtvé kusy.

Oxenstjerna.

Ty dokonalou chceš, ty průhlednou
věd soustavu si troufáš sestrojit? —
Jen osnovu k ní odkud vážit chceš?

Komenský.

Jak vyvinul se svět a člověk v něm,
tak vyvíjet se bude pansofie;
neb vznik a vývoj našich poznatků
týmž způsobem se děje odvěkým,
jímž děl se vývoj přírody a lidstva.
Dle Božích idcí byl stvořen svět, —
hle, napřed nauka o ideách,
pak o přírodě stvořené dle nich.
V svět vyslán člověk tvořil díla svá, —
hle, třetí nauka o dílech lidských.
Než, člověk, klesnuv v hřích, má býti spasen, —
hle, nauka o spásy poznání.
A lidstva cíl? Je věčná v Bohu slasť, —
hle, vševědy to věda poslední
a pansofie kruh jest uzavřen.
Duch Bohem, jako ideami počal
a k Bohu na konec se vrací zas,
by v blaženosť se věčnou pohroužil. —
O pomozte, bych této vědy chrám
moh' se schopnými muži vystavět
a světu dokořán jej otevřít,
a lidské rozumy i lidské srdce
jsou v krásnou harmonii scelena.

Mír všecky rány bojů zacelí
a lidstvo v lásce bude spojeno.
Však nedojdem-li toho, marné pak
jsou všecky snahy, marní jsme i my.
Dál moudří bloudit budou labyrinty,
a školy válet Sisyfovy skály
a vírem bláznivým se motat svět.

(Oxenstjerna činí pohnut několik kroků sem a tam komnatou.)

Geer.

Jak vznešené jsou tvoje zámysly!

Skyte.

Jak luzný rozhled s cimbuří tvých plánů!

Oxenstjerna

Jsem pohnut. — Jaký žár v těch divných snech! —
Ó muži tužeb, muži ideálů,
dřív utvoř ze všech lidí Komenské
a lásky věk, tvůj ráj on bude tu! —
Ó nehorši se. Pověz, sneseš odpor?

Komenský.

Tak ctěná, proslulá jest moudrosť tvá,
a za tvé výtky tobě vděčen budu.

Oxenstjerna.

Nuž, slyš můj soud: Tvůj cíl je krásný sen.
Chceš snésti nebe v zemské údolí,
než, pro šlechetný zápal přehlížíš,
že člověk od těch chvil, co zapad' v hřích,
je sloučeninou zvířete a božství;
zde anjel nikdy z něho nebude
a proto život byl a bude boj.
Viz tmy a světla dávné zápasy,
viz mučednické lidstva dobrodince,
jak nad jich hroby zlo tu hýří dál,
a dáš mi za pravdu. Ba, pravím víc,
viz pekelnou ty výheň našich dnů, —
viz fanatismu krvelačné chtíče
jak lidskosť zpotvořily v bestii, —

a doufáš ještě v lásky zlatý věk?
Ne lepším, horším časům svět jde vstříc!

Komenský.

Dny naše soudím jinak, Jasnosti.
Ty bouře — poslední jsou prudký vzdor,
jímž zraněný se brání Antikrist,
by padl pak a nevstal nikdy více.
Je bolesť Evropy to rodičky,
jež věku lepšímu má život dát.
Je poslední to zápas noci s jitrem,
než, ranní záře kmity vidět již.
Ruch divný ve všech lepších srdcích plá —
a hoří světla divných objevů.
Týž rok, co Bílou Horou sdrcen Čech,
dal světu Bakon Novum organon.
A za dnů našich Galilei žil
a kreslí mapu měsíce Dán Hevel.
To vše, co jest to? Jitra svítání,
jímž rozleje se světem zlatý věk.

Oxenstjerna.

Kam unáší tě tvoje nadšení! —
Jsi mistr Písma, nuže, pověz mi,
co o posledních časech praví Kristus?
Ne mír on věstí, ale boj a boj,
ne triumf pravdy, ale triumf lži.
A vstane národ proti národu
a bujet bude nenávisť a zráda,
a rozmnožena bude nepravosť
a proto láska v lidstvu ustydne! —

Komenský.

Jen dále, Jasnosti, jen dál, — a pak?
To zpuštění jsme zažili. A po něm?
Co bude po něm? Padne Bábel lži
a ujme Kristus vládu národů!
Zvěsť dávných Božích zjevení se splní.
Tu mnozí pilně budou zpytovat
a rozmnoženo bude umění.
Tak plna bude země pravdy Boží,
jak naplněno moře vodami.
Své meče zkují v radlice, a v srpy

své oštěpy a všudy bude mír
a boji nebudou se učit víc! —
Ty věštby svaté rač jen uvážit,
je snem, je blouzněním má pansofie?
(Oxenstjerna činí pohnut několik kroků komnatou.)
Dej, Bože, vzejít na nás slávě své,
by národové chodili v tvém světle.

Oxenstjerna.
(Zastaví se před Komenským, po krátké pomlčce:)
Co svět je světem, žádný smrtelník
tak velkolepých snah se nepodjal,
jak ty svým velkým plánem vševědy. —
Mnes překonal. Svých myšlének se drž.
Buď zvítězíme tak, jak pravíš ty,
buď lidstvu pomoci a rady není.

Komenský.
Tak schvaluješ, bych menších prací nechal,
a razil teď tu cestu královskou?

Oxenstjerna.
Té nezapomeň, ale přede vším,
jak již jsem pravil, školám věnuj se,
co v školství činit zbývá, dokonej.

Skyte.
I já tak radím.

Geer.
Prosím tak i já.

Skyte.
Tak ku velkému dílu vševědy
si schůdnější jen cestu připravíš.

Komenský. (Po krátkém pomlčení.)
Nuž budiž tedy. Staň se vůle vaše.
Kéž prospěch práce mé tak velký jest,
jak velice mne blaží vaše láska! —
Jen jedno ještě přání. V Anglii
když sbořily se naše naděje,

tu vzkázala mi naše Jednota,
že potřebujíc dále služeb mých
chce mít mne ne-li v Lešně, aspoň blíž.
Zde v Švédsku byl bych příliš vzdálen církvi.

Oxenstjerna.

Tuť snadná rada. Zvol si sídlem Elbink.

Skyte.

Aj, vskutku, pruský Elbink, vlídné město,
kde v plném klidu studiím lze žít!

Geer.

A nám i církvi budeš přístupen.

Komenský.

Jsem hotov.

Oxenstjerna.

Díky. Tedy rozhodnuto,
vše další dojednáme později;
neb mými hosty ráčíte dnes být.

Skyte.

Nám dovol zatím, pane kancléři,
ať odeberem se teď ku dvoru,
jaks ráčil o tom dříve pokyn dát.

Komenský.

A já nechť smím, než pánové se vrátí,
ti svěřit, Jasnosti, svůj jeden stesk,
svou jednu prosbu, která dnem i nocí
a na všech cestách mých mne provází.

(Oxenstj. dává pokyn souhlasu; Skyte a Geer odcházejí v pravo.)

Výstup 3.

Oxenstjerna. Komenský.

Oxenstjerna.

Co žádáš si? Jak bratr k bratru mluv.

Komenský.

Tvá Vznešenosť mi dovol přede vším
jen malé přiznání. — Bůhť svědek můj,
že všecky, všecky lidi miluji,
a jest to jedna z vroucích tužeb mých,
bych něčím přispět mohl k usmíření
jak církví křesťanských, tak všeho lidstva.
Než, nevěřím, že lásku k lidstvu má,
kdo vlasť, kdo národ svůj by nemiloval.

Oxenstjerna.

V tom úplně se spolu snášíme.

Komenský.

Ó pak mi porozumíš. Slyš můj stesk. —
Byl jeden král. Ten sedm synů měl.
K nim před svou smrtí takto promluvil:
„Své království jsem vám již rozdělil
a každý pánem jedné země jste.
Teď maje zemřít chovám jednu starosť,
by každý šťastně vlád svým dědictvím.
A za tou příčinou vám odevzdávám
zde jeden zlatý prsten čarovný.
Ten chraňte! Dokud zdobit bude ruku
ať jednoho ať druhého zde z vás,
aj, dotud bude míti v zemích vašich
svůj domov síla, svoboda a sláva."
I podal prsten synu nejstaršímu
a na to skonal. — Než, syn nejstarší,
chtě samovládcem býti zemí všech,
nes těžce slíbenou svým bratřím česť
a odhodlal se k neblahému činu.
V svém nejpevnějším hradě prsten skryl
a vyčkav chvíle spánku bratří svých
dal všecky spoutati je okovy
a uvrh' v žalář. Králem byl teď sám. —
Den za dnem prchal vězňům ubohým
a dlouho po svobodě vzdychali;
než, posléz oddali se v osud svůj.
Ne všickni. Udatný syn nejmladší
ten stále otcův odkaz v mysli měl
a o něm dumal jen a po něm tesklil.
Až jednou bolestí a hněvem jat

— jak lev se vzchopiv — silou nadlidskou
se zbavil okovů i žaláře.
A sebrav bojovníky nadšené
a zvěděv, čarovný kde prsten skryt,
hrad dobyv, drahý klenot vyrval strážcům.
Jen ještě bratřím pomoh' z žaláře
a jednomu z nich prsten odevzdal,
pak těžce raněn klesl ubohý.
Ó zajásal teď bratr nejstarší!
A lačen pomsty zraněného jal,
smrť přísahaje jemu strašlivou.
Chce za živa ho pochovati v hrob.
Rek mladý dosud žije. Šťastní bratří
by doposud jej mohli zachránit.
Ó učiní tak?

Oxenstjerna.

Při sám Bůh, že ano.
Jej opustit by mrzký nevděk byl.

Komenský.

Tys pravil, Jasnosti! Ó za to slovo
ti budou tisícové žehnati.
To kdys ti na věčnosti zazní vstříc,
buď za jásotu všech již zvítězilých,
žes trpícím byl věrný paladýn,
buď jako hrozná Bohu žaloba,
že Oxenstjerna věrolomcem byl.
Jsem smělý. Odpusť mému rozechvění.
Ne mně jen, celému teď národu
slib velebný svým slovem ráčils dát!

Oxenstjerna.

Vím. — Podobenství tvé mi jasno jest.
Znám onen zlatý prsten čarovný;
jest Evanjelium to Kristovo,
to apoštolské, nezkrácené, čisté,
ne hierarchy zkuté v okovy.
Znám nejstaršího syna, jest to Řím;
znám také nejmladšího, jest to Čech.

Komenský.

Tak mínil jsem to; — ano, jest to Čech,

jenž drahý klenot Kristův dobyl zas.
Jest lid to Husův, jest to národ můj,
jenž bleskem práva svého svědomí
bil v žalář duchů zbudovaný Římem
a bratřím otevřel svět svobody.
Než, v boji tomto všecko nasadiv
sám z hluboké teď rány krvácí,
a panovačný bratr soptě mstou
chce za živa ho zašlapati v hrob.
Smí dopustit ten zločin Evropa?
To strpěli by bratři šťastnější? — —
Ó chloubo Švédův, orle severní,
ó věrný bohatýre, přední z těch,
jimž metla soudu dána do rukou,
ne za sebe, ne za některou stranu,
ne za soudruhy jenom církve své,

(Komenský sklání jedno své koleno.)

já za svůj celý národ nešťastný
tě na kolenou prosím, — zapřísahám, —
ó ustrňte se nad ním, pomozte!

(Oxenstjerna zdvihá Komenského.)

My nežádáme oběť nadlidskou,
jen o soucit a lidskosť prosíme:
Až přece jednou skončí válka klatá,
až bude jednou o mír jednáno,
pak na zem českou také vzpomeňte!
Pak vymožte jí, vraťte jí to právo,
ať smějí všickni, všickni křesťané
v ní vedle sebe v svatém míru žít!

Oxenstjerna.

Tvůj stesk by hnul i srdcem kamenným.
Já již jsem řekl; zde jest ruka má.
Má v moci štěstí válečné jen Bůh,
Řím vás, svou kořisť, snadno nepustí
a zchytralé jsou pikle diplomatů;
než, co jest v moci mé, to učiním,
by zemi české, zemi mučednické,
se ochrany a práva dostalo.
To slib jest můj, ty dobré mysli buď.
A nyní, prosím, v kruh mé rodiny!

(Odcházejí v pravo.)

(Opona spadne.)

Čtvrté oddělení.

Obraz první: V polském Lešně po druhé. Rok 1648. — **Obraz druhý:** Na útěku z Lešna. Rok 1656.

Obraz první:

V polském Lešně po druhé. Rok 1648.

Jen přední jeviště volno.

Noc. Komenského pracovna. V levo stůl, na stole hoří svíce a leží bible. Druhá opona, jejíž záclony tvoří teď dvéře, jest částečně otevřena a sice tak, že viděti v ní černou rakev na podstavcích. Na hlavě rakve zlatý kalich, po každé straně hořící jedna svíce. U nohou rakve stojí zadumán Komenský; obecenstvo vidí jeho profil.

Výstup 1.

Nigrin. Jablonský. (Stojí u stolu a vedou hovor hlasem poněkud tlumeným.)

Jablonský.

Kdo nadál se té ztráty bolestné! —
Když konečně jsme opustili Elbink
a když zde v Lešně stanuli jsme zas,
jí zdál se zkvétat život novým jarem.
„Jsem jako ve vlasti,“ tak říkala
a z oka svítila jí tichá radosť.
Hle, krátká nemoc jen, a Komenský
již oplakává dobrou svoji choť!

Nigrin.

My všickni odchod duše šlechetné.

Jablonský.

Žal velký sklíčil všecku rodinu.
Jak líto zvláště dětí nedospělých!
Tak chtivě naslouchaly, když jim máť
se jala o otčině vyprávět,
jak bývalo tam kdys a jak tam bude,
až s nimi se tam jednou navrátí, —
teď konec všemu! — — Vidím, vidím ji,
jak slzou radosti jí vlhla líc,
a slyším ji, jak žehnala nám vroucně,
když letos v tklivou chvíli Komenský
mi pohnut za choť svěřil dceru svou. — —

(Na zadním jevišti se objevila Alžběta. Sklání se k rakvi a kleká u ní.)

Jen pohleď na ni, jak je sklíčena —
To jest náš život, — růží směs a trní;
dnes nevěstu si zdobí myrtou máť,
jíž zítra lilie hrobu nese smrť.

(Oba pohlížejí na Komenského; krátká pomlčka.)

Nigrin.

Víš, co jsem pravil? Pocit ten mám zas,
své myšlénky se zhostit nemohu.
Věř, to zde není žal jen nad zesnulou,
to zavládnul zde ještě jiný bol.
Já Komenského nikdy neviděl
tak žalostnit, tak trpět jako dnes.

Jablonský.

A tomu ty se divíš? Pomni přec,
čím jemu byla družka zvěčnělá.
S ním nesla všecky strasti vyhnanství,
s ním nepřestala na vlasť těšit se,
a on dnes hrobu má ji odevzdat!

Nigrin.

On křesťan jest tak věrný a tak vroucí, —
on ví, že smrť je naše vítězství.
Však slyšel jsi, jak slavně těšil choť,
když poslední zde bojovala boj.
Ne, mrákot hrobu on se neděsí.

Jablonský.

Když život dozněl, utich na dobro,
tu teprv pláč svůj počnou vzpomínky;
a těch, co kvílit slyší Komenský,
on, vyhnanec tak těžce zkoušený!
Víš dobře, jen v těch letech v Elbinku
co zažil posléz trpkých, trapných chvil.
On bez oddechu v práci zapřažen, —
on v čistém, neúmorném nadšení
svou službou prospívaje všemu lidstvu, —
on bídně osočen a podezříván
se dočkal dnů, kdy trpěli jsme hlad,
kdy nejtrpčí nás bída sevřela!
A když pak práce svoje dokonal
a sem když zavolán byl Jednotou,
jak neměl těšiti se na Lešno?
A hle, zde taková jest stihla ztráta;
to otřáslo by srdcem z ocele.

Nigrin.

To všecko uznávám; než, čiň co čiň,
mně na vysvětlenou to nestačí.
Ten dnešní žal — to není otřesení,
toť hrozné omráčení, zděšení,
toť bouřná, tmavá noc je bez hvězdy.

Jablonský.

Co myslíš tedy?

Nigrin.

Jest to záhada.
Jen za to mám, že jest v tom účasten
pan zeman Hraba.

Jablonský.

On?

Nigrin.

Jen rozuměj.
Když konečně dnes, pozdě na noc již,
se vrátil ze Švédska, tu viděl jsi,
jak potěšen ho vítal Komenský.
Než, pak když sami spolu zůstali

a potom dokonavše hovor svůj
se objevili opět, neviděls,
jak rozrušeni, na smrť bledi byli?
A Komenský — mně nevyjde to z mysli —
ta tvář, to oko — z toho zíralo
jen ustrnutí. — Proto zdá se mi,
že nějaká tu strašná novina
svou střelu vryla v zmužilé to srdce.

Jablonský.

Jsi rozčilen a vidíš strašidla;
co ze Švédska nám může přijít zlého?
Tam víc než jindy ctěn jest Komenský.
A odjinud? Spíš v útěchu lze doufat;
neb kletba války, jak se proslýchá,
jest zastavena mírem vestfálským.

Výstup 2.

Alžběta. (Vkročí ze zadního jeviště.) **Předešlí.**

Alžběta.

Vše marno, bolesť větší jest a větší,
čím bližší rozloučení hodina.
Ó prosím, pojďte, vkročte v naší jizbu
a bděte s námi ještě tuto noc;
tak přece dříve dočkáme se rána.
Že aspoň děti spánek v náruč vzal!
Než sestra lítostní a lítostní,
až v úzkostech jsem o ni.

Jablonský.

Také ty,
má choti, příliš oddáváš se žalu.
Ó přejme přec i v smutku milé máti,
že z vyhnanství již přešla do vlasti. —
(Alžběta tvář si zakrývajíc pláče.)
My právě o mém tchánu mluvili,
jak velice dnes trpí také on.
Je známo tobě, že cos neblahého
jej kromě této smrti potkalo?

Alžběta.

Nic určitého nevím, tušim jen,
že něco velkého se událo,
což ranilo jej více, než ta smrť.
Nám nesvěřil se, jenom stále těší;
můj otec dobrý, — všecko nést chce sám!
Než, vím, hned po návratu pana Hraby
šel posel po knězích, by přišli sem;
jak zřejmo z toho, o vážnou jde věc. —
Již pojďte, prosím vás, ať netesklí
má sestra sama v této noci smutku.

(Všickni odcházejí zadním jevištěm v pravo pryč.)

Výstup 3.

Komenský. (Vyrušen odcházejícími ze svého zadumání popojde několik kroků na zadním jevišti, zastaví se opět a vstoupí pak zamyšlen na přední jeviště.)

Komenský.

Jsem unaven. Jsem unaven až k smrti.
Ó že jsem kdy se dočkal toho dne!
Ač ruku Boží ctím, i když nás drtí,
ač v Boha doufám, byť i zabil mne, —
dnes hynu, — jako světlo v bouři hasnu, —
v mé duši tma, tak tma, že sám až žasnu! —
A jak se bránit? — Kdyby šlo jen o mne,
ať Bůh mne švihá, ať mne sníží v prach!
Než, toto hoře tak jest srdcelomné,
tak neslýchané v světa dějinách,
že omračuje. Lepší době lidské
se bude snem zdát báje mučednické.
Co teď? Jak dále šaleb závějemi? —
Jak zlomen jest můj duch. Já toužím již
jen po té druhé, po té tiché zemi,
jež za hrobem nás přijme ve svou říš,
kde okřejeme po přeludech žití,
kde stichne v mír i záhad vlnobití.

(Pohlíží k rakvi.)

Spí sladce. Dokonala smrtí blahou
a nám jest želnat její šlépěji.
Bůh dříve vychvátil tu duši drahou,

než příval poslední smet naději.
Šla těšíc se, že nám se splní cele,
co odepřeno její touze vřelé.

(Přistoupiv k stolu zírá v levo ven.)

Vše dosud tma v svůj černý rubáš halí,
noc jakoby dnes konce neměla. —
Má otčino, i ty teď spíš tam v dáli
jak mrtvola, již rakev sevřela,
jen že si nesmějí tvé siré děti
tam na tvém srdci ani zaúpěti.
Ó Žerotíne, tušils naše strasti,
ó vzpomínám všech prorockých tvých slov.
Než, tys směl aspoň zemřít ve své vlasti,
tvá rodná zem ti dala aspoň rov;
však nám jest dobojovat v zemi cizí
a v cizině i prach náš jednou zmizí!

Výstup 4.

Hraba. (Vstoupí z pravé strany.) **Předešlý.**

Hraba.

Co žádal jsi, jest poslem vyřízeno
a za okamžik budou kněží tu.

Komenský.

Oč jde, to vědět jsi jim nedal?

Hraba.

Ne;
dost vyděsil je zatím pouhý vzkaz.

Komenský.

Sám ještěs téměř neoddechl sobě,
co vykonal jsi úkol nadlidský,
tak rychle do Švédska a zase zpět.

Hraba.

Jak hledat klid, když kácí se a boří,
co dlouhá leta tužba stavěla!
Jak myslit na oddech, když srdce nám
jest jako roztříštěno náhlým bleskem, —

když jako v propasť bezednou se řítí
jsa trhán bolestmi duch člověka, —
když peklo v světě vítězí již tak,
že zdá se poražen být Hospodin,
že zdá se ochromeno jeho rámě
a žezlo jeho třtinou zlomenou
a povalen ten svatý jeho trůn?!

Komenský.

Ach, ustaň, bratře; bol tvůj rouhá se.

Hraba.

To odstup! vyslovuji jen, co cítím,
má slova jsou jen ohlas bolesti,
jež z trosek duše křičí k nebesům;
můj Bůh mi rozumí, on odpustí mi.
V tmách pouště spatřit slibné světlo v dáli,
se vzchopit silou poslední mu vstříc
a ono náhle zhasne, zanikne, —
zřít blízký břeh a na smrť unaven
se znovu pustit v zápas s jekem vln
a hle, břeh zmizí, byl to přelud jen, —
být o vše oloupen, vše oželet,
jen jedinou se těšit útěchou
a naposledy ztratit také tu, —
kdo ze smrtelných to by mlčky snes?
A to jest náš los! To jest osud náš!

Komenský (po malé pomlčce nepokojně přecházeje).

Svým horlením jen ránu rozjitříš.

Hraba.

Ať krvácí, již nic ji nezacelí. —
Ó vzpomínáš kdy, na brandýsském hradě
když věštil nám jen zhoubu Žerotín,
jak vyzývals mne nadšen v svatý boj,
jsa jist, že zbraní ducha zvítězíš?
Co říkáš dnes? — Jsme poraženi na vždy.
Čtvrť století již trpíš, bojuješ,
a kořisť tvá? Jsou střepy, — sklamání.

Komenský.

Buď přece mužem, bratře! — — Také já
jsem ohromen dnes naším neštěstím;
jsem jako zápasník, jenž trefen v srdce
a přece umřít nemoha, hrot kopí
tam po ostatek dnů svých ponese.
Proč zapíral bych tobě, dnešní noc
jest nejhroznější mého života.
Než tesknoty ač na mne padaly
jak divá lavina když se skal hřmí, —
já přece živ jsem, — přece zas se zdvíhám;
vší proněvěře světa čelit bude
mé víry nezdolný a svatý vzdor.

(Zdvihá se stolu bibli.)

Zde Boží charta našich slavných práv!
Tu nezničí nám ruka násilníků,
tu nevyrvou nám lstivé úklady,
tu, nechať my i ve vyhnanství zhynem,
jsme zachránili svému národu.
a s tou on jednou musí zvítězit.
Kvěl, srdce moje, ale nezoufej!

(Čte:)

„Byť úzkosť sevřela nás se všech stran,
přec nebýváme cele potlačeni;
jsme v divných pohříženi nesnázích,
však pohlceni nebýváme v tom;
jen křivdy trpíme a protivenství,
než, nikdy nejsme opuštěni přec;
jsme opovrženi, však nehynem!“

Výstup 5.

Pět kněží. (Vstoupí z pravé strany.) **Předešlí.**

První kněz (ku Komenskému).

V tvém žalu nebe útěchu ti dej!

Druhý kněz.

Nechť v smutek tvůj ti věčné světlo svítí!

Komenský.

Ne ve zlé vykládejte, bratří milí,

že v pozdní noc vás volá sem můj vzkaz.
Věc neobyčejná se udála
a ta nechť divný chvat můj omluví.
Já k pohřbu pozval vás.

První kněz.

Teď? Za tmy noční
bys hrobu odevzdal choť zvěčnělou?

Komenský.

Ne ji, ne ji, — tu drahou nemíním;
nám ještě druhý pohřeb uložen,
tak bolestný, že každý jeho odklad
jen zvyšuje a množí muka má.
Zde věrný přítel náš dnes s velkým žalem
nám přines netušenou mrtvolu.
Svou silou nejlepší se obrňte,
ať pohled na ni neusmrtí vás,
až bledou její tvář vám odhalím.
(Kněží v udivu a napnutí se ohlížejí.)

První kněz.

Tvé řeči záhadné jak rozumět?

Druhý kněz.

Mluv, prosím, — učiň konec nejistotě.
(Komenský přejde v nepokoji po světnici; malá pomlčka.)

Komenský.

Nuž, slyšte tedy. — Co nás provázelo
jak vlídný úsměv matky trpitelky,
když z milé otčiny nás hnala zášť, —
co znělo vždy jak píseň těšící,
když v cizině nám srdce plakalo, —
co mírnilo nám trudy vyhnanství
a vzpružilo vždy znovu naše síly,
když umdlévati chtěly ochable, —
co bylo živným zdrojem nadšení
vší práce mé, všech plánů mých a snah, —
to zhynulo, to zhynulo nám navždy! —
Má slova jsou vám dosud hádankou?
Dnes pochováme, dnes kladem v hrob,

svých zemských tužeb tužbu nejdražší,
svou svatou vlasteneckou naději:
My, muži bratří, do své otčiny,
se nevrátíme nikdy, nikdy již!
(Úžas kněží.)

Hraba.

Již nikdy!

První kněz.

Bratří, mějte slitování!

Komenský.

Ten rodný kraj, ta půda posvěcená
tak mnohých velkých bojů památkou, —
ty tvrze kalicha, ty chrámy naše, —
ty drahé hroby našich slovutných, —
ta slibná, nyní spustošená role,
z níž nový ráj jsme vzdělat hodlali, —
ti ostatkové věrných v české zemi,
jimž návrat náš měl býti znamením,
že zlomen prut, jímž mrskal pyšný Paschur,
den spásy naší že se přiblížil, — —
to vše nám na vždy padlo do hlubin. —
Můj Bože, odpusť, křivdím-li svým slovem, —
lid český leží v poušti Evropy
jak poutník ten, jenž upad mezi lotry,
a ejhle, národové ostatní
jak onen kněz a levita jdou kolem
a slitování nemá nikdo z nich!

První kněz.

Jsme v ustrnutí, pro Bůh, mluv —

Ostatní kněží.

Ó mluv!

První kněz.

— Vždyť těšils, právě teď že blízko den,
kdy v náruč svou nás přijme otčina?
Proč nyní tyto zvěsti Jobovy?

Komenský.

Nás všecko zklamalo a opustilo.
Věc má se tak. Když dolétly nás zprávy,
že válka skončena, že smluven mír,
já rozechvěn chtěl zvědět jistotu.
Tu touhu mou kdo splní platněji,
než zastánce náš kancléř Oxenstjerna?
Náš bratr zde vždy k službám hotový
se vydal tudíž rychle do Švédska;
jak vyřídil, již víte; po všem veta!

Druhý kněz.

My nešťastni!

První kněz.

To vymřela již věrnosť!
Ti nejlepší jsou jako bodlačí!

Komenský.

Je vskutku válce konec; v Münsteru
a Osnabrücku uzavřen jest mír.
Všem druhým protestantům uvil vínek
jak svobody tak rovných ve všem práv,
jen nás, jen zemi českých mučedníků
dal našim trýznitelům na pospas.
Jsme z účastenství míru vyloučeni!
Ten vítězící Seveřanů meč,
jejž svými slzami jsme tužili,
on stal se rýčem našich hrobařů!

První kněz.

Což nedal tobě Oxenstjerna slib,
že bude hájit naši dobrou při?
A nyní lhářem, věrolomcem on?!

Komenský.

Bůh soudcem buď! — Než daleka buď křivda.
Já v toho bohatýra česť a věrnosť
jsem věřit nepřestal. Já věřím mu,
že učinil, co mohl, ale marně.

Hraba.

I já tak věřím, toť i dojem můj.
Když viděl kancléř, jak mne ohromila
ta srdcelomná jeho novina, —
když líčil jsem mu pak náš truchlý osud
a můj i váš i naší vlasti žal,
on slzel. Vzrušen, pohnut hluboce
mi opětoval, všecku jeho snahu
že rozbil odpor našich nepřátel.
Spíš chtěli boj až na nůž vésti dál,
než kořisť českou pustit ze zubů. —
(První kněz ujednává cosi šeptem s druhými kněži.)
Co teď? — Jest dokonáno.

Komenský.

Dokonáno. — —
I tuto ránu však chcem mužně nést.
Ten hluboký rad Božích Ocean
kdo dlaní myšlének svých vyčerpá?
Co všechen stesk, co všecko hloubání,
jen činem, prací srdce okřeje.
Zhas maják, který mořem bouřlivým
nám cestu ukazoval k otčině,
zle zmítají nám lodičkou teď vlny,
jde o to, aby tmou a úskalím
se brala šťastně naše Jednota.

První kněz.

Rád slyším slova ta. Však právě teď
muž osvědčený musí ku kormidlu.
A proto láska tvá snad dovolí,
ať smíme tobě oznámit hned nyní,
co teprv po pohřbu jsi slyšet měl.
My máme k tobě dvojí poselství.
Ty víš, že naše církev osiřela,
že mrtev Justin, přední senior.
Kde jest kdo mezi námi vyhnanci
tak vzatý na slovo, tak vážený,
by dceři sionské moh' vůdcem být?
Jen jediný té cti jest plně hoden,
náš miláček Jan Amos Komenský.
Věz, bratře slovutný, že Jednota
si tebe zvolila svým biskupem.

(Tiskne Komenskému ruku.)

Ty neodmítneš pastýřskou tu berlu,
již všech tvých bratří hlasem nadšeným
tvé ruce Král všech králů svěřuje.

(Všichni tlačí se ku Komen. a tisknou mu ruku.)

Druhá opona se zavře (a rakev atd. se odstraní).

Druhý kněz.

Choť jednu vzal ti Bůh, a choti druhé,
té trpitelské dceři české slávy
tě zasnubuje.

Hraba.

Živ buď vůdce náš!
Ač poražen lid Boží, jist jsem teď,
že padne slavně, hoden cti i v smrti.

Komenský.

Co říci má mé srdce pohnuté?
Já sloužím — bratřím, národu a lidstvu,
toť jedno z hesel mého života.
Hlas církve jest mi tudíž rozkazem
a její důvěra mou korunou.

První kněz.

Slyš ještě druhé naše poselství,
snad bude útěchou ti ve tvém hoři.
Rod sedmihradských našich příznivců
list lásky plný poslal Jednotě,
v němž mladý kníže Zigmund Rákóczi
tě slovy vroucími zve do Uher.

Komenský.

Toť překvapení věru dojemné.

První kněz.

I on i máteř jeho, kněžna vdova,
se znají nadšeně k tvým ideám.
I zvou tě, ve Šaryšském Potoku
bys zřídil vzornou pansofickou školu. —
Tak čestný, nadějný jest jejich vzkaz
a tolik lásky vznešený ten rod

již našim exulantům prokázal,
že vřele tebe prosí Jednota,
bys přání vyhověl. Ó učiníš tak?

Komenský. (Rozradostněn.)

Jak odepřel bych? Půjdu. Mrak se trhá
a úsměv slunka na nás zazářil.
Bůh přece zas k nám mluví laskavě
a jiskry ve mně hasnoucí zas hoří.
Jak zdvihá se i vojín raněný,
když zazní na bojišti polnice,
tak cítím v sobě nové síly ruch.
Pryč, chabosti! Jsem vrácen sobě zas.
Boj v duši skončen. Bouře dohučela.
Česť poslední chci prokázati té,
jež jako dobrý anjel zmizela
mně po vší moji cestě trnité,
a pak, ať zde v tom smrti údolí
nám souzeno jest Bohem cokoli,
ať vděkem nebo zradou svět nám splácí,
my nedbáme, — dál k dílu zas a k práci!
Zlý stih nás osud. Bolí to, ach, bolí.
A budem povždy s žalem vzpomínat,
jak zničeno, co pro otcovskou roli
jsme toužili a chtěli vykonat.
Nuž, ať nám nedopřáno vítězství,
my chcem si dobýt aspoň svědectví,
že, co jsme mohli, to jsme učinili
a v blahu, v strasti že jsme věrni byli.
Či z příčin špatných Čech se Římu vzpíral,
že Bůh mu zažít dal těch ran a hrůz?
Byl špatný ten, co na Golgatě zmíral?
Byl špatný v plamech skonávaje Hus?
Ta útěcha i nám jest odměnou,
že zápasíme za věc vznešenou,
to za korunu lidstva, lásku svatou
a za pravdu a za svobodu zlatou!
Teď ovšem, opuštěni od Evropy,
jak poutník zhynem ve sněhu lavinách;
kdys roztaje však sníh a naše stopy,
ten popel našich nadějí a snah
dnů krasších duchům cestu oznámí,
by došli oni, kam jsme chtěli my,

a tak, ač zhasnem, přece z našich vznětů
věk lepší vzplane vlasti kdys i světu!
(Komenský odejde v levo.)

Obraz druhý:

Na útěku z Lešna. Rok 1656.

Druhá opona se otevře. Přední i zadní jeviště volno.

Pláň. Rozednilo se. Za scenou v levo se myslí chudá opuštěná chýš. Na zadním jevišti v levo menší houfec českých exulantů, mužů, žen i dítko některé; tu stojí, tu sedí, tu leží; na zemi tu a tam tlumok. Na zadním jevišti v pravo druhý větší podobný houf, jehož valná část se ztrácí za scenou. Mezi následujícím zpěvem postoupí jako nahodile tři muži, stařec a žena z prvního houfce na přední jeviště v pravo.

Výstup 1.

Tři muži. Stařec. Žena.

(V zadním houfu zpívají.)

Již poslední naděje berla se láme,
i druhý náš domov teď popelem leh.
Kam nyní? Kam nyní? tak v bolesti lkáme,
svět pustým nám mořem, kde útěchy břeh?

Hrad poslední padl; a po všem je veta,
co exulant český si ještě tu přál;
jen kralickou bibli a labyrint světa
si z rozvalin krbů svých neseme v dál.

Ať v jih nebo v sever se na cestu dáme,
ach, všudy jen přístrachů vlny se dmou.
Ó Bože, buď s námi, — my tebe jen máme —
a k přístavu věčnému doveď nás tmou!

Druhý muž.

Je den. Teď brzy se hneme dál.

První muž.

Jen aby nám osud i potom přál.
Ten slezský šlechtic — tak z nenadání —
toť věru je nebes slitování.
Než nejprudčí příval pomine,
on nabíd přístřeší hostinné.

Žena.

To bude jak oddech na pustině.
A potom co dál? — Jsme na mizině;
jen holý život je zachráněn.

První muž.

Buď Bohu chvála, že aspoň ten!
Jak mnozí z těch, co hned v tu chvíli
se k útěku Švédů přidružili,
když na Lešno padl první strach,
smrť bídnou našli v bařinách!
Nás nepřítel už nepobije.

Stařec.

A Hospodin on ještě žije!
Když z této zhouby nás šťastně ved,
pak pomůže i z dalších běd.

Druhý muž.

Je velká to rána.

Žena.

Den hrůzy to byl.

Druhý muž.

Kdo z nás se něčím provinil?

První muž.

Toť válek osud zločinný,
že trpět musí i nevinný.
Když Poláci a Seveřané
své meče k boji tasili,
my, stádce chudé, světem štvané,
jsme k Bohu jen se modlili,
by on oba soupeře k míru ved;
vždyť nám jest bratrem Polák i Švéd.

Třetí muž.

A za to jsme došli teď odměny!
Náš krb, naše svatyně sbořeny.

První muž.

Žel Bohu, nám zkázou Lešna pad
náš druhý domov, náš poslední hrad.
Všem exulantům byl náš sbor
jak ochrannou skrýší v stínu hor;
a nyní po jeho ztroskotání
jsme rozbiti, jsme rozmetáni! —
Proč Bůh to dopustil, nevíme;
však klesnout, zoufat nesmíme.

Stařec.

To má jest řeč. Byť nepřítel
se na nás ssal jako roje včel,
všem nepřátelům pravdy se splní,
že zhasnou jako oheň z trní.

Žena.

Slyš, nezazněl to v dáli křik?
Snad rozlícený protivník
se na nás ještě nevrhne?

První muž.

Jsme v Slezsku již, sem nevtrhne.

Výstup 2.

Jablonský. Slezský šlechtic. (Vystoupí na předním jevišti z levé strany.) **Předešlí.**

Šlechtic.

Vše v pořádku. Dva druhé povozy
jsou k službám Komenskému s rodinou.
Jen lesem neschůdná to bude cesta,
pak za nedlouho budem pod střechou.

Jablonský (k exulantům).

Pan Hraba dosud není z Lešna zde?
(Hlasy: Ne! Nikdo!)
(K zemanovi.)
Jak vděčni jsme ti, pane zemane!

Jak šťastná náhoda, že uprchlík
ti o úzkostech našich zprávu dal!

Šlechtic.

Jsem vírou bratrem vám a potěšen,
že nalezli jsme přece houfec váš
a nyní věhlasnému pansofovi
že poskytnouti mohu přístřeší.
I já jsem dávno jeho ctitelem.
Jen to mi ušlo, že je opět v Lešně;
já za to měl, že dosud v Uhrách dlí.

Jablonský.

Hlas církve povolal ho z Uher zpět,
když ujala se tam již jeho setba.

Šlechtic.

Jak neunavný jest to pracovník!
Již sotva bude snaživé kde země,
jež neznala by světlých jeho stop.

Jablonský.

I v Uhrách vzácné snahy roznítil
svým dílem vzorné školy v Potoku.
I plán i zásad nové základy
a jeho method proslavený ráz,
i knihy, jimiž podnik ozbrojil,
to získalo mu mnohých duchů dík.
Spis jeho jeden zvláště slaven znalci,
to „Orbis pictus“, „Svět“ to „v obrazích“.
Než, každý zdar mu ztrpčen bolestí.
I tato radosť práce zdařené
mu jako krupobitím sešlehána
teď pádem Lešna, Lešna záhubou.

Šlechtic.

Ó věz, kam o tom zvěsť jen doletí,
tam výkřik soucitu se světem ozve. —
Sám užas jsem. — Co pobouřilo tak
hněv polský proti krvi bratrské?
Což kancléř koruny vám nebyl štítem,
což nechránil vás hrabě Leszczyński?

Jablonský.

On vzdálen byl, den hrůzy netušiv.
A právě jeho, právě jeho pozdrav,
jímž v Prusku vítal krále švédského,
zášť Polsky proti Lešnu roznítil.
Hned lživě voláno, že naše město
prý zrádné pikle kuje se Švédy.
Tak oheň zlob a msty byl založen
a římskou záští vyšleh v plný plamen;
teď my, lid míru, za to trpíme.

Šlechtic.

Jak slyším, také na Švédech je vina.

Jablonský.

Je pravda. Téměř celou Polskou již
král švédský pánem země uznán byl.
Vše zmařila však příkrá jeho hrdosť
a hrozné ukrutnosti jeho vojsk.
I český Vřesovec, teď v službách švédských,
by pomstil to, co v Čechách pácháno,
zle katolíky polské ubíjel,
nám věru jenom k lítosti a žalu. —
Než, dílo zhouby nelze odčinit. —
Co zbývá? To, co říkává můj tchán:
Co Bůh skryl, o tom přestaň hloubati,
hleď raději, jak užit zemských strastí.

(Na zadním jevišti přichází z levé strany Komenský, rozhlížeje se kolem a pozdravuje exulanty pokynem ruky; za ním Daniel a Alžběta.)

Však hle, tu přichází. Snad poněkud
se odpočinkem přece zotavil.

Výstup 3.

Komenský. Alžběta. Daniel. (Postupují do popředí.) **Předešlí.**

Komenský. (V chůzi se rozhlížeje.)

Už den, tak neveselý, pochmurný!

(Ku šlechtici.)

Náš dík; buď vítán ještě jednou pán!
to věru Bůh nám podal zas svou ruku! —
Zde syn můj, zde má dcera.

Jablonský.

Moje choť.

Komenský.

A druzí naši po té únavě
jsou v spánek pohříženi doposud.
Chýš opuštěná přišla nám tu vhod.

Šlechtic.

Již aspoň smutná noc je překonána,
v mém dvorci vlídnější vám kyne klid.
Vše opatřeno, vozy čekají.

Komenský.

Jen návrat bratří ještě vyčkáme. —
Že dosud nejsou zde? — Jen k vůli mně
a k vůli spisům mým se vrátili.
Ač zrazoval jsem, nedali si bránit
a život v nebezpečí vydali!

(Daniel a Alžběta ubírají se k druhému houfci exulantů loučíce se tam.)

Dej Bůh, by nestihla je pohroma,
jsme bez toho již zaplaveni strastmi.

Šlechtic.

Pád Lešna pro vás ranou velikou?

Komenský.

Jím míra našich běd je dovršena. —
Rač povážiti, pane zemane,
že Lešno jako ostrov v širém moři
nás na hostinný břeh svůj přijalo,
když nejhůř burácely vlny zlob.
Tam bylo naše Ségor, v jehož stany
se retovali Boží Lotové;
tam naše Pella, jež nás vlídně skryla,
když na náš Jeruzalém přihnal se
den hněvu Božího, den bolesti.
My jako domácí tam bytem byli,
tam hlavní sídlo měla Jednota.
Dnes — jsou z nás trosky.

Daniel.

Otče, otče, viz —
jsou zde!

Alžběta.

Buď chvála Bohu, šťastně — šťastně!
(Hlasy exulantů: Již jdou, již jdou!)

Jablonský.

Jdou, vskutku.

Komenský.

Hospodin buď veleben!

Výstup 4.

Hraba. Nigrin. (Přicházejí v popředí z pravé strany, radostně pozdravováni. Mnozí z exulantů se seskupí kolem nich.) **Předešlí.**

Komenský.

Jak z jámy lvové jdete.

Jablonský.

Zachráněni!
I meči unikli i okovům!

Komenský.

Co nepřítel? Co Lešno? Co váš podnik? —
(Komenský dává pojednou na jevo bolestné pohnutí.)
Mé tušení. Ach, vidím, vidím již, —
vy jdete prázdni, — po všem tedy veta, —
vše nadarmo!

Hraba.

Žel, všecko nadarmo.
A vzdej se naděje, že později
tvůj který skvost ti vrátí sříceniny.

Nigrin.

Kde stálo Lešno, kdys tak kvetoucí,
tam spáleniště dnes a ssutiny.
Tak dokonalá jestiť zkáza města,
tak zuřil nepřítel a plameny,
že vše je popelem, vše ruinou;

spíš vydá loupež svoji mořské dno.
My nenašli z tvých spisů ničeho.

Komenský.

Až k mému obydlí jste pronikli?

Nigrin.

Až tam, kde bývalo.

Hraba.

Ó nepochybuj.
Teď na noc vítěz Lešno opustil;
snad větří někde Švédy, kdož to ví?
Jen polské hlídky vidět tu a tam
a těm jsme dosti snadno unikli.
Pak šťastně také u jižního mostu
jsme příkopem se k městu dostali
a hle, tu ulice již Rydzinská,
a tam dům tvůj, teď smutné spáleniště.
Kol ticho, pusto. Praskot slyšels jen,
když hroutila se zbylá někde zeď.
Již zhasl požár; přec však tu a tam
šleh časem plamen větrem zdrážděný
a rudou pochodní nám svítil k práci.
My v rumech hledali a pátrali,
— ó, život byl jsem hotov v oběť dát —
však nadarmo. Tvé jmění veškeré
— jak líto nám! — jest obráceno v popel.

Komenský.

Jak šlechetná jest, bratří, vaše láska,
tak krutá pro mne vaše novina. —
Kdy utrpení skončí, Bože můj?
Když vestfálský, ten nelítostný mír
nám zavřel navždy naši otčinu,
já za to měl, že na dno vyprázdněn
jest námi kalich hněvu Božího;
pád Lešna ukázal, že byl to omyl.
Nám zbyla ještě hořkosť nejtrpčí:
Ne ve vlasti jen, již i v cizině
nás uštkla bídná zmije nenávisti.

A nad to já — jsem oloupen i o to,
v čem krev mé duše žila, ať tak dím!

Šlechtic.

I Jobův žal přec skončil plesáním;
snad ztráta hojně zas se nahradí.

Komenský.

Již nikdy, nikdy! Nejde o jmění,
jež kazí mol a rez, — to oželím.
Mně o statek jde dražší, o plod práce,
jíž neunavnou péči dlouhých let,
jíž mízu síly své jsem věnoval.
Jen, co již vydáno, a něco málo,
co z ohně ve kvapu jsem uchvátil,
to zůstává; vše další zničeno.
„Háj pansofie", klenotnice pravd,
již shromažďoval jsem čtvrt století,
to kořistí jest zhoubných plamenů.
Můj velký slovník, o němž nadšeně
jsem pracoval již od jinošských let,
a o němž doufal jsem, že mojí vlasti
kdys milým, vzácným bude pokladem,
i ten jest zničen. Vše když oželím,
to těžce ponesu až do smrti.
Jsem, slovem, o vše, o vše oloupen.

Šlechtic.

Ach, rozumím teď; — veliká to ztráta.

Nigrin.

Ne ty jen, milovaný vůdče náš,
i vlasť a národové želet budou.

Komenský.

Tak stojím tu dnes opět — sklíčen, chud,
zas na útěku, jako před časy,
když z hořícího Fulncku jsem prchal.
Než, tehdáž aspoň okraj stříbrný
měl černý mrak, jenž nade mnou se tměl.
Duch z nedaleké slyšel budoucnosti
znět hlahol českých zpěvů vítězných

a viděl, kterak lid můj zkoušený
zas vstává k novým slavným úkolům.
Já mlád jsem byl! A jaré — moje síly,
v mém srdci kvetlo tužeb na tisíc. —
Dnes — mrazem sklamání je spálen květ,
dnes — krev, ta vřelá druhdy, schladla již,
dnes z boje sobě nesu jenom jizvy
a zde již vítězství se nedočkám.
Jsem starcem!

Jabłonský.

Ale jedním z těch, můj otče,
již ještě v stáří kvetou jako palma
a stojí jako cedry libánské,
jichž duch ni věkem nezlomen ni strastmi
se vznáší k výšinám jak orlice.

Komenský.

Chceš říci, milý zeti, že jsem z těch,
jichž srdce truchlí, ale nehyne.
To pravdu máš. I v dnešním bolu dím:
Nechť učiní, jakž ráčí Hospodin,
my na jeho se ruce pusťme dál.
A prodlouží-li ještě on mých dnů
a dá mi někde klidný útulek,
já ku práci se vzchopím na novo;
chci nahraditi aspoň částečkou,
co ztraceno, co zhltil požár Lešna. —
A nyní, bratří, vzhůru k další pouti;
čas prchá, vůkol bílý jest už den.
Jen milým druhům ještě s Bohem dám. —
Zde my — se dáme, pane zemane,
kam tvoje laskavosť nás vybídla;
jen na krátko ti budem za obtíž,
než útočiště otevřem si jinde.
Tam houf ten druhý v brandenburskou Marku
se uchýlí.

(Daniel a Alžběta se zatím přiblížili ku Komenskému.)

Alžběta.

My půjdem zpravit své,
že čas je k odchodu.

Komenský.

Jdi, dítě mé.

(Daniel a Alžběta odcházejí přes zadní jeviště v levo. Komenský a druzí s ním jdou k druhému houfu, jenž seskupí se vůkol Komenského. Za téhož následující řeči projevy velikého zármutku mezi exulanty.)

Komenský.

Již rozejdem se. Marně touha plane,
by Bůh nás spojil zas a nerozved;
pojď, lide můj, pojď, stádce rozehnané,
tvůj pastýř k tobě mluví naposled.
Co postaven jsem v naší církve čelo,
byv určen chránit její klenoty,
já pilen byl, čím víc se kolem tmělo,
by neuhaslo světlo Jednoty.
Když ze všeho, co byla Čechů sláva,
jsme viděli jen truchlou mohylu,
náš prápor pravdy, svobody a práva
on neměl klesnout aspoň v exilu.
My vztýčen nesli jej vzdor soků zlobě,
my doufali, že vybojujem sobě
a postavíme Sion v cizině. —
Dnes — osud svůj si netajme už déle:
Pád Lešna, jeho zhouba plamenná,
těch našich krbů trosky osiřelé,
náš útěk — všecko to — co znamená?
Že dovršena zemských strastí míra
a poslední se blíží mrákota,
že dokonat má pomalu, že zmírá
máť naše drahá, — naše Jednota!
Ať srdce naše pláčí teď i žasnou,
ať Božích rad to hrozná záhada, —
ach, bratří, lampy naše hasnou, hasnou
a svícen náš on svržen, upadá! — —
Dvě století stál v půdě světa zlého
náš Řehořem kdys zasazený strom
a odolal, ač do koruny jeho
v tak mnohé bouři šlehal blesk i hrom, —
teď vyrván z kořene se kácí, kácí,
až padne pak, — a pod ním za ticha
svůj zápas dokoná a dokrvácí,
co ještě zbylo z lidu kalicha. —
Jak na severu Vinetě tam dávné
den zhouby vzešel, hrůz a strachu pln,

a smetl město bohaté a slavné
a pochoval je v tůni mořských vln,
tak národ Husův odsouzen teď k smrti,
tak zmizí český Sion rozmetán.
Jen ještě zhynem my, a klidně shltí
sen české slávy času ocean. — —
Proč Bůh tak určil vlasti mučednici?
Proč světlo Českých Bratří zhasíná?
Ach, marně ptáš se, duše žalostnící; —
Bůh chtěl a přišla naše hodina. — —
Co zbývá? — Žádné pomoci již není, —
ty srdce stiš se, pokoř, nežaluj!
My rozprchnem se, navždy rozloučeni,
a já — se s tebou žehnám, lide můj, —
tak jako Jákob se svými kdys syny,
když toužil marně v kraj svých rodných niv, —
tak jako Mojžíš dokonav své činy
a v zemi zaslíbenou nevkročiv, —
tak jako apoštol kdys s Efezskými
nic jistějšího sobě nevěda,
než že se s bratry svými milenými
zde v tomto světě více neshledá.

(Exulanté tlačí se ku Komenskému, tisknouce a líbajíce jeho ruce. Pláč.)

Bůh s tebou, osiřelá hrstko Čechů!
Bůh s tebou, dobrý, drahý lidé můj!
Buď věren pravdě k poslednímu dechu!
Boj víry mužně, čestně dobojuj!

(V předním houfci počnou zpěv následující, k němuž ostatní chystajíce se k odchodu se připojují.)

Zpěv:

Konec všemu, rady není,
úkol dokonán;
rozbiti jsme, poraženi,
Sion ztroskotán.
Za svou kořisť nás teď mají
strůjci úkorů.
Buďsi! Pro to nezoufají
děti Táborů.

Že lid písma pozbyl cele
vše, čím oplýval?
Prápor náš vztek nepřítele
nám přec nevyrval.

Jmění, vlasť nám uchvátili,
víru ale ne;
to nám těší, to nám sílí
srdce zraněné.

Zhasla hvězda Českých Bratří,
zhasla v mraku zlob;
v záři nové však ji spatří
plémě lepších dob.
Česká zem svá pouta střese
z mrtvých vstávajíc;
pak i v hrobě usměje se
ztlelá naše líc.

Nyní ještě jen stisk ruky,
„s Bohem“ naposled,
a pak dále s žalmů zvuky
do vichřice běd!

(Druhý houf odchází, ostatní též.)

Zemská vlasť nás nepozdraví,
však ta věčná přec;
tam se dočká písně slávy
český vyhnanec.

(Opona spadne)

Páté oddělení.

Obraz první: V Amsterodamě. Rok 1656. — **Obraz druhý:** V Amsterodamě. Rok 1670.

Obraz první:

V Amsterodamě. Rok 1656.

Síň radnice Amsterodamské.

Přední i zadní jeviště volno.

Výstup 1.

Na předním jevišti: **Geer.** Senátoři: Kornelius van **Vlooswyck,** Gerhart **Schaep,** Jan van de **Pol**. Knihtiskaři: Petr van den **Berge** a Gabriel à **Roy. První důstojník. Druhý důstojník.** (Geer je středem.) Na zadním jevišti: **Vzácnější měšťané** a **důstojníci.**

Van de Pol. (Ku Geerovi.)
Já s Čechy cítil vždy. Co náš chtěl boj,
to vydobýt si chtěl i jejich meč:
Vlasť svobodnou, v níž pyšná vůle tmářů
dech svědomí by rdousit nesměla.

Schaep.
A dolož také, oni nejprvé
se vydali v ten zápas vznešený —

Van de Pol.
— by nyní klesli rozdrceni na vždy!
Ó není skvrnou Evropy ten osud?

I naše Nizozemsko krvácelo,
i nám již pohřeb hanby chystali;
než, selhalo jim, — my jsme svrhli jho,
jímž jařmili nás Španělé a Řím, —
jsme svobodni, — však chrabří Čechové
čím zasloužili si svou popravu?
Již byli rozbili klec železnou,
v níž ducha vězní lidstva žalářník,
a za to nyní opuštěni hynou!

Geer.

Mír vestfálský je vydal na pospas. —
Mně líto nejvíc nejlepší té větve,
jíž smí se právem chlubit český strom,
já míním Českých Bratří Jednotu.
Jsem dobře o ní zpraven. Jestli kdy
v květ vonný krásy tklivě ušlechtilé
se rozvilo kde pravé křesťanství,
v té věrné družině se stalo tak.
A dnes i po té veta. Zkázou Lešna
je zkaženo dnes její středisko
a rozptýlena, rozmetána zhyne.

Vlooswyck.

Kam rozprchli se nyní vyhnanci?

Geer.

Jsou rozprášeni po všech končinách,
buď v Sasku, v Prusku, v Uhrách nebo jinde.
Jak víte, Komenského s jeho houfcem
jsem pozval do našeho Hollandska.

Schaep.

Čin výborný; měj dík náš, pane z Geeru.

Van de Pol.

Dost zášti zažil slavný mistr škol,
zde zví, jak duchy šlechetné ctí láska.

Roy.

Ty ráčíš, tuším, Komenského znát

již z dob, kdy v Švédsku zvěčnělý tvůj otec
pan Ludvík z Geeru přítelem mu byl?

Geer.

Tak jest. A v shonu let i vzpomínek
mi nikdy nezhas' světlý jeho zjev.
Jak ctil ho otec můj, tak ctím ho já,
a jako otec můj mu zmírnit hleděl
bol tužeb zklamaných kdys v Anglii,
tak jeho ran se ujmu nyní já.

Van de Pol.

Nám hostem milovaným bude všem.

Geer.

Zle stíhán jest, — snad nejkrutčji teď.
Vlasť ztracena, — krb pohostinný sbořen, —
v den spousty všecko jmění zničeno, —
ne národ jen, i církev exilu
teď rozbita, — a k dovršení běd
i dlouholetých prací ovoce,
co stvořil duch a ruka sepsala,
to všecko nyní shltil požár Lešna.

Schaep.

Toť osud strašný!

Van de Pol.

Nezměrné to hoře!

Geer.

A Komenský jest nyní starcem již.
Tak slunko jeho za mrak zapadá,
tak bouřného se dočkal večera
muž, který neměl téměř oddechu,
jsa psancem skoro po celý svůj věk —
muž, který všecku sílu svou, svůj život
jen dobru, blahu bližních zasvětil.

Roy.

Ach, dávným losem duchů šlechetných

a apoštolů velkých myšlének
jsou věnce trnité a Golgaty.

Van de Pol.

Nuž, postaráme se, by slavný Čech
zde na to hloží cest svých zapomněl.
Věk jeho staroby, dnů jeho večer
nechť ozáří mu aspoň červánky!

Výstup 2.

Kornelius de **Graef.** (Vystoupí na předním jevišti z levé strany. Jakmile vstoupí, slyšet ještě v dáli za scenou radostné vykřiky.) **Předešlí.**

Graef.

To jásá lid a pozdravuje hosty;
neb český biskup konečně je tu.
Dnes Amsterodam jak by svátek měl
a po ulicích všudy živý ruch.
Dav lidu bratry Čechy doprovází
a o družinu biskupovu již
se rozdělili přední měšťané.
Je věru dojemno, jak nadšeně
vše pozdravuje české exulanty,

Van de Pol.

Jak jinak! — Zvítěziví svoboda
dnes líbá ty, kdož pro ni trpěli
a první průsek tmou jí proklestili.

Geer.

Má s sebou biskup svoji rodinu?

Graef.

Je sám.

Geer.

Tak přece na svém setrval, —
tak přece nezná srdce Hollanďanů,
když obává se býti břemenem!
Nuž, přesvědčíme jej o lásce své.

Schaep.

Kde rodinu svou nechal?

Geer.

V Hamburku.
Když z Lešna prchal, našel útočiště
kdes ve Slezsku, však na málo jen dnů;
pak dal se do Frankfurtu nad Odrou,
než, zuřícím zde morem vypuzen
dál v sever nes' svou vyhnaneckou berlu,
až v Hamburku pak v nemoci a trudu
ho našlo konečně mé poselství.

(V levo za scenou, zcela blízko, nadšené volání: Živ buď Komenský! Sláva exulantům! Antikrist ať zhyne! — V síni přítomní pohlížejí v levo jako okny ven. Venku počne zástup zpěv následující:)

Zpěv.

Hrad přepevný jest Pán Bůh náš,
zbroj výborná i síla;
on chrání nás, když satanáš
své proti nám vysílá.
Ten starý nepřítel zkazit by nás chtěl,
moc a mnohá lest hrozná zbraň jeho jest,
v světě nemá rovného.

Výstup 3.

Komenský. (Vstoupil na předním jevišti z levé strany. Ukláni se) S ním Kornelius **Witson** a několik **měšťanů. Předešlí.** (Ukláněji se Komenskému.)

Witson.

Již tedy naším jest! — Dnes Hollandsko
svou sestru líbá, — zemi Husovu.

Van de Pol.

Ať žije vůdce českých exulantů!
Ať žije biskup české Jednoty!
A protivníci svobody ať zhynou!

(Pol a za ním ostatní tisknou vřele Komenskému ruku.)

Schaep.

Svůj pozdrav vstříc ti nese naše město.
Zde za vše trní, jež tě zranilo
nechť růže útěch tobě vykvetou!

Druhý důstojník.

Oč ty ctný zápas vedeš zbraní ducha,
to mečem hájíme své vlasti my.
Kéž po boji tě blaží nyní mír.

Roy.

I knihtiskaři zdejší ze srdce
dnes slavných spisů tvůrce vítají
a nabízejí svoje služby tobě.

Geer.

Vše s otevřenou náručí tě vítá.
Čím zarmoutila tebe zkáza Lešna,
svou láskou Amsterodam nahradí.

Komenský.

Můj dík, — můj vroucí dík, ó muži bratři,
tak pohnut jsem, — jak nalézt lepších slov.
(Ku Geerovi.)
Jsi ty pán z Geeru? — Ach, já přece poznal.
Z tvých očí zírá na mne drahý zjev,
tvůj otec, příznivec můj šlechetný.
(S pláčem.)
Buď blahoslaven Geerův dům a ti,
kdož opuštěného se zastali.
Nechť vzchází ve tmách světlo upřímým,
v den zlý je vysvobodiž Hospodin! — —
(Ku všem.)
Ó skvoste měst, ó Belgie ozdobo,
ne jako kupec vítám přístav tvůj,
ne jako cizinec, jejž z dálných zemí
tvá sláva přilákala a tvůj lesk, —
jsem vyhnanec, jsem opuštěný muž,
a k tobě nyní vede mne moc vyšší
tak jako Pavla kdysi do Athén,
když z Macedonska hnal ho války ryk. —
Ta Boží vichřice, jež z nenadání

mi uchvátila druhou vlasť mou, Polsku,
ta vyvrhla mne, bratří, na váš břeh,
jenž ode dávna jmín jest přístavem
všech utiskovaných a trpících.
Ó nedivte se zemdlenému kmetu,
jenž tak jest zmítán mořem života,
že s bázní přišel jsem a s úzkostí,
zda neodmítne vyhnance váš práh.
A hle, já našel otevřenou náruč, —
toť příval přízně, jež mne vítá zde.
V mém srdci ples i pláč. Tak po letech
tě vidím opět, město slovutné!

Geer.

Tvá noha zde již někdy stanula?

Komenský.

Já byl zde hostem v máji mladých let.
Co student v Heidelberku na cestách
jsem také Amsterodam navštívil.
Ó vzpomínky — — proč vlhne oko mé?
Když zrakem blouznícím zde zkoumal jinoch
tvou znamenitosť, perlo Hollandska,
zda byl bych tehdáž i jen o tom snil,
že někdy zas a tak tě pozdravím?
To teprv plul jsem v širý ocean
a toužně směle vlála moje vlajka, —
(U velkém pohnutí.)
dnes vraceje se v přístav jsem — jen vrak,
rád, holý život že jest zachráněn.

Van de Pol.

My o tvých strastech, drahý hosti náš,
jsme zpraveni. Ač porouchán tvůj člun
tak mnohým vlnobitím osudu,
ta jeho plavba požehnaná byla;
on přivez' lidstvu tolik pokladů,
to z krajů pravdy dosud neznámých,
že dík svůj vzdají ještě pozdní věky. —
Rač přijmout ujištění rady města,
že Amsterodam všecko učiní,
by stal se ti zde milým asyl tvůj;

a že již také určen větší dar
tvým rozptýleným vyhnaneckým druhům.

První důstojník. (Vedle něho druhý důstojník.)

Nám od prefektů branné naší moci
jest svěřeno, ti vyříditi vzkaz,
že vloží v ruce tvé šart podobný
tvým bratřím k zmírnění ztrát Lešenských.
Pak uloženo nám, ti tlumočit,
dík za tvá zdárná didaktická díla,
jichž vliv i v našem mužstvu působí.

Van den Berge. (Vedle něho Roy.)

My jménem druhů svých, jichž umění
má dobrou pověst po vší Evropě,
jen prosbu jednu vyslovit si přejem:
Rač, mistře péra, dovoliti nám,
ať knihovnu tvou v Lešně zničenou
ti ze svých hojných zásob nahradíme.

Komenský.

Co říci mám já šťastný nešťastník
té pršce překvapení laskavých?
Jsem chud a bohat, — žalostním a jásám.
Zas v trud můj vložila se ruka ta,
jež pokaždé z tmy vůkol nejhorší
mne opět vlídně na výsluní vede.
To cítím zas. Buď veleslaven Bůh!
A vaši dobrotivosť, muži bratří,
jež jest mi jako pramen v pustinách,
vám odplať On. Co mých tu bude dnů,
já hodlám věnovat je další práci.
Tak přijímáte mne jak na Melitě
kdys Pavla ostrované laskaví,
snad podaří se mi, vám hostitelům
se něčím přece ještě zavděčit.

Van de Pol.

Kéž duch tvůj okřeje z ran posledních!
Jsem jist, že mnohá ještě drahá perla
se z hlubin tvého srdce vynoří.

Schaep.

My těšíme se na shledanou zas,
až odpočineš po únavě cesty;
teď přijme tebe páně Geerův dům.

(Všickni poroučejíce se odcházejí až na Komenského a Geera.)

Druhá opona se zavře. Jen přední jeviště volno.

(Venku počne zástup zpívati sloku, jež následuje. Komenský a Geer dívají se v levo jako okny ven. Po zpěvu venku výkřiky: Ať žije český biskup! Ať žije Komenský! Sláva českým exulantům! Babylon ať padne! — Za těchto výkřiků vstoupí z pravé strany na předním jevišti Winthrop.)

Zpěv:

Byť svět i plný ďáblů byl
chtějících nás shltiti,
však žádný by z nás neubyl,
musejíť odstoupiti!
Kníže světa toho, ač bouří mnoho,
co chce nezpraví, soud Boží ho dáví,
slovíčko jej porazí.

Výstup 4.

Winthrop. Komenský. Geer.

Geer.

(Chvátá Winthropovi v útrety a tiskne mu ruku.)

Aj, naší schůze konec korunován.
Jak milé překvapení právě zde!

(Představuje Winthropa Komenskému.)

Náš milý host, pan Winthrop z Ameriky
a guvernér teď Massachusettský,
jenž po Hollandsku nyní cestuje.
A zde — —

Winthrop.

— — Mé díky, já již uhodl;
toť právě hvězda, jež mi svítí sem.

(Ku Komenskému.)

I já, jak slyšel jsem, žes zavítal,
svůj pozdrav nesu, bratře slovutný.
Bůh učiň tobě slunnou oázou

břeh hollandský, jenž tebe vítá dnes. —
Jsi unaven as, — nejsem na obtíž?

Komenský.

Tvá přítomnosť mi ctí a potěšením.

Winthrop.

Pak dovol, vysloviti tváří v tvář
co byl by jinak list můj tlumočil. —
Jen malé napřed přiznání, — smím?

Komenský.

Prosím;

Winthrop.

Dnes poprvé sic patřím v oko tvé,
však cizincem mi nejsi nikterak.
Znám spisy tvé, tvé osudy a snahy;
co žádáš světu tužbou prorockou,
v tom já i druzi moji za mořem
jsme jedno srdce, jedna duše s tebou.

Komenský.

Ta zvěst jak blaží mne! Ó setbo pravdy,
ať ušlapána kde, ty vzejdeš přec!

Winthrop.

Nás svazky drahé s Čechy vůbec pojí,
jsme téhož ducha děti, — bratří jsme.
Ten žár, jenž v prsou vašich vzplápolal,
ta velmoc tmy, jež na vás se tak vrhla,
ten obranný a rekovný váš boj
a pak křest utrpení, slz a krve,
jímž vás si Hospodin byl posvětil, —
svým způsobem i my to zkusili. —
Ty divíš se, že také nový svět
již tento velký zápas duchů zná?
Vše přestane ti býti novinou,
když zvíš, že anglický jsem Puritán.

Komenský.

Z těch, kteří za dalekým oceanem
své víře útočiště hledali?

Winthrop.

Z těch, ano. — Co jim upírala vlasť,
smět žíti víře v Boží svobodě,
to právo hledali si za mořem.
Já hošík byl, když naše družina
břeh pozdravila Nové — Anglie. —
Dnes slavím Boha, chrabré naše otce
že šťastně veď' a cestě požehnal.
Dnes v světle, v svěžím vzduchu volnosti
tam rozkvétají naše osady,
v sám národ položena všecka moc,
nic o nás bez nás, každý víře své,
jak duch jej pudí, v míru může žít,
a rovné právo zajištěno všem. — —
A nyní víš, proč také v novém světě
vám Čechům žijí srdce bratrská,
proč vzpomínáme na vás exulanty
a proč žal váš je žalem také nám.
Co vy jste seli, nám to zraje v žeň,
zač vy jste padli, my tím vítězíme,
Co vy jste stavěli, to náš teď hrad!
V týž rok, co s Bílé Hory doba hrůz
se na vás svalila a vaše snahy, —
týž rok jsme v americkém severu
svou první obec založili my.
Ten oheň Boží roznícený Husem,
ó neteskli, on není udušen, —
on metal jiskry po vší Evropě
a ty se vzňaly zas a jejich plápol
šleh' přes ocean a již nezhasne. —
A Bůh je nevystihlý v radách svých,
co aby vítr tam nes' oheň zas,
kde nejprvé tak mocně zasálal.
Co aby v zemi Husitů a Bratří
zas v nové síle někdy ožilo,
co pohřbeno teď v zloby záplavě?

Komenský.

Co bývá rosa zemi prahnoucí,

to tvá jest řeč mé duši, bratře drahý.
Ty v srdci mém mi budíš zvuky jen,
jež ještě z mého hrobu budou znět.
Než, nechať vlasti mé jest souzeno
již cokoli, já rozradostněn plesám,
že Sion svobody své cimbuří
již také na Západě dalném zdvihá.
Tak boj náš přece nebyl nadarmo;
my padnem, s tím však sladkým vědomím,
že přispěli jsme ku vítězství pravdě.

Winthrop.

Snad nyní doufat smím, že neoslyšíš
mou prosbu.

Komenský.

Prosbu? Která svědčí mně?

Winthrop.

— Již vznáší k tobě Nová — Anglie.
Má věc je tato. — My tam na Západě
se staráme, by osvícenosť otců
v jich hrobě nezůstala pohřbena;
neb nejmocnější zbraní tyranů
jest vždy a bude lidská nevědomosť,
a té chcem čelit vlivem dobrých škol.
Dnes již se chlubí Nová Anglie
i prvním vysokým svým učením,
jež štědrý Harvard povznes štědrým darem.
Snad slyšels, jest to „Kolej Harvardova“.
Kdo zajistil by více její zdar,
kdo rozšířil by více její lesk,
než geniální tvůrce Vševědy,
než mistr školství, biskup Českých Bratří,
než, muži věhlasný, náš bratře, ty?
Nuž, neodmítni naše pozvání
a rozhodni se: Kolej Harvardova
si tebe žádá presidentem mít.

(Komenský velice překvapen; činí v pohnutí několik kroků po síni.)

Geer.

Toť věru netušená novina, —
tak záhy má nám host být uchvácen?

Winthrop. (Ku Komenskému.)
Ty mlčíš?

Komenský.
Čím prý překypuje srdce,
tím přetékají ústa, říká se;
však mně se děje právě naopak. —
Všem bratřím za lásku a čest mé díky.

Winthrop.
Ty odmítáš?

Komenský.
Jen pohleď, nevidíš?
Jsem stařec, — sešlé moje síly — pozdě!

Winthrop.
Tvůj duch je mlád a mladým zůstane.

Komenský.
Však jeho křídla, věř, již zemdlena,
by za mořem se odvážila v let.
Být volán dřív, i třeba ještě v dnech,
kdy navždy zavřena nám otčina, —
kdo ví, snad na Západě Čeští Bratří
by druhou vlasť si byli hledali.
Dnes na vše pozdě, rozprášeni jsme. —
A potom též — jsa vůdcem Jednoty,
ač rozmetané do všech světa úhlů,
já na své stráži musím vytrvat
tak dlouho, až mne Král můj odvolá.
Já odtud mohu rozptýlené těšit
a snad i bědy zmírnit tu a tam, —
smím stádce své já pastýř opustit?
Ó ty mi rozumíš a uznáš nemožnosť.
Své vlasti zámořské rač časem svým
můj vděčný, vroucí pozdrav vyřídit.
Nechť zkvétá, mohutní ten nový Sion,
nechť sláva Boží na něm spočine!

Winthrop.
Tak marna tedy naše naděje. —
Jak líto mi! — Než, ctím tvé důvody
a přeji tobě blahý večer dnů. —

Jen ještě to nechť vysloviti smím:
Máš za to, muži neunavné práce,
že duch tvůj zde se oddá oddechu,
že pohrouží se v nečinnosti klid?

Komenský.

To odstup! Toho nechci, nečekám.
Jen práce jest mi život, dokud den, —
já ruce nečinně v klín nesložím;
však nové pole brázdit nebudu,
jen tu a tam, co zbylo, dokonám.
Své církvi jako v poušti bloudící
chci kopat dále útěch studnice.
Kde dosud ladem jaký ouhor v školství,
ten ještě zoral bych a zasel řád.
Zvlášť na královské cestě Vševědy
chci sklenout ještě ten a onen most,
jenž veď' by přes propasti lidských zmatků.
Co od dávna mi srdcem vířilo,
svou tužbu napravení věcí lidských,
tu zvěstovat chci novým hlaholem.
Chci napsat spis, jímž jako s majáku
bych pustil mocnou záři do temnot,
by přece snad i slepí prohledli.
Pak zejména též o smír v křesťanstvu
chci s novým úsilím se pokusit.
Teď svůj jen každý chválí Babylon
a mysle, jeho že jest Jerusalém,
jen v neústupném libuje si vzdoru.
Tak mezi námi místo míru svár
a místo laskavosti piš sršlavosť
a místo krotkosti jen divočina.
A to-li roste na zeleném dřevě,
aj, co má býti potom na suchém?
Já k smíru, k smíru budu volat dál
a neustanu, dokud dýchat budu. —
Toť moje plány pro ostatek dnů,
než vyjdu z labyrintů všech a na vždy.

Winthrop.

Tvá dobrá snaha požehnaná buď!
A abys dokonal, co zamýšlíš,
splň stáří tvému Bůh, co zaslíbil,
v čas večeru že bude světlo, světlo!

Geer.

I naše láska všecko učiní,
by zde tvůj pobyt milým se ti stal.
A jako celuje lesk červánků
hor témě, i když v údolí již soumrak,
tak pečovat chcem, aby blaha zář
i tobě líbala tvé šediny. —
Jen toto ještě přání chováme:
bys svěřil nám i svoji rodinu;
rač bez průtahu povolat ji sem. —
A nyní, muži bratří, libo-li,
můj dům již čeká, splňte jeho touhu.

(Odcházejí v pravo.)

Obraz druhý:

V Amsterodamě. Rok 1670.

Na zadním jevišti Komenského pracovna. V levo naznačeny dvéře. V pravo stůl pokrytý spisy; židle atd.

Přední i zadní jeviště volno.

Výstup 1.

Nigrin. (Píše u stolu). **První exulant. Druhý exulant.** (Vkročili právě od dveří v levo; stírajíce si slzy blíží se ke stolu; každý nese v rukou 2—3 knihy.)

První exulant.

Náš dobrý biskup! — Jaký to muž! —
Žel, nebude tu dlouho už.
Co mluvil, jak žehnal ret,
mně do hrobu bude to v srdci znět.

Druhý exulant.

Tvář smrti od svého otce znám
a také mu dlouho nehádám.

První exulant.

To jest náš život — pára a dým.
Tak pohasnem jeden za druhým,

ten zde, ten tam, ani jediný
si neusne v domě otčiny.
A všechen náš stesk, našich rodin pláč,
to vyhnanství naše, proč a zač?
Snad za zločiny? Snad za bludy?

Druhý exulant.

Můj Bože, jsou to osudy!
Náš patriarcha, ten šlechetný kmet,
co dobra vykonal ve shonu let, —
a jakou mzdu mu život dal?
Jen bídu a práci, jen strasť a žal.

První exulant.

A cizina v hrob ho bude klást!

Nigrin.

Mzdu slávy dá mu věčná vlasť.
Zde příchozí jen a hosté jsme
a věc svou Bohu poručme;
vše k dobrému těm se obrátí,
kdož v něho víry netratí. —
Jste tedy, bratří, rozhodnuti?

První exulant.

Nám nelze jinak, — tíseň nutí.

Nigrin.

Což zde se vám život tak bědným stal,
že chcete až v americkou dál?

První exulant.

Zem hollandská, buď Bohu chvála,
nás hlady zmírat nenechala.
Než, rodiny četné živíme, —
a za mořem, jak slyšíme,
svým dětem pomůžeme spíš,
by měly jednou svou vlastní chýš.
To táhne nás hlavně k těm končinám.

Druhý exulant.

Však cizina je tu i tam,
a země česká, teď zřímštěná,
je beztoho pro nás ztracená.

Nigrin.

Vám smělé srdce hostí hruď;
nuž, vaše cesta šťastná buď. —
(Odevzdává jim list.)
Zde jménem Komenského list,
jejž zámořští bratří mají číst,
vám k prospěchu, — psaní buď odevzdáno,
jak vidíte zde na něm psáno.
A zde, snad bude vám to vděk,
je na cestu malý příspěvek.

První a druhý exulant.

Náš dík, náš dík; Bůh odplatiž!
Náš vřelý dík.

První exulant.

My bez toho dar si nesem již,
zde poklad Komenského knih, —
jak klenotů chcem si vážit jich. —
Již s Bohem tedy!

Nigrin.

Bůh při vás stůj!
I vašim rodinám pozdrav můj,
ať šťastně v Nové — Anglii stanou!
(Exulanté slzy si stírajíce pohlížejí ku dveřím v levo.)

První exulant.

Buď s Bohem! — Za hrobem na shledanou!
(Exulanté odejdou v pravo.)

Výstup 2.

Daniel. (Vstoupí dveřmi v levo.) **Předešlý.**

Daniel.

Máš, prosí otec, něco pozměnit.

Co z Vratislavi rozdělit má Šmettau,
dar došlý z Anglie, — ten bratřím polským
a českým nechť se celý věnuje.

Nigrin.

A exulanty v Uhrách pominem?

Daniel.

Ti obdrží, co z obcí hollandských
teď odevzdáno otci pánem z Geeru. —
Pak žádoucno prý, aby zpraven byl
pán z Lukavice, nyní v Štětíně,
že hrabě Pembrocke splní jeho prosbu.

Nigrin.

Ten almužnářský úřad biskupův
jest věru úkolem ne nejmenším;
ten týden třicet listů psáno již.

Daniel.

Však ještě něco. Spisy otcovy,
jež mají štítem být a berlou těm,
kdož ve vyhnanství bloudí pro víru,
ať již co nejdřív prý se rozešlou.

Nigrin.

Chci na mysli to mít. — Jak dnes se daří?
Jak vede sobě dnes náš drahý kmet?

Daniel.

Tak čil a vesel nebyl dlouho již.
Dny poslední tak nápadně byl sláb,
tak zamlklý a v dumy pohřížen,
dnes pln je života a samý hovor.

Nigrin.

Již valně začal chátrat ode dne,
co jeho druh kněz Rulík dokonal.

Daniel.

Tím velmi dojat byl. Však jisto jest,

byl osudný mu leden letošní.
Smrť zetě Jablonského, miláčka,
ta otřásla jím nejvíc. — Dnes, jak pravím,
se vzchopil tak, tak září jeho oko,
tak divně rozechvěna jeho řeč,
že mně až jaksi úzko nad tím jest.
Ta sešlosť otcova, to jeho stáří,
— už čítá téměř osmdesát let — — —
co, jest-li toto dnešní vzrušení
jest jako náhlé zaplanutí svíce,
již poslední, než zhasne na dobro?

Nigrin.

Co pravíš! — — Snad tu prodlí ještě s námi.
Než ovšem, blízká věčnosť sněhem svým
již posypala jeho šediny;
nám sluší, na všecko se připravit.

Daniel.

Ba, na vše. — Dovol, musím k němu zas.
(Odejde dveřmi v levo. Odtud hned za ním vyjdou následující.)

Výstup 3.

Geer. Roy. Předešlý.

Roy (k Nigrinovi a Geerovi).

Jsem věru potěšen. Toť jako slunce
když přece zase z mlh se vynoří.

Geer.

A co ta slova? Co ty pozdravy?
Tak mluvil, jako by již věčný mír
mu ustarané líce ovíval.
Jsem divně dojat. — Nevím, bratří, nevím,
zda nebyl zpěv to jeho labutí.

Roy.

Kmet nad hrobem, — boj dobrý bojoval, —
ví, palma vítězství že na něj čeká,
jakž neměl rád by mluvit o smrti?

Než, tak dnes ožil, tak je jarý dnes,
že ještě dosti dalek jeho cíl.

Geer.

To přáli bychom všickni ze srdce.

Roy.

A ráčil's pozorovat, jakou radosť
mu dnešní naše zprávy přinesly?
Jak dychtivě se probíral v svých spísech,
jak chválil toto nové vydání,
jak liboval si jeho tisk a ráz!

Geer.

Je vskutku švarná tiskařská to práce.

Roy.

My smíme na ni, trvám, hrdi být.
Ta spisy Komenského důstojně
i pro budoucí věky dochová.

Geer.

I to mu bylo milou novinou,
jak jeho práce poslední ctí svět,
i Panegersii i Panangii,
ty zvuky nové Orfeovy lyry,
jež rozladěný, rozervaný svět
chce v jednu píseň lásky usmířit.

Nigrin.

Však Komenského „Lux e tenebris“
ta kniha proroctví tak nešťastných —
co han a zášti jemu vzbudila!

Roy.

Jen u nízkých a závistivých duchů.

Geer.

To jeho čistý štít mu nezkalí. —
Tak miloval svou vlasť a národ svůj
a zažil strašnou jejich popravu, —

tak pro pravdu a pro svobodu Boží
vždy horoval — a musil spatřiti,
jak svět je ubíjí a křižuje, —
byl skoro stále psancem, trpitelem, —
je div, — je hanba to, že spásy čas
se příliš blízko svitati mu zdál? —
Ne, tento stín ho neučiní tmou
a — Komenský svým sokům odpustil. —
Jen aby nám snad nezhas z nenadání!
Byť sebe menší změna hrozila,
mně neobmeškej, prosím, zprávu dát.

(Geer a Roy stisknuvše Nigrinovi ruku odcházejí v pravo.)

Výstup 4.

Nigrin. (Usedne opět ke stolu, zadumán.)

Nigrin.

Již čtrnáct let nás Amsterodam hostí!
Jen lásku měl zde pro nás dobrý lid
a ani jednou nezarmoutil nás.
Ó město vlídné, odplať tobě Bůh,
co's pro vyhnance české činilo!
Nechť stojí pevně stolce soudů tvých,
nechť neopustí mír tvé pomezí
a lodě tvé nechť sláva provází!

Výstup 5.

Komenský. Alžběta. Daniel. (Vystoupí ze dveří v levo. Alžběta Komenského podpírá, který pomalu pak, rozhlížeje a usmívaje se, ubírá se ke stolu, kdež Nigrin byl se židle povstal.)

Komenský (k Alžbětě).

Jen neměj se mnou obtíž, dcero má.

(Stojí sám u stolu bez pomoci dcery.)

Alžběta.

Jsi, milý otče, dosud ještě sláb.

Komenský.

Ó dítě, troufáš do mne již tak málo?

Tak silným cítím se, tak milo mi, — —
div nemyslím, že dobojuji tak,
jak kdysi v Bosně Mansfeld udatný.
Jsa v odění a mečem opásán
a prápor rozvinouti poručiv,
tak pod ním stál, tak očekával smrť.

Alžběta.

Ach, proč dnes pořád tyto myšlénky?

Komenský (rozhlížeje se).

Má klidná pracovno, co blahých chvil
mi dalo během let tvé zátiší!
Nechť šťastných dnů se dožije zde ten,
jejž vlídně budeš hostit po mně zas.
Já dopsal, dočet', práce dokonána.

Nigrin.

Náš mistře drahý — —

Daniel.

— Otče —

Komenský.

Ztište se.

(Komenský se posadí.)

Sem ke mně. — Tak. — Teď tiše poslyšte,
jak veliké mne očekává štěstí. —
Já měl dnes v noci sen. Mně zdálo se,
že sedím pod Klopoty u Brandýsa
a sepisuji „Světa labyrint“.
Já pilně psal, až večer nadešel.
Už byla tma. Kol ticho hluboké,
jen Orlice a lesy šuměly.
Já seděl dál a dumal zamyšlen.
Tu uchopí mne kdosi za ruku
a dí: „Pan Žerotín tě volá, pojď!“
Tvá milá máť to byla, Alžběto.
I šli jsme, — ona ve tmách přede mnou.
Tu světla již, toť Žerotínův hrad;
však podivno, těch světel jest tak mnoho,
ten hrad tak nesmírný, tak bez konce, —

a naše chůze jako divný let.
Chci ptát se choti, ale oslněn
již stojím v oslněné síni nádherné
a již mi kdosi vřele tiskne ruku
a volá: „Vítej, bratře Komenský,
tak dlouho, dlouho na tě čekáme!“
To byl pan Žerotín. A již se blíží jiní
a pozdravují mne a líbají,
tu tchán můj Cyrill, dál ti věrní všichni,
co se mnou okusili vyhnanství;
a pak zas jiné blížily se řady —
můj Bože — Žižka tam a mistr Hus, —
já zmaten, v nevýslovných pocitech
se obrátím, chci zvědět, kde to jsem
a u vchodu, jímž v divný hrad jsem vkročil,
hle, zasmušilý olbřím stojí, cherub
a na můj údiv volá: Já jsem smrť!
A tu jsem procitl. — — To byl můj sen.
A jak jsem procit, všecka tíž a mdloba
dnů posledních — jí více nebylo. — —
Ó děti moje, radujte se se mnou,
já slyším šumět Jordán skonání, —
mně duch to praví, já to tuším, cítím,
můj Bůh, můj Bůh si mne již povolá!

Daniel.

Můj otče — —

Alžběta.

— Otče —

Komenský.

Co, vy pláčete?
Mé srdce směje se, vy chcete truchlit?
Vy nepřáli byste mi štěstí mé?
Co byl můj život? Stálé putování,
jen vždy se střídající přenůcky,
já vlastně ani neměl otčiny;
a nyní věčná vlasť již na obzoru
a Kristus, Král můj, vůdce můj, mé světlo,
mne vést chce přes žádoucí její práh!
Jak nemám plesat?

(Zemdlen umlkne; přítomní se sklánějí k němu.)

Daniel.

Řeč tě přemáhá.

Alžběta.

Viz, jak jsi zemdlen.

Komenský.

Malá mrákota.
Slyš, bratře Nigrine, a ty, můj synu:
Vy jedno přání mé mi splníte.
Až odejdu, můj pansofický odkaz
ať srovnáte a tiskem vydáte.
Ať učiníte tak! — — Mně zas je volno. —
Pan Hraba dneska ještě nebyl zde?
Co to? Je pořád ještě zachmuřen?
Co navrátil se ze své cesty z Čech,
ač táhne nyní na třetí už měsíc,
je veta po vší jeho jarosti. —
Jdi, synu, zavolej ho, — toužím po něm.

(Daniel chce jíti, ale Nigrin ho předejde odcházeje v pravo.)

Výstup 6.

Komenský. Alžběta. Daniel.

Komenský.

Co při svém stěhování, milé děti,
vám za nejdražší odkaz zanechám,
to víte. — Bohu zalíbilo se,
že dal mi srdce vřelé, žádostivé,
vždy obecnému blahu sloužit jen.
A z lásky k Pánu svému, z lásky k lidem
jsem podnikal své dílo všeliké.
Teď, kdy již jako s převysoké hory
zřím ozářený světlem věčnosti
svůj celý život, jeho strasť a práci, —
teď mocněji to cítím, než kdy dřív,
že v tom jest život, v tom jest pravé blaho,
se tulit vírou k srdci Kristovu.
Mé děti, toť to jedno potřebné.
Ať shrnu všecko v krátké vyznání:
Má knihovna — toť trojí kniha Boží,

to bible, příroda a lidský duch;
mé mudrctví — toť obdiv Božích skutků;
mé bohosloví — Světec Golgaty,
má mravouka — „miluj bližního“ — —
Co Amsterodamu jsem říci chtěl,
co milým Čechům v dálné otčině,
co drahé rozptýlené Jednotě
já nyní její biskup poslední, —
to dřív jsem napsal již, a po mé smrti
to hleďte veřejnosti odevzdat.

Výstup 7.

Hraba. Nigrin. (Vstoupí z pravé strany.) **Předešlí.**

Komenský.

Ah, zde můj věrný soubojovník! Vítej!
Vždy ještě tesklíš?

Hraba.

Jak se vede dnes?

Komenský.

Můj drahý, dobře že jsi z vlasti v čas
se opět v Amsterodam navrátil;
kdo ví, zda brzy nebylo by pozdě.
Dnes přece zas se jednou rozvesel
a se mnou potěš se a zaraduj,
já na slavnou se chystám výpravu.
Jak Alexandr táhna do Indie
dal spálit vozy s perskou kořistí,
by nezdržovaly mu jeho postup,
tak zemským starostem dnes činím já.
Dnů mých jest na mále; já cítím to,
že chvíle mého vítězství se blíží;
již jen se chystám svému Bohu vstříc.
Ó jest-li kdo, ty přeješ mi mé štěstí.

Hraba.

Jsme oba starci již — — mé srdce znáš, —
já, přežiji-li tě, — tvou hodinu

ti budu přát a sám pak budu žít
té jedné jenom touze: Za tebou!

Komenský.

Tak dobře jest, má duše upřímná.
A co tvé předsevzetí ostatní?

Hraba.

Já provedu je. Předejdeš-li mne,
zde do hrobu své kosti nesložím,
já navrátím se do své otčiny.

Komenský.

To jest, ty vskutku k panu Lavínovi
se do Slezska chceš potom uchýlit?

Hraba.

Tak učiním. A na zapřenou, tajně
chci odtud bývat hostem ve vlasti.
Já Lavínovi jeho proněvěru,
jak tehdáž v Krkonoších od nás prch',
teď, když mne na mé pouti k otčině
tak divná náhoda zas svedla s ním —
já odpustil mu. Nesřekl se víry.
Je sám a sám, když byla dítě, ženu
mu uchvátila netušená smrť.
A ze Slezska, kdež pak se zakoupil,
co může, činí pro tu hrstku věrných,
jiż v Čechách tajně ku kalichu lnou.

Komenský.

A ještě pořád tíží tě a trápí,
cos viděl na své do Čech výpravě?

Hraba.

A může jinak být? — Ó bratře, mistře,
toť obraz bídy je tak nezměrné — —
spíš Amsterodam zmizí s tváře země,
spíš slunce vysuší to moře zde,
než zmizí nevýslovný dojem můj.
Znal's přerozkošnou někde zahradu
a po letech ji spatříš, je z ní poušť, —

měl's dceru spanilou a kvetoucí,
ta zemře, po čase ji hledáš v hrobě
a najdeš hrůzu, červy, hnilobu, —
znal's někdy lepou, hrdou královnu
a kdysi potkáš ženu zmořenou,
jak žebře v hadry oděna, — toť ona,
ta tvoje kdysi slavná královna! —
a toto, drahé duše moje, byla
a toto teď jest vlasť má, česká zem!
Teď po půl století od Bílé Hory! —
Je po všem veta! Navždy! Převrat děsný
tam všecko obrátil již na ruby.
Co bylo slávou nám, to teď je hanbou
a za lež cejchována naše pravda!
V těch hradech našich cizozemská chasa!
A lid — již nyní umí české dítě
těch nejslavnějších našich vzpomínat
jen jako netvorů a strašidel!
Co mluvit dál? — Můj Bože, bratře, zemři, —
buď rád, že hrob tvůj dá ti cizina,
sic ve vlasti, jíž tak jsi věrně sloužil,
by s kletbou rozmetali i tvůj prach!

Komenský.

Tvá řeč jest oheň — pořád jsi tak prudký.
Což nevyprávěl's, milý druhu, sám,
že tam to přece pod popelem doutná?

Hraba.

Toť pravda. V mnohých srdcích dosud žije
ten husitský, ten starý svatý vzdor.
A bída, hlad a útisk řádí tak,
že selský lid se za nedlouho vzbouří;
já pozoroval to a vycítil.
Co z toho dál však? Jenom doražení,
jen horší pád, až na dno propasti.

Komenský.

Ó muži malé víry! —

(Komenský rozčileně vstává a uchopiv Hrabu za ruku ubírá se s ním za následujícího hovoru — druzí je následují — na přední jeviště.)

Vzpomínáš,
co jednou prorok u vidění zřel?

Byl v duchu nesen přes hory a doly,
až stanul v údolí. Kam pohleděl,
aj, všudy plno kostí umrlčích.
Tu náhle slyší Hospodinův hlas:
„Rci, synu člověčí, zda tyto kosti
kdy mohou ožit zas? Ty jdi a mluv,
že ano.“ — Pojednou pak věštec slyší,
jak veliká se žene vichřice
a hle, v tom údolí se budí ruch
a kosti — oživeny vstávají
a za nedlouho z umrlčích těch trosek
jsou houfy mladých mužů bojovných
a z jejich hrdel zní to jásotem:
Jen v boj, jen v před, jen dál! My nepadnem! —
Můj bratře, — slyšíš? — toto vidění
se stane skutkem mojí otčině!

Hraba.

Ach — nikdy!

Komenský. (Rozechvěn.)

Nikdy?

Hraba.

Její úpadek
tak hrozný jest, že není naděje.

Komenský.

Můj dobrý, věrný druhu, poslyš mne.
(Daniel byl přinesl Komen. židli, Komen. sedá.)
Ty víš, že já byl po celý svůj život
jen mužem tužby. Zlého věku zášť
mi sklála nejdražší mé naděje.
Své snahy v klas jsem vyspět neviděl.
Teď odejdu a vám se může zdát,
že jdu jak dělník, který oplakává
svou roli zpustošenou povodní.
Ó nemylte se! Já jdu s nadějí,
ba, s jistotou, že ze setby mých snah
věk lepší sklízet bude požehnání! —
S tou nadějí i na vlasť vzpomínám.
Je zpustošena, národ můj je ubit,
my exulantské plémě zahynem,

než, zov si mne kdo blouznivcem a snílkem,
já vidím v mlhách věků budoucích,
své rodné země slavné vzkříšení;
já doufám, věřím, vím, že přijde den,
kdy české nivy budou slyšet zpěv:
„Aj, zima přešla, prška přestala,
zas kvítečko se na nás usmívá,
zas voní naše réví rozkvetlé
a hrdlička si pěje v našem doubí,
čas písní zas, čas radosti nám přišel!“

Hraba.

To vskutku myslíš?

Komenský.

Ano, bratře můj!

(Komenský vstává.)

A ty, když tak tě pudí srdce tvé,
jdi, — navrať se — a tuto naději
nes vlasti mé — můj pozdrav poslední!

(V pohnutí.)

Ó vidím tebe, vidím země rodná,
tvé nivy kvetoucí, tvé ouvaly,
tvá města, dědiny, tvá pole plodná,
i hory, lesy, jež nás skrývaly.
Ať kdekoli jsem stanul na své pouti,
já za tebe jsem lkával ku Bohu;
i teď, kdy mám již v přístav hrobu vplouti,
já zapomenout na tě nemohu. —
Již nespatřím tě. — Co ti věnovati,
než poslední mne stihne mrákota?
Ó přijmi jako odkaz dobré máti,
co nejlepšího měla Jednota.
Až budeš nad svým z mrtvých vstáním jásat,
pak pravdu Boží zas si zamiluj,
jak před národy počal ti ji hlásat
Jan Hus, ten mučednický prorok tvůj!
Zas buď ti drahým zasypaný nyní
zdroj staroslavný, svatá kniha knih;
z té čerpali si nejlepší tví syni
svůj vznět a sílu útěch nezdolných.
Kéž budoucí tvé plémě k tobě přilne,
jak v lásce k tobě exulanté lnou!

Kéž práce ducha, práce ruky pilné
ti kdysi připraví žeň radostnou!
A naposledy odkazuji tobě,
bys pěstila své mlází ze všech sil.
Ó nezamítej, užij v lepší době,
co v prospěch mládeže jsem vytěžil! —
Buď s Bohem! — Nyní bída jen a stesky
se hostí po tvých krajích zpleněných;
než, doufej, — pracuj, — jednou, lide český,
se zas ti vrátí vláda věcí tvých!

(Komenský jakoby unavením měl klesnouti, zdvihá se však přece. Daniel a Alžběta rychle podpírají jeho obě ramena.)

Alžběta.

Řeč unavuje tě.

Daniel.

Teď odpočiň.

Komenský. (Rozčileně, nadšeně.)

Tak — dobře, děti, — podepřete mé rámě,
jak Mojžíšovi Aron kdys a Hur.

(Komenský má ruce zdviženy a mluví u velikém pohnutí.)

Můj lide český, z dáli tobě žehnám.
Buď ratolestí povždy rostoucí,
to nad zeď rostoucí a podle studnic! —
Ač naplnili tebe hořkostí
a zranili tě ošemetní střelci,
přec zůstaň v síle tvoje lučiště,
přec zůstaň v síle rámě rukou tvých! —
Bůh všemohoucí tobě požehnej,
to požehnáním výšin nebeských
a požehnáním hlubin v propastech! —
On k vítězstvím tě veď v tvém bojování
a zalib se mu v práci rukou tvých! —
On zlomuj ledví těch, kdož tobě klnou!
On pavézou buď tvojí, pomocí!
On budiž mečem důstojnosti tvé! —
Můj národe — — můj lide posvěcený — —
ó živ buď v Bohu — živ buď — neumírej —
a muži tvoji — — ať jsou bez počtu.

(Komenský unavením zavrávorá. Daniel a Alžběta ho vedou pak ku dveřím v levo, Nigrin za nimi, Hraba na okamžik se zastaví za Komenským v slzách pohlížeje, načež jde za ostatními.)

Alžběta.

On zhasne!

Nigrin.

Nikoli.

Daniel.

Jen mdloby jsou to.

Komenský.

Jsem unaven — — má dcero — — odpočinout!

(Všickni odcházejí dveřmi v levo.)

(Opona spadne.)

